

KÜRESEL DİYALOG

11.2

1 yılda pek çok dilde 3 sayı

Dasten Julián ile
Sosyoloji Üzerine

Johanna Sittel
Walid Ibrahim

Küresel Eşitsizlikler
ve Pandemi

Karin Fischer
Kajal Bhardwaj
Camila Gianella
Christina Laskaridis
Luckystar Miyandazi
E. Venkat Ramnayya
Viha Emandi

Devletin
Yeni Rolü?

Julie Froud
Andreas Novy
Richard Bärnthaler
Bob Jessop
Klaus Dörre
Walid Ibrahim
Daniel Mullis

Teorik
Perspektifler

Arthur Bueno

Sosyoloji
Sanatla Buluşuyor

Jenni Tischer

COVID-19:
Pandemi ve Kriz

Margaret Abraham
Karina Batthyány
Esteban Torres
Mahmoud Dhaouadi
Alejandro Pelfini

Serbest Bölüm

- > **Sivil-Siyasi Alanda Sosyologlar**
- > **T&T'de Yakın Partner Şiddeti Konusundaki Sessizlik**
- > **Dünyaya Bakım Verme Yapabilirliği Üzerine**
- > **Homo Culturus olarak İnsanlar**
- > **22 Temmuz 2011 Norveç Terör Saldırıları**

BÜLTEN

International
Sociological
Association
ISA

CİLT 11 / SAYI 2 / AĞUSTOS 2021
<https://globaldialogue.isa-sociology.org/>

KD

> Editörden

Küresel Diyalog'un bu sayısında yer alan "Sosyoloji Üzerine" bölümü Şili'deki güncel gelişmeleri ele almaktadır. Johanna Sitter ve Walid Ibrahim'in sosyolojinin ve tarihin kesiştiği alanlarda önemli çalışmaları olan Dasten Julián ile yaptıkları söyleşi, ülkedeki siyasi gelişmeleri, toplumsal protestoları ve güvencesiz çalışma gibi konularla birlikte sosyal bilimler ve toplum arasındaki ilişkiye de odaklanıyor.

Geçtiğimiz bir buçuk yılda COVID-19 pandemisi gündelik hayatta köklü değişimler yaratmakla beraber yeni ekonomi, toplumsal ve siyasi krizlerin ortaya çıkmasına da sebep oldu. Pandeminin başlangıcından itibaren, *Küresel Diyalog* dünyanın birçok yerindeki gelişmeleri aktardı. Bu sayıda da, Karin Fischer Hindistan, Peru, İngiltere ve Güney Afrika'nın da katkılarıyla pandemi ve küresel eşitsizlikler üzerine sistematik düşünmeyi amaçlayan bir sempozyum düzenledi. Her ne kadar pandemi dünya nüfusunu etkilese de, "hepimiz aynı gemide değiliz". Kalkınma, piyasalaşma ve aşıya erişim (zorluğu) ile pandeminin sağlık ve eğitim alanlarındaki etkisi ve Küresel Güney ve Küresel Kuzey'de bulunan yoksul ve zengin ülkeler arasındaki küresel eşitsizliklerin artışı, halihazırda çevre ya da ekonomik kriz içinde yaşayan topluluklar ve kendilerini korumak için yeterli araca sahip olan gruplar arasındaki farkı da ortaya koymaktadır.

İkinci sempozyumumuz, ekonomi ve devlet arasındaki ilişkinin değişimini tartışmaktadır. Temel Ekonomi yaklaşımını destekleyen bilim insanları, son yıllardaki ekonomik liberalizasyonu eleştirmekte, büyümenin sınırlılıklarını analiz etmekte ve demokratik kurumlar tarafından şekillenen ve kontrol edilen altyapılarla iş birliği içinde sağlık, eğitim, gıda, toplu taşıma vb. alanlarda yeni girişimlerde bulunmak için plan yapmaktadır. Pandemi karşısında değişen devle-

tin rolü üzerine düşünmeyi sağlayan yazarlar, bu durumun uzun vadede ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi nasıl etkileyeceği, otoriter ve demokratik eğilimlerin bizi nereye götüreceğini ve sosyolojinin bu yeni devlet müdahalesiyle hangi ölçüde karşı karşıya kalacağını ele alacaklardır.

Teori bölümünde, Arthur Bueno ekonomik ve toplumsal krizlerle birlikte öznellik krizine de neden olan neoliberal çağın son dönemini yeniden inşa ediyor. Buhrandan yola çıkarak, girişimcilikten tükenime ve kendini gerçekleştirmeden yabancılaşmaya geçiş ile protesto hareketlerinin ve otoriter siyasetin etkisini ve geleceğe dair öngörülerini aktarmaktadır.

Sanatçı Jenni Tischer, pandemi sürecinde faaliyetlerini aksatmayan çalışma alanları hakkındaki tartışmaya katılarak, görünmez emeği görünür kılmayı amaçlayarak yaptığı iki kolajdan bahsediyor.

COVID-19'a ayrılan bölüm sosyolojinin karşılaştığı zorlukların bir portresini çiziyor, Margaret Abraham pandemiyle beraber artan aile içi şiddeti analiz ederken, Karina Batthyány ve Esteban Torres toplumsal eşitsizlikleri ele alıyor, Mahmoud Dhaouadi nefret söyleminin etki alanını nasıl genişlettiğini tartışırken, Alejandro Pelfini de toplumun öğrenme süreçlerine odaklanıyor.

Son olarak, "Serbest Bölüm" ise insanlığa dair kavramlar özelinde, bir yandan bakım diğer yandan şiddet çerçevesinde farklı ülkelerde son dönemde yaşanan olayları ve güncel gelişmeleri mercek altına alıyor. ■

Brigitte Aulenbacher ve Klaus Dörre,
Küresel Diyalog editörleri

> **Küresel Diyalog pek çok dilde yayınlanmaktadır. Küresel Diyalog'un tüm sayılarına Uluslararası Sosyoloji Derneği (ISA)'nin internet sitesinden ulaşılabilir.**
> **Yayınlanması istenen yazılar globaldialogue.isa@gmail.com adresine gönderilmelidir.**

ISA International
Sociological
Association

**KÜRESEL
DİYALOG**

> Yayın Kurulu

Editörler: Brigitte Aulenbacher, Klaus Dörre.

Yardımcı Editörler: Johanna Grubner, Christine Schickert.

Yardımcı Editör: Aparna Sundar.

Yönetici Editörler: Lola Busuttill, August Bağ.

Danışman: Michael Burawoy.

Medya Danışmanı: Juan Lejárraga.

Danışman Editörler:

Sari Hanafi, Geoffrey Pleyers, Filomin Gutierrez, Eloísa Martín, Sawako Shirahase, Izabela Barlinska, Tova Benski, Chih-Jou Jay Chen, Jan Fritz, Koichi Hasegawa, Hiroshi Ishida, Grace Khunou, Allison Loconto, Susan McDaniel, Elina Oinas, Laura Oso Casas, Bandana Purkayastha, Rhoda Reddock, Mounir Saidani, Ayse Saktanber, Celi Scalón, Nazanin Shahrokni.

Bölge Editörleri

Arap Dünyası: (Tunus) Mounir Saidani, Fatima Radhouani, Habib Haj Salem; (Cezayir) Souraya Mouloudji Garrouddji; (Fas) Abdelhadi Al Halhouli, Saida Zine; (Lübnan) Sari Hanafi.

Arjantin: Magdalena Lemus, Juan Parcio, Martín Urtasun.

Bangladeş: Habibur Khondker, Khairul Chowdhury, Abdur Rashid, Ashis Kumer Banik, A.B.M. Najmus Sakib, Bijoy Krishna Banik, Eashrat Jahan Eyemoon, Ekramul Kabir Rana, Helal Uddin, Juwel Rana, M. Omar Faruque, Masudur Rahman, Md. Shahin Aktar, Mohammad Jasim Uddin, Mohammed Jahirul Islam, Ruma Parvin, Sabina Sharmin, Saleh Al Mamun, Sarker Sohel Rana, Sebak Kumar Saha, Shahidul Islam, Shamsul Arefin, Sharmin Akter Shapla, Syka Parvin, Yasmin Sultana.

Brezilya: Gustavo Taniguti, Angelo Martins Junior, Andreza Galli, Dmitri Cerboncini Fernandes, Gustavo Dias, José Guirado Neto, Jéssica Mazzini Mendes.

Fransa/İspanya: Lola Busuttill.

Hindistan: Rashmi Jain, Nidhi Bansal, Manish Yadav, Sandeep Meel.

Endonezya: Kamanto Sunarto, Hari Nugroho, Lucia Ratih Kusumadewi, Fina Itriati, Indera Ratna Irawati Pattinasarany, Benedictus Hari Juliawan, Mohamad Shohibuddin, Dominggus Elcid Li, Antonius Ario Seto Hardjana, Diana Teresa Pakasi, Nurul Aini, Geger Riyanto, Aditya Pradana Setiadi.

İran: Reyhaneh Javadi, Niayesh Dolati, Abbas Shahrabi, Sayyed Muhamad Mutallebi.

Kazakistan: Aigul Zabirova, Bayan Smagambet, Adil Rodionov, Almash Tlespayeva, Kuanysh Tel, Almagul Mussina, Aknur Imankul, Madiyar Aldiyarov.

Polonya: Justyna Kościńska, Jonathan Scovil, Sara Herczyńska, Weronika Peek, Aleksandra Wagner, Aleksandra Biernacka, Jakub Barszczewski, Adam Müller, Zofia Penza-Gabler, Iwona Bojadziejewa.

Romanya: Raluca Popescu, Raisa-Gabriela Zamfirescu, Iulian Gabor, Monica Georgescu, Ioana Ianuş, Bianca Mihăilă.

Rusya: Elena Zdravomyslova, Anastasia Daur.

Tayvan: Wan-Ju Lee, Tao-Yung Lu, Tsung-Jen Hung, Yu-Chia Chen, Yu-Wen Liao, Po-Shung Hong, Kerk Zhi Hao, Yi-Shuo Huang.

Türkiye: Gül Çorbacıoğlu, Irmak Evren.

Dasten Julián ile gerçekleştirdiğimiz söyleşide, Şili'deki protestoları, yeni anayasanın oluşturulma sürecini ve sosyologların, süregelen güvencesizlik karşısında nasıl bir rol oynadığını ele alıyoruz.

COVID-19 pandemisi, varlık ve gelir, toplumsal eşitsizlik ve ırka dair eşitsizliklerin hem ulusal sınırlar hem de küresel ölçekte ortaya çıkmasına ve artmasına neden oldu. Kalkınma, piyasalaşma ve aşya erişim (zorluğu) ile pandeminin sağlık ve eğitim alanlardaki etkisi ve Küresel Güney ve Küresel Kuzey'de bulunan yoksul ve zengin ülkeler arasındaki **küresel eşitsizliklerin** artışı, halihazırda çevre ya da ekonomik kriz içinde yaşayan toplumlar ve kendilerini korumak için yeterli araca sahip olan gruplar arasındaki farkı da ortaya koymaktadır.

Bu sempozyum devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiye dair soruları ele alıyor. Katılımcılar, pandemiye karşı farklı devletlerin aldığı tedbirlerin, gelecekteki yönetim biçimlerini nasıl etkileyeceğini ve halihazırda gözlemlenebilen devlet müdahaleciliği biçimlerinin nasıl yorumlanabileceğini inceliyor. Yeni bir **devlet müdahaleciliği** biçimi mi ortaya çıkıyor? Ortaya çıkacak müdahalecilik otoriter özelliklere mi demokratik özelliklere mi sahip olacak?

Küresel Diyalog, SAGE Yayınları'nın cömert bağışı ile hazırlanmaktadır.

> Bu Sayıda

Editörden

2

> SOSYOLOJİ ÜZERİNE

Kriz Zamanlarında Sosyoloji:
Dasten Julián ile Söyleşi

Johanna Sittel ve Walid Ibrahim, Almanya

5

> KÜRESEL EŞİTSİZLİKLER VE PANDEMİ

COVID-19 ve Küresel Eşitsizlikler

Karin Fischer, Avusturya

9

İnsanlardan Önce Kâr: COVID-19 Eylem Çağrısı

Kajal Bhardwaj, Hindistan

10

COVID-19 Aşıları: Küresel Eşitsizlikleri Açığa Çıkarmak

Camila Gianella, Peru

12

Alacaklılar ve Borçlular Arasındaki Ayrımı Kalıcılaştırmak

Christina Laskaridis, Birleşik Krallık

14

Afrika'da Yoksulluğun ve Eşitsizliklerin Önlenmesinin
Önündeki Engeller

Luckystar Miyandazi, Güney Afrika

16

Hindistan'da İkiz Felaket - Sıcak Gündem

E. Venkat Ramnaya ve Viha Emandi, Hindistan

18

> DEVLETİN YENİ ROLÜ?

Sosyal Yenilemenin Anahtarı Olarak Temel Ekonomi

Julie Froud, Birleşik Krallık

20

Geleceğe Uygun Ekonomiler ve Devlet

Andreas Novy ve Richard Bärnthaler, Avusturya

22

COVID-19: Devlet ve Ekonominin Yeni Eklemlilikleri

Bob Jessop, Birleşik Krallık

24

Leviathan Geri Döndü! Korona Devleti ve Sosyoloji

Klaus Dörre ve Walid Ibrahim, Almanya

26

COVID-19: Almanya'da Güvenli Yerleri Güvensiz Hale
Getirmek

Daniel Mullis, Almanya

28

> TEORİK PERSPEKTİFLER

Depresyondan Sonra: Post-Neoliberal Özne

Arthur Bueno, Almanya

30

> SOSYOLOJİ SANATLA BULUŞUYOR

Görünmez Emeğin Görsel Temsili

Jenni Tischer, Avusturya

33

> COVID-19: PANDEMİ VE KRİZ

Küresel Pandemi Döneminde Aile içi Şiddet

Margaret Abraham, ABD

35

COVID-19 Krizi: Yeni Sosyolojiler ve Feminizmler

Karina Batthyány, Uruguay ve Esteban Torres, Arjantin

37

COVID-19'un Korkutucu Küresel Etkisi

Mahmoud Dhaouadi, Tunus

39

Adaptasyondan Kolektif Öğrenmeye Pandemi-Sonrası
Senaryolar

Alejandro Pelfini, Arjantin

41

> SERBEST BÖLÜM

Sivil-Siyasi Alanda Sosyologlar

Fredy Aldo Macedo Huamán, Meksika

43

Trinidad ve Tobago'da Yakın Partner Şiddeti Konusundaki
Sessizlik

Amanda Chin Pang, Trinidad ve Tobago

45

Dünyaya Bakım Verme Yapabilirliği Üzerine

Francesco Laruffa, İsviçre

47

Homo Culturus olarak İnsanlar

Mahmoud Dhaouadi, Tunus

49

22 Temmuz 2011 Norveç Terör Saldırıları

Pål Halvorsen, Norveç

51

“Pek çok durumda ekonomi insanın acı çekmesi ve çevre felaketleri
vasıtasıyla büyür”

Francesco Laruffa

> Kriz Zamanlarında Sosyoloji

Dasten Julián ile Söyleşi

Dasten Julián.

Dr. Dasten Julián Şili’de bulunan Austral Üniversitesi Tarih ve Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde öğretim üyesi ve araştırmacıdır. Halen, Şili Ulusal Araştırma ve Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen “Şili’nin güney makro-bölgesinde güvencesiz çalışma: Maule, Ñuble, Biobío ve La Araucanía bölgelerinde kesişme, alanlar ve direniş” (2020-2023) adlı projenin baş araştırmacısıdır. Aynı zamanda, Johannesburg (Güney Afrika)’da bulunan Witwatersrand Üniversitesi Toplum, Çalışma ve Siyaset Enstitüsü’nde (SWOP) öğretim görevlisidir. Dasten Julián, Almanya, Jena’da bulunan Friedrich-Schiller Üniversitesi’nde eğitimini tamamlamış olup, araştırma alanları arasında güvencesiz çalışma ve yaşam, sendika stratejileri ve örgütlülüğü, ekstrektivizm, kamusal sosyoloji ile beraber genel anlamda Küresel Güney çalışmaları bulunmaktadır. Çalışmalarını sivil toplum, sendikalar ve STKlar ile yakın iş birliği içinde yürütmektedir.

Aşağıda Dr. Julián’ın, Jena, Almanya’da bulunan Friedrich-Schiller Üniversitesi Endüstri ve Ekonomi Sosyolojisi Bölümü öğretim üyeleri **Johanna Sittel** ve **Walid İbrahim** ile gerçekleştirdiği söyleşiyi bulabilirsiniz.

2019 yılında Şili’deki protestolar nasıl ortaya çıktı? Protestoları, toplu ulaşım ücretlerindeki zam alevlendirmişti. Bu zam bardağı taşıran som damla mıydı yoksa kamu hizmetlerinin ve çatışmaların toplumun içinde bulunduğu durum hakkında söylediklerinden daha fazlası mı vardı?

Bu protestolar, Augusto Pinochet’nin (1973-1990) sivil-askeri diktatörlüğündeki anayasa başta olmak üzere, demokratik güçlerin sistematik yok edilmesi ve 1980’deki hileli referandumdan beri köklü bir yere sahiptir. Latin Amerika özelinde ise Şili, askeri diktatörlük altında yapılmış anayasanın halen yürürlükte olduğu tek ülkedir. Söz konusu anayasanın varlığı, neoliberal politikaların hunharca ve topluca uygulanmasının önünü açtığından toplumsal yaşam üzerinde birçok etkisi vardır. Bu anlamda, elli yıl boyunca Şili toplumu aşırı ve eşi görülmemiş bir metalaştırma süreciyle talan edilmiş ve güvencesizliğe teslim olmuştur.

Bu durum, 1990’dan beri Şili’yi yöneten iki koalisyonun, neoliberal düzenin iki ana aks üzerinde devam ettirilmesini sağlayan siyasi konsensüsünün bir parçasıdır: refah paylaşımını ve toplumsal entegrasyonu sağlayan bir varlık olan piyasaya güven ve siyasi sistemin demokratikleşmesi önünde engel yaratan Pinochet Anayasası. Bu dönem

(1990-2019) “demokrasiye geçiş” olarak adlandırılmış ve toplumda bir arada yaşayan kaidelerin ve demokratik düzenin yeniden tesisi için demokratikleşme sürecini tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak, her ne kadar ekonomi yüksek büyüme oranlarına erişse de, sistem ve kurumsal siyasi aktörler, katılım ve çoğunluğun etkin olarak karar-alma sürecinde yer almasının önünü kesmişlerdir.

Siyasi sisteme yönelik sistematik bir güvensizlik gelişmiş ve sistem meşruiyetini yitirmeye başlamış, bununla birlikte tüm yurttaşlarından da soyutlanmıştı. Ekonomideki ihtilafı

durumlar, seçim kampanyalarının finansmanındaki düzen-sizlikler, iş insanlarının yasalar karşısındaki dokunulmazlığı vb. toplumun diktatörlük sürecinde güç ağlarının arasına nasıl sıkışıp kaldığını göstermektedir. “Uyan Şili” sloganı bir yandan uyanışı ve isyanı, farkındalığı, özdeşleşmeyi ve gücü simgelemekte, öte yandan hükümetin “savaş ilanına” ortam yaratarak, insan haklarının ihlali (mahkemelere 8.827 resmi şikayette bulunulmuş) ve göstericilerin tutuklanmasıyla (27.432 gösterici) beraber siyasetin otoriter, muhafazakar ve askeri yönünü de gözler önüne sermiştir.

Şili’deki protestolar, birbirinden farklı öznellikleri ve coğraf-yaları da bir araya getirmiş oldu. Gençler, kadınlar, yaşlılar, yerel halklar, göçmenler, vb. kendiliğinden gelişen bir ko-ordinasyonla dayanışma içinde oldular. Özel ve kamu alan-larında, şimdi ve geçmiş nesiller arası bir siyasi belleğin parçası oldu, siyaset kendisini estetikte, sanatsal yaratım-da, müzikte, sokaklarda, kırsal alanlar ile meclislerde, diya-loglarda, sanal ortamlarda, vb. dışarı vurdu. Toplum olarak, kültürel, siyasi ve sembolik alanlara derinliğe eriştik ve bu bir amaç ve görenek olan “onur” ile birleşti. Dolayısıyla, bu karşılaşmalar sonucunda ortaya özgün ve yapıcı bir Şili top-lumu, toplumsal sözleşmesi, temelleri ve Anayasası çıktı.

Anayasanın yeniden ele alınma süreci şu anda nasıl ilerliyor? Bu süreçte öne çıkan aktörler var mı? Sosyal bilimlerin bunun bir parçası mı yoksa hukuk uzmanları mı süreci yönetiyor?

Bir sene önce, 26 Nisan 2020’de referandum yapıldı. Bu referandumda 7 milyondan fazla oy kullanıldı. Oyların %78’inden fazlası, bu da aşağı yukarı 5.8 milyon kişiye denk geliyor, yeni bir anayasanın gerekli olduğuna işaret etti ve bu yeni anayasanın Kongre üyelerinin katılımıyla değil, Meclis’e (Kurucu Meclis) seçilecek olan kişiler tara-fından yapılması isteğini belirtmiş oldu. Kayıtlı seçmenlerin %50’si oy kullanmıştı ve oylamanın gönüllülük esasına da-yalı doğası itibarıyla da bu durum tarihi bir katılımın oldu-ğunu gösteriyordu.

Şimdi ise, anayasa yapım süreci kurucu meclis üyelerinin 11 Nisan’da¹ seçilmesiyle önemli bir aşamaya geçecek-tir. Kurucu meclisi oluşturacak üyelerin mahiyeti cinsiyet eşitliği endeksi ve yerel halkların temsiliyeti gibi hususları tartışmaya açmış, bu tartışmalar yalnızca seçimlerle sınırlı kalmayıp, hükümet müdahalesi ve lobicilik faaliyetlerinde de tekrar tekrar kendini göstermiştir. Bu durum kongre-nin karar alma sürecinin de yakından izlenmesini gerekli kılmaktadır. Kolektif teyakkuz hali, kurumsal ele geçirmeyi göstermektedir ki süreç de bu yönde ilerlemiştir ve kurucu güç yeni bir siyasi anlam kazanmıştır: parti sisteminin ye-niden canlanması.

Her ne kadar isyan, parti-karşıtı olup, kitlesel eyleme odak-lanmış ve siyasi sisteme eleştiri getirmişse de, devlet or-ganları kurucu süreci yönlendiren ve şekillendiren unsurlar olmuştur. Bağımsız güçler ve namzetleri birçok zorlukla ve siyasi partilerin adaylarıyla kıyaslandıklarında adayların başvuru kayıtları, finansman ve medyada yer alma gibi ko-

nularda daha fazla eşitsizlikle karşılaştılar. Bu durum ha-lihazırda düzensiz ve parçalanmış olan bağımsız güçlerin örgütlülüğüne sekte vurdu.

Pandemi, önergelerin tartışılması ve geliştirilmesi için pla-nan toplantıların yapılmasına engel oldu. Sosyal bilimler, akademik habitustan çıkıp, anın getirdiği zorluklara kendini açarak kamusal bir rol üstlendi ve insan hakları ihlalleri vb. gibi konulara dair suçlamaları öne çıkararak kolektif far-kındalığı sağlamaya çalıştı ve bu yolla sürece eleştirel ve düşünömsel bir perspektifle yaklaştı. Ancak, müdahalelerin büyük bir kısmı sanal alanla ya da kitap, bilimsel makale gibi geleneksel araçlarla sınırlı kaldı, bu durum da tartışma-ların etkisinin ve öneminin anlaşılmamasına neden oldu. Yine de, tüm bu çalışmalar katılım, bilim(ler) ve bilgi ara-sındaki ilişkiye kamusal bir çehre kazandırdı.

Bilimsel çalışmanız Şili’de yaşanan siyasi çekişme-lere hangi yönden katkı sağladı? Sosyal bilimlerin ve siyaseti birbirine bağlayan spesifik alanlar ya da so-runlar var mı?

Bilimsel çalışmam güvencesiz çalışma ve yaşamı araştır-maktadır. Gücün kesişiminde saklı kültürel, öznel, ekono-mik ve bölgesel unsurlar ışığında Şili toplumunda çalışma ve yaşamın ne gibi özelliklere sahip olduğunu irdeledim. Amaçlarım arasında toplum, çevre ve sendika örgütlerinin de bir araya geldiği yerel-bölgesel bir çalışma platformu oluşturarak, küresel araştırma ağlarıyla bağlantı kurmak ve emek çalışmaları alanında ulusal sosyal bilim çevresiyle bağları güçlendirmek de vardı.

Toplumsal güvencesizlik sürecini ve iş dünyasını araştırır-ken, çalışma, istihdam ve işsizliğin insanların yaşam koşu-ları nezdinde nasıl kritik bir yere sahip olduğunu doğrudan gözlemlene imkanı buldum. İstihdam, ücret, otomasyon, gelirin niteliği, platformların ortaya çıkışı ve sosyal haklar sisteminin zaafiyetleri insanların yaşamlarını baskı altına almaktadır. Borçlanma, kayıt dışı iş arayışı ya da birden fazla işte çalışma yaşam onuru ve güvencesizliği arasındaki ihtilafın bir parçasıdır. Bu sorunların birçoğu, Şili’nin için-de bulunduğu siyasi ve toplumsal mücadelenin kökeninde yatmakta ve gençlerin, kadınların, göçmenlerin, yaşlıların vb. güvencesizliklerini ortaya koymaktadır.

Sizce, sosyal bilimlerin bilhassa çatışmaların görünür hale geldiği zamanlarda mı sorumluluk almalıdır yok-sa bilim belki de daha uzun vadede, farklı bir zaman çerçevesinde mi varlığını sürdürmelidir?

Sosyal bilimlerin toplum arasında köprü kurarak, karar-al-ma süreçlerinde bilimsel bilginin, eylemlerin ve demokra-tik müzakerenin önemini altını çizmeyi ve sosyal bilimlerin görünür kılma amaçlayan insanlar ve çalışma grupları mevcuttur. Araştırma dünyasıyla, kamusal alan ve özellik-le toplumsal hareketler arasındaki uçurumun kapanması gerekmektedir. Aslında, feminist, çevre ve diğer hareketler bu duruma örnek teşkil etmekle kalmayıp, bu tür eklemlen-melere dair fikir geliştirme imkanı da yaratmaktadır.

Bu anlamda, sosyal bilimlerin sorumluluğu kriz anlarında daha görünür hal almaktadır. Çatışma, çoğu zaman krizin habercisi ve aynı zamanda değişimin öncüsüdür. Bu süreç genellikle sosyal bilimler için bir referans noktası oluşturmaktadır. Benim sosyoloji pratiğim, bu türden bir aciliyete tepki verme amacı taşımaktadır. Toplumda patlak veren bir savaş, yağma ve güvencesizlik, benim eylemde bulunacağım, bir şeyler yapabileceğim alanlardır, bu da aslında muğlak, dayanıksız ve belirsiz bir zamansallığın parçasıdır. Kendi içinde birçok çelişki ve olumsuzluk da taşır zira gelecek tahayyülüne (ütopyaların yokluğuna istinaden) mani olunca, aynı zamanda bilgiye dair yeni, daha pratik ve etkin bir ütopyaya da göz kırpar.

Araştırma bulgularınız kamusal alanda ve bilimsel çevre dışında da paylaşıldı mı ve siyasi aktörler bilimsel araştırmaların sonuçlarına ilgi gösterirler mi?

Deneyimim böyle bir durumun mümkün olduğunu bana gösterdi. Ama, asıl soru bulguların söz konusu çevrelerce anlaşılmasından çok bilgi alışverişinin sağlanabildiği, diyalog kurulabildiği, paylaşımın ve yeniden yaratımın mümkün olabildiği yollar, ağlar inşa etme çabası olmalıdır. Örgütler, dernekler, sendikalar vb. ile sürekli iletişim halindeyiz. Araştırma konularımızı, gerçekte yaşanan sorunlardan seçiyor, diyaloglarda öne çıkan saptamalardan yola çıkıyoruz. Bölgenin kamusal sorunları ve küresel anlamda bilimin önüne çıkan zorluklara uyumlu bir yaklaşım sergilemeyi amaçlıyoruz.

Böyle bir atmosferde, “Grupo de Estudios del Trabajo desde el Sur” (GETSUR) bir araya geldi. GETSUR, yerel-bölgesel bir platform olup, küresel araştırma ağlarıyla temas halinde olmayı ve toplumsal ve sendikal örgütlerin dokusunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Üniversitenin kaynaklarını da kullanarak, sendikaların gereksinimlerine yönelik sinerji ve ortak yaşamı bununla birlikte eğitim, bilgi ve/veya düşünceye dair belli başlı sorunlara işaret eden bilgi ve araştırma kaynaklarını da destekliyoruz.

Ekim isyanı, sosyal bilimler için gerçekten de önemli bir mihenk taşı olmuştur. Bilim insanları olarak, kendi uyanışımıza şahit olduk ve bu uyanışa katılma ve uyanışın aktörü olma şansı da aynı oranda canlandırıcı ve tazeleyici oldu. İnanıyorum ki, güvencesizler ve güvencesizlik kavramları, bu yolda yürümemizi sağlayan birçok olanağı da beraberinde getirmiştir.

Araştırma alanlarınız güvencesizlik, emek piyasasındaki güvensizlik ve bunların toplumların yeniden üretimine nasıl katkı sağladığı ile ilgilidir. Öte yandan, Temuco'daki mahallelerin ve resmi kurumların geri dönüştürme modellerine dair bir projede de çalışıyorsunuz. Bize biraz bu araştırma sürecinizden ve bu tür bir sosyolojik araştırmada karşınıza çıkan sorunlar ve zorluklardan bahsedebilir misiniz?

Elbette. Bu deneyimler, benim araştırma sürecinde belirli bir yol izlerken karşıma çıkarak, benim merak, pedagoji ve duyarlılık arasında gel-git yaşamama neden oldu ve yerel

sahadaki diğer aktörlerle iş birliği içinde olmamı sağladı. Geri dönüşüm deneyimlerim dahilinde, Red de Acción por los Derechos Ambientales (RADA) adında, Mapuçeler, La Araucanía bölgesi ve Wallmapu'daki bölgesel örgütlerle beraber çeşitli toplumsal hareketlerin içinde yer almış Şilili bir STK ile çalışma imkanı buldum. Söz konusu STK 2017 yılında, atık yönetimi ve Temuco'daki atıkların değerlendirilmesine dair geliştirdiği “Sıfır Atık” planıyla, çevrenin korunmasına ayrılan kamu fonundan yararlanmak için bir proje önerisinde bulunmuşlardır.

Bu deneyime, 1992 yılından beri faaliyet gösteren şehrin atık sahasının 2016 yılının Aralık ayında kapanmasıyla başladık. Söz konusu saha çöktü ve yer altı suları nedeniyle de kirlendi. Bu saha, şehrin batı yakasında 22 Mapuçe topluluğunun ortasında yer alıyordu. Bu durumun, civarda yaşayanların sağlığına etkisi çeşitli çalışmalarla kanıtlandı ve hükümet bu çevre felaketinin zararlarını hafifletmek için o bölgede kamu hizmetleri ve altyapıya yatırım yaptı. Kirlilik, yerel ekonomiye darbe vurdu, yaşam koşullarını ve çevreyi olumsuz etkiledi. Ancak, bu felaketin içinde insanlar ekonominin kurtuluşu için geri dönüşüm ve atıkların satılması fikrini ortaya koydu.

Böylelikle 2016'da sahada, geri dönüşümcüler, çöpleri karıştıran insanlardan bir çap oluşturuldu. Sahanın kapanmasından önce, RADA ile geri dönüşümcüler sendikasının kurulmasına yönelik çalışma yapmıştık. Sendikanın 62 üyesi vardı. Kimi üyeler sektördeki kadın ve erkek Mapuçeler idi ve diğerleri de Temuco'nun yoksul mahallelerindeki insanlardı. Çoğu bunu bir aile işi olarak görüyordu. Bu görevde, kapanma süreci ve geri dönüşüme dair ekonomik alternatiflerin oluşturulması konusunda araştırma yapmak üzere yanımda bir sosyoloji öğrencisi vardı. O zaman, sendika üyelerinin geçimlerini sağlayabilmek için ekonomik bir alan oluşturma önerisiyle karşılaştık, biz ise açıkçası daha çok ekolojik açıdan bir çevre koruma projesi geliştirmeyi düşünüyorduk.

Size göre, her iki araştırma alanı- güvencesizlik ve yerel ekolojik inisiyatifler- birbiriyle nasıl ilişkilidir?

Bence, bu ikisi arasındaki ilişki size anlatmaya çalıştığım deneyimle örneklendirilebilir. Şöyle ki, bu deneyim, karşılıklı ilişkinin ilk ilmeğini atmış oldu: geri dönüşümcülerin işlerinde karşılaştıkları güvencesizlik ve Mapuçeler'in sektördeki güvencesizliği ve sahanın yarattığı çevresel ırkçılık. Her iki güvencesizlik biçimi de kalkınma, toplum, çalışma, doğa ve yaşamı nasıl anladığımızla doğrudan bağlantılıdır. Onlar, halihazırda bir çatışmanın içindeydiler: saha, sahanın inşası, faaliyeti ve kapanması.

Toplumun, tüketimi merkezine aldığı bir ürün ve ekolojik sürdürülemezliğin bir aracı olarak atık, güvencesizliğin nasıl katlanarak arttığını göstermektedir. Atıklardan geçimini sağlayan işçiler. Yiyecek bir şey bulabilmek için çöpleri karıştıran insanlar. Aşırı yoksulluk ve toplumsal ihmal. Bu nedenle, sahanın kapanmasından önce, geri dönüşüm sektöründeki kayıt dışılık yeni bir sosyal dışlanma alanı ya-

ratmış, bu durum devamlılık ve geçimlilik için stratejilerin geliştirilmesini daha da zorlaştırmıştı. Sendikanın varlığı siyasi bir gücün teminatı değildi çünkü kurumsal çerçeve işçi örgütlülüğünün kırılganlaşmasına neden olmuştu ancak aynı zamanda alternatifler üzerine düşünmemiz için de bize zaman tanıdı.

İnsan varlığını tehdit eden birçok kriz var ve bu krizlerin çarpan etkisi, risk değil ama yaşam için büyük bir tehlike yaratmaktadır. Kanımca, günümüzde yaşanan siyasi çekiş-

meler özellikle feminist, ekolojik ve dekolonyal bilgi hareketleriyle birlikte siyasi bir duyarlılığın da ortaya çıkmasına önayak oldu, bu da bizi açgözlü, vahşi ve savaş kapitalizmi karşısında aciliyet, kriz ve bağlılık üzerine yeniden düşünmeye sevk etti. ■

Dasten Julián'a ulaşmak için <dasten@gmail.com>

1. Söz konusu seçim pandemi nedeniyle ertelendi. Seçimler, 15 ve 16 Mayıs 2021 tarihlerinde gerçekleşecektir.

> COVID-19 ve Küresel Eşitsizlikler

Kajal Bhardwaj, Johannes Kepler Üniversitesi, Avusturya

“COVID-19, dünyayı etkileyen bir sorundur. Ancak, sorunlar ve zorluklar yakınlaştıkça ufuk, ulusal ya da daha dar bir perspektife sıkışıp kalıyor.”

Koronavirüs kimseyi es geçmedi ve sınır tanımadı. BM Kalkınma Programı'na göre, insanı gelişme endeksi-eğitim, sağlık ve yaşam standartları bileşenlerinden oluşan bir ölçüm-1990'dan beri ilk defa aşağı yönlü hareket ediyor. Bu düşüş - zengin ya da yoksul- dünya üzerindeki çoğu ülkeyi etkilemektedir.

Bu gözlem, “eşitlikçi bir tahayyül” sunmamalıdır. COVID-19, hepimizin aynı gemide olmadığını ortaya koymaktadır. BM Genel Sekreteri António Guterres'in de dediği gibi “Aynı denizde olsak da, kimimiz süper yatların içinde, kimimiz ise denizde sürüklenen parçalara tutunuyor” Pandemi- ulusal sınırlar dahilinde, bilhassa da küresel ölçekte varlık ve gelir ile toplumsal cinsiyet ve ırka dair eşitsizlikleri ortaya çıkardı.

Pandeminin orantısız etkileri, hane içinden, ulus-altı ve ülkesel düzey olmak üzere birçok ölçekte kendini göstermektedir. Bu bölüm, eşitsizliğe geniş çaplı bir perspektifle bakan- i.e. Kuzey-Güney ayrımı, makaleleri bir araya getirmektedir. Üç tema, zengin ve yoksul ülkelerdeki yerleşik eşitsizlikleri ele almaktadır: COVID-19 aşılarna erişimde eşitsizlik, tedavi, ve teknoloji; kamu borç yükü ve finansal ilişkilerdeki eşitsizlikler; ve iklim değişikliğine orantısız maruziyet.

Kajal Bhardwaj'ın kaleme aldığı makale, dünyadaki ticaret rejiminde sağlık hakkından ziyade fikri mülkiyet haklarını ve özel çıkarları önceleyen TRIPS Anlaşması'na ışık tutmaktadır. Şirketlerin tekel hakları, COVID-19 aşısı dağıtımının eşitsiz, adaletsiz ve şok edici karmaşasını tetikleyerek, “aşı apartheidi” ya da “aşı emperyalizmi” olarak tanımlanabilecek bir duruma neden olmaktadır. Camilla Gianella ise, küresel aşısı tedarikindeki eşitsizliği yerinde incelemek için Peru'ya gidiyor. Pfizer, aşısı alım anlaşmasındaki belli maddeleri kabul etmemesinin ardından yazarın da anavatani olan ve Latin Amerika'nın en yüksek COVID-19 vaka ve ölüm oranına sahip Peru'yu aşısı tedarik listesinin en sonuna koyuyor.

Pandemi ve yol açtığı küresel durgunluk, ülkeleri borç tuzağına düşürüyor. Bu durum yalnızca yoksul ülkeleri etkile-

memektedir. 2021 Küresel Borç Monitörü verilerine göre, Küresel Güney'de yer alan 148 ülkenin 132'sinin ciddi anlamda borç yükü vardır. Christina Laskaridis, COVID-19 sürecinde kamu borcunun eşitsiz coğrafyasına işaret ediyor. Yazar, borca yönelik politikaların, yaşam koşullarını önemli ölçüde etkileyen küresel bir güç oyunu olduğunu belirtiyor. Luckystar Miyandazi, buna bir de kârın küresel ölçekteki eşitsiz coğrafyasını ekliyor: Yasa dışı finansman akışı, dünyadaki en yoksul ülkelerin kaynaklarını yerinden edip Küresel Kuzey'deki şahısların, ticari “ortakların”, ulus-ötesi şirketlerin genel merkezlerinin ve vergi cennetlerinin ceplerine sokuyor. Yazar, Afrika'nın her yıl, kalkınma yardımı ve yabancı yatırımların toplamı kadar gelir kaybettiğini vurguluyor. Bu, COVID-19 pandemisine yönelik toplumsal korunma programlarını finanse edecek ya da ekonomilerine nakit akışı sağlayacak herhangi bir mali olanağın olmadığı anlamına gelmektedir. Borcun geri ödenmesi ve yasa dışı finansman çıkışının Zambiya örneğinde görüldüğü gibi söz konusu ekonomileri daha da zora soktuğu ve uzun-vadede kalkınmalarına sekte vurduğu öne sürülmektedir.

Son olarak, E. Venkat Ramnappa ve Viha Emandi, Hindistan'ın belli bölgelerinde koronavirüs yayılımının ve ekolojik zararın günden güne artışını tanımlamak için kullandıkları “ikiz felaket” kavramına dikkat çekiyorlar. Pandeminin topluma ve ekonomiye etkisi su stresi, sel ve kasırga gibi çevre felaketleriyle daha da artıyor. Aynı zamanda, çevre felaketlerinin sonuçlarının da eşitsiz bir dağılım gösterdiğini, bundan en çok yara alanların pandemiden de en ağır etkilenen gruplar olduğunu belirtiyorlar.

COVID-19, dünyayı etkileyen bir sorundur. Ancak, sorunlar ve zorluklar yakınlaştıkça ufuk, ulusal ya da daha dar bir perspektife sıkışıp kalıyor. Eylem çağrısında bulunuyoruz: Herkes güvende olana kadar hiç kimse güvende değil! ■

Karin Fischer'a ulaşmak için <Karin.fischer@jku.at>

> İnsanlardan Önce Kâr: COVID-19 Eylem Çağrısı

Kajal Bhardwaj, avukat, Yeni Delhi, Hindistan

2021 yılında Küresel Adalet Şimdi ve Halk Aşı İttifakı küresel aşı eşitliği kampanyasını, Westminster, Londra'da bulunan Britanya İlaç Endüstrisi Derneği'nin ofisine astıkları afişle sürdürüyor.
Foto: Flickr: [Jess Hurd/Global Justice Now](#).

2001'de Dünya Ticaret Örgütü (WTO), HIV'e küresel anlamda dikkat çekmek istediğinde TRIPS Anlaşmasıyla çok taraflı korunan fikri mülkiyet (IP) yükümlülükleriyle karşı karşıya kaldı. O zaman, çok uluslu ilaç şirketleri Güney Afrikalı Başkan Nelson Mandela'yı düşük maliyetli genel HIV tedavisinin ithal edilmesine izin veren yasal hakların önünü açtığı için dava etmişlerdi; söz konusu tedavinin patentine sahip bu şirketler, genel kullanıma yönelik HIV ilaçlarının günlük bir dolar maliyetine karşılık on binlerce dolar talep ediyorlardı. Şirketler, Güney Afrika'nın aldığı kararların TRIPS Anlaşması'na uygun olmadığı iddiasını taşıyorlardı. Bu davayı açtıkları için, ilaç şirketlerine karşı yükselen küresel çapta öfke WTO üyelerinin TRIPS ve Kamu Sağlığı üzerinden Doha Deklarasyonu'nu uygulamaya sokmalarıyla sonuçlandı. Bu durum, ülkelerin kendi halklarının sağlığı ve tüm bireylerin tedaviye erişim haklarına yönelik TRIPS Anlaşması'nı yeniden yorumlayabileceklerini göstermiş oldu.

> COVID-19 ve TRIPS Engelleri

Yirmi yıl sonra, bir diğer pandemi olan COVID-19 ortaya çıktığında, WTO üyelerinin üçte ikisi TRIPS Anlaşması ile korunan IP yükümlülüklerinden feragat edilmesini talep etti. Doha Deklarasyonu- zorunlu lisanslar, paralel ithalat ya da sıkı patentleme standartları- ile TRIPS'te yapılan esneklik, ülkelerin düşük maliyetli HIV, Hepatit C, kanser ve kalp hastalıklarına yönelik tedavilerden yararlanmasına katkıda bulunmuştu. Ancak, Hindistan ve Güney Afrika, çabuk yayılan, hızlı mutasyona uğrayan COVID-19 pandemisinde IP'nin önünde engel oluşturabilecek tüm yükümlülüklerden feragat edilmesini ve rakiplerin de COVID-19 tedavisi için her türlü araştırma, geliştirme ve teknoloji üretme konusunda önlerinin açılmasını- karmaşık lisans anlaşmaları ile zaman kaybedilmemesi, milyon dolarlık IP ihlal davalarının açılması ve zengin ülkelerin ticari baskı uygulaması endişesi yaşanmaması için- talep etmektedir.

Tahmin edildiği üzere, zengin ülkeler, IP'nin bir engel teşkil etmediğini savunmaktadırlar. Ancak, pandeminin üzerinden bir yıl geçmesine rağmen, bulgular bunun tam tersini

göstermektedir. Her ne kadar küresel çapta ilgi, COVID-19 aşılarının eşitsiz, adaletsiz ve şok edici karmaşasının giderek “aşı apartheidi” olarak görülmesine odaklandıysa da, bu eşitsizlik en başta maskeye, teşhise, ekipmana ve tedaviye erişimde yaşanmaktadır.

Halkın çoğunluğu, IP korumasının etki alanı ve gücünden, İtalyan araştırmacıların üzerinde çalıştıkları 3 boyutlu vantilatör valf üretimi dolayısıyla IP sahiplerinin yasal işlem başlatabileceklerine yönelik haberler sayesinde öğrenmiş oldu. Bir ABD Senatörü, maske tasarımına ait yüzlerce patenti elinde bulunduran 3M şirketine, patentten vazgeçip, arzı arttırması çağrısında bulunmuştur. Adına açılacak dava tehdidi nedeniyle bir ilaç şirketi olan Roche, COVID-19 testlerinin formülünü Hollanda’ya vermek zorunda kalmıştır. Cepheid’in 45 dakikada sonuç veren COVID-19 testlerinin satış fiyatı olan 19,80 dolar, aslında 5 dolara kadar düşürülebilir ve bu durum sivil toplum kuruluşlarının tepkisine yol açmaktadır. Amerikalı MNC Gilead, anti-viral Remdesivir ilacını 2.340 dolara satmaktadır. Lisans sahiplerinin küçük bir kısmı, gelişmiş ülkelere bu ilacı sınırlı sayıda olmak üzere 320 dolara tedarik etmektedir. Ancak, Liverpool Üniversitesi’ndeki araştırmacılar toplu üretime geçildiği takdirde bu fiyatın 6 dolardan bile daha düşük olabileceğini öngörmektedirler.

Zengin ülkeler, her saniye bir vatandaşını aşılarken, yoksul ülkelerin çoğunda tek doz aşı dahi yapılmamıştır. Küresel Güney’de önemli ölçüde aşı üretim kapasitesi bulunmaktadır ancak patent, ticari sırlar ve veri kullanımına yönelik IP koruması bu duruma engel teşkil etmektedir. Avrupa Patent Ofisi koronavirüsle ilgili yüzlerce patent alındığını belirtmektedir. Çalışmalar, aşı patentlerinin içerik, süreçte kullanılan teknoloji, yaş grupları ve uygulanacak doz bilgileriyle beraber oldukça kapsamlı olduğunu göstermektedir. Ticari sırların korunması, aşı üreticilerinin diğer üreticilerin önünü açacak teknik bilgiyi ellerinde bulundurmalarına olanak tanımakta, yine diğer üreticilerin ellerindeki veri ve piyasadaki imtiyazları nedeniyle aşı tescilleri konusunda da zorluk yaşanabileceği vurgulanmaktadır.

> Tedavide Kuzey-Güney ayrımının derinleşmesi

Oxford-AstraZeneca aşısı, aşı üretiminde kullandıkları COVID-19 teknolojilerinin IP lisansı üzerinde hak iddia etmeyeceği taahhüdünde bulunan Oxford Üniversitesi sayesinde seri üretime geçebilecekti. Bunun yerine, AstraZeneca kimi üreticilerle gizli kapaklı alt-lisans anlaşmaları imzaladı. Hindistan’daki dozların gelişmekte olan diğer ülkelere gitmesiyle de üretim kapasitesi oldukça yetersiz kalmıştır. Yoksul ülkelerin aşıya doz başına 2 ila 8 dolar arasında ödeme yapmalarıyla da, sıfır kâr elde etmeye yönelik fiyatlandırma vaadi de yerine getirilmemiş oldu.

İlginç şekilde, Fransa, Almanya ve Kanada gibi zengin ülkeler COVID-19 zorunlu lisansına dair yasal önlemleri alan ilk ülkeler arasındaydılar. İsrail, anti-viral Lopinavir/Ritonavir ilaçlarının zorunlu lisansını aldı. Macaristan ve Rusya da Remdesivir için zorunlu lisans aldı. IP engellerini kaldırmaya yönelik hükümetlerin aldıkları kararlar, şirketlerin IP haklarından kâr sağlama yollarında değişiklik yapmalarıyla sonuçlandı. İsrail’in AbbVie üzerindeki zorunlu lisansı, tüm dünyada Lopinavir/Ritonavir patentlerinin kullanımının önüne geçti. Hindistan, Tayland ve Arjantin’deki hasta grupları, Remdesivir ve Favipiravir’e patent davası açtılar. Kanadalı bir şirket de, Johnson&Johnson aşısına zorunlu lisans alma girişiminde bulunmaktadır.

Zengin ülkeler COVID-19 aşıları, testleri ve tedavilerinin geliştirilmesi için kamu fonlarına milyonlar aktardılar. Ancak, bunun karşılığında büyük bedeller ödediler ve tedarik konusunda sorun yaşadılar. IP engellerinin ortadan kaldırılmasına yönelik yasal işlemlerde bulunacaklarına, teknik bilgileri paylaşma açacaklarına ve üretimi arttıracaklarına, mevcut tedarik olanaklarına yöneldiler ve ihracat kısıtlamaları getirdiler. Daha da vahimi, şirketlerin üretim kapasiteleri, fiyatlandırmaları ya da yaptıkları anlaşmalara yönelik şeffaf olma gibi bir zorunlulukları da yoktur. Bazı anlaşmalar, ülkelerin aşının yan etkilerine karşı üreticileri sorumlu tutmamasını ve elçilikler gibi varlıkların teminat olarak kabul edilmesini öngörmektedir. Şirketler, WHO’nun teknoloji erişim havuzuna katılma ya da COVID-19 aşılarının adil dağıtımını hedefleyen Covax’e öncelik vermemek gibi gönüllü mekanizmaları hiçe sayarken, ilaç dernekleri de IP engellerinin kaldırılmasına destek veren BM ve hükümetlere karşı lobicilik faaliyetlerine hız kazandırmaktadır. WHO ve BM, TRIPS’ten feragat edenlere verdiği desteği açıkça belirtmiştir. Ancak, WTO sekreterliği kafasını kuma gömerek, gönüllü girişimleri görmezden gelmeye devam etmektedir. TRIPS’ten feragat edilmesi için aylarca sürdürülen kampanyalarla saflar ne kadar sıkışmış olsa da, 5 Mayıs 2021 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Ticaret Temsilcisi, COVID-19 aşlarıyla sınırlı kalmak şartıyla TRIPS’ten feragat edilmesine destek verdiğini açıkladı.

Amerika, TRIPS’ten feragat için anlaşmaları zorlasa da, görünen o ki şirketlerin doğru olanı yapmasını beklemekle geçen yılı heba ettik. “Halkın aşısı” çağrısı giderek yükselmektedir. Yeni varyantlar ortaya çıktıkça, ülkem gibi birçok ülkedeki hastalar, aileler ve sağlık sistemi gelecek dalgalar, ölümler ve uzayıp giden COVID-19 süresince zarar görecektir, dolayısıyla artık kârı insanların önüne koyan karmaşık ticaret kanunları arasında yönümüzü belirlemeye vaktimiz yok. TRIPS’ten feragat, herkesin her yerde COVID-19 sağlık teknolojilerine erişimi yolundaki engelleri aşmak için ilk adım olacaktır. ■

Kajal Bhardwaj’a ulaşmak için <kOb0@yahoo.com>

> COVID-19 Aşıları: Küresel Eşitsizlikleri Açığa Çıkarmak

Camila Gianella, Peru Papalık Katolik Üniversitesi-Cisepa, Peru

Aşı dağıtımı da, pandemi öncesindeki küresel eşitsizliklerde görülen aynı eşitsiz düzene sahip.

Foto: FrankyDeMeyer/Getty Images/iStockphoto.

CCOVID-19 pandemisi, tüm dünyada yıkıcı ekonomik ve toplumsal etkiler yaratmaktadır. Öte yandan, bu küresel krizin verdiği tehlikeli mesaj karantinada Bergen Norveç'te de olsak, Lima Peru'da da olsak, her birimizin dünyanın herhangi bir yerinde aynı krizi yaşadığı (hepimiz aynı gemideyiz) ve ister Lima'nın zengin bir mahallesinde isterse de aynı şehrin yoksul mahallesinde yaşayan bir ailenin de karantinanın ağır koşullarıyla karşı karşıya kaldığı gerçeğidir.

Bu ortak imge, ülkelerin eşit erişim hakkına sahip olmasını garanti altına almaya yönelik [çağrılara](#) rağmen, COVID-19 aşılarının adaletsiz dağıtımına sahne olmaktadır. Öyle görünüyor ki varlıklı ülkeler bu yarışın kazananı oldu:

bu ülkeler, herkesten önce aşı alma kapasitesine sahipti ve sonuç olarak da vatandaşlarını aşılayan ilk gruptan oldular. [Norveç](#) gibi bazı zengin ülkeler de ellerindeki aşıları Ocak 2021 itibarıyla yoksul ülkelerle paylaşmaya, aşıya erişimin de ülkelerin zenginliğine göre belirlenmesine karar verdiler.

> Özelleştirilmiş ilaç geliştirme rejimi

Aşıya erişim konusunda dünyaca karşı karşıya kaldığımız durum belli ülkelerin (yalnızca) paragözlülüğünden ileri gelmemekte ama küresel anlamda ilaç geliştirme rejimine dair sorunlara da ışık tutmaktadır. Zengin ülkeler, kamu fonlarını aşının geliştirilmesine aktardı. Her ne kadar Pfizer, aşının geliştirilme sürecinde kamu fonundan gelecek yardımı reddetse de sonraki [raporlar](#) aşının geliştirilmesinde iş birliğinde bulunan diğer şirketlerin kamu fonundan yararlandığını göstermiştir. Zengin ülkelerin aşıların geliştirilmesine katkıda bulunması daha “iyi fiyat” talep etmelerine olanak tanımış ancak özel şirketlerin de aşından kâr elde etme haklarını da göz ardı etmemiştir. Bunun sonucunda, halihazırda yönetmelikler ve Güney Afrika’da hastalığın ve yeni varyantların yayılımını önlemek için aşının aciliyetine rağmen, Güney Afrika Oxford-AstraZeneca’nın ürettiği COVID-19 aşısına diğer Avrupa ülkelerinden [yaklaşık 2.5 kat](#) daha fazla ödemiştir.

Kamu fonlarının kullanılması, özel aşı üreticilerini gizlilik anlaşmaları yapmaktan alıkoymamakla beraber, COVID-19 aşısının beklenmedik yan etkilerine karşı yasal reformlarla herhangi bir davadan da korumaktadır. Aşıya ihtiyaç ve COVID-19 aşılarının ticaretinin engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmesine dair küresel inisiyatif eksikliği, aşı üreticilerinin aşırı güçlenmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla, aşıya gereksinim duyan ülkelerle yapılan anlaşmaların ertelenmesine ya da engellenmesine yol açmakla kalmayıp hem aşıya erişimin önünü kesiyorlar hem de

ölümlerin artmasına ve virüsün yeni varyantlarının ortaya çıkmasına (ve yayılmasına) fırsat vermiş oluyorlar.

Bu duruma örnek olarak Peru ve Peru’nun Pfizer ile olan anlaşmasının olumsuz sonuçları verilebilir. Peru, Latin Amerika, Karayipler ve dünyadaki en yüksek COVID-19 hasta ve ölüm oranına sahip ülkelerden biridir. Ocak 2021 itibarıyla, ülkede pandeminin ikinci dalgası başladığında sağlık sistemi çoktan çökmüştü. 2020’de, Peru hükümeti Pfizer ile anlaşma sürecine girdi ancak şirketin aşının yan etkilerine karşı sorumluluk almadığını belirten maddelerini kabul etmeyi reddetti. Bunun sonucunda Pfizer Peru’yu, COVID-19’un yıkıcı etkileri ülkeyi çepeçevre sarmasına rağmen aşı listesinin en alt sırasına koydu. Güney Afrika ve aşı fiyatlandırması vakasında da dokunulmazlığını korudu; aşı üreticileri kendi kurallarını dayattı ve küresel acil durumun ortasında kimlerin aşıya hangi fiyatla sahip olabileceğine karar verdi.

> Aşıya erişim ve sağlık hakkı

Aşı gibi tıbbi ilaçlara erişim, fiziksel ve akıl sağlığı standartlarına herkesin ulaşmasını sağlamak en temel haklardan biridir. Tıp alanındaki gelişmeler ve bu gelişmelerden yararlanabilmek ilaçlara erişimde büyük önem taşımakta ve dolayısıyla geliştirilen ilaçlara erişim konusundaki kurallar ve düzenlemeler de ulusal sağlık politikaları açısından merkezi önem taşımaktadır. COVID-19 pandemisi, küresel inisiyatif eksikliğini, değerli mal üreticilerine belli şartlar konulmasında devletlerin zaafiyetini ve günümüzdeki tıbbi gelişmelere dair planlamadaki eksiklikleri gün yüzüne çıkarmıştır. Kamu fonlarının özel şirketlere aktarılması ilaçlara evrensel erişimi garanti altına almaya yetmemektedir. ■

Camila Gianella’ya ulaşmak için <gianella.c@puccp.edu.pe>

> Alacaklılar ve Borçlular Arasındaki Ayrımı Kalıcılaştırmak

Christina Laskaridis, Açık Üniversite, Birleşik Krallık

İllüstrasyon: Arbu.

Varlıklı ülkeler, borç-finansmanına yönelik harcama ve ekonomiyi canlandırma yöntemleriyle ekonominin kötü gidişatıyla savaşıırken, Küresel Güney'deki düşük ve orta gelirli ülkeler borç batağına saplandılar. Küresel Güney'in sömürgeci mirası ve kamu borçlarıyla beraber alacaklıların çıkarlarının borç yükünün azaltılmasının önüne geçtiği uluslararası kredi yaklaşımları da COVID süresince daha görünür hale geldi.

> Kuzey-Güney arasındaki eşitsizlik ve küresel borç finansmanı

David Graeber, borcun bağımlılık ve eşitsiz güç ilişkileri arasındaki tarihsel bağı nasıl pekiştirdiğini ortaya koyan çalışmalar yapmıştır. Defalarca, borç söylemine eklenmiş şiddet ilişkilerinin zayıf konumda olanı yanlış tarafta göstermek gibi bir etkisi olduğunu savunmuştur. Uluslararası kredi kolonyal projelerin bir parçasıydı, ve geri ödemede yaşanan zorluklar alacaklılar ve borçlular arasındaki çatışmayı körüklemiş, doğrudan yabancı denetim mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve askeri müdahalelerle sonuçlanmıştır, ancak borçluların ödemeyi erteleyerek, kredilerin tahsilini önledikleri de görülmüştür. Yakın zamanda, uluslararası borçlanmadaki küresel eşitsizlikler neo-kolonyalizm ve finansallaşma çerçevesinde ele alınmaktadır. Tabi finansallaşma, borçlanma ilişkilerindeki eşitsizlikle beraber merkez karşısındaki maduniyetin kalkınma önünde oluşturduğu yapısal sınırlılıklara işaret etmektedir.

Bunun bir boyutu da uluslararası para ve finansal sistem ile ilişkilidir. Keynes ve çoğu post-Keynesçi düşünceye göre, belirsizlik ve istikrarsızlığın olduğu koşullar altında likidite tercihi uluslararası ekonomide finansal varlıklardaki hiyerarşik ilişkiyi ortaya çıkarır. Pandemi arifesinde yaklaşan borç batağına dair uyarılar sıklaşmıştı. Amerika'da yıllarca süren gevşek para politikaları ve finans kurumlarının uygulamalarının küresel likiditede yarattığı artış ve içinde bulunan borç krizine zincirleme etkisi, küresel Kuzey'deki krize yönelik atılmış adımlar olmuştu. Bu durum, gelişmekte olan dünyayı da kapsayan küresel bir kazanç arayışına yön vererek birçok düşük ve alt-orta gelirli ülkelerdeki alacaklı ilişkilerini değişime uğratmakla beraber yine düşük ve orta gelirli ülkelerin kredi alma koşullarında ve finansman maliyetinde eşitsizliğe neden oldu. Mal bağımlılığı sebebiyle yabancı kurlardaki oynaklığın yarattığı uzun dönemli sorunlarla birlikte, "piyasa riski" adı altında yapısal kırılganlık da oluşturarak, bir ülkenin kendini finanse etme kapasitesini de kendi kontrolü dışındaki faktörlere bağlı hale getirmiş oldu.

Borç geri ödemesinde karşılaşılan sorunlar, kalkınmaya dair sınırlılıklar ve üretimin küresel yapısıyla ilgili olup, tüm bunlar sömürgeci bir geçmişin ürünüdür ve sıklıkla üzerinde durulan kamu finansmanındaki yanlış yönetimle görece daha az bağlantılıdır. Bir başka boyut ise, borç krizlerinin süregelen kurumsal zaafiyetlerle olan ilişkisidir. Borcun geri ödenmesiyle ilgili sorunlar ortaya çıktıkça alacaklılar toplantısı, farklı yasal çevreler, sermaye piyasasının dışı-

na itilme ve alacak davasıyla kalkınma planlarının iptale zorlanması gibi birçok durumla karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar çoğu zaman IMF'nin sıkı para politikalarının borç sorunlarına yönelik uzun vadeli ve adil çözümler bulamaması ve dolayısıyla devletin halkını koruma gücünü zayıflatmasıyla da eş güdümlü hareket etmektedir. Bilindiği gibi, borç krizleri “iş işten geçtikten” sonra çözülmeye çalışılır ve borcun sürdürülebilirliğinin yeniden tahsisi mümkün olmakla beraber, borçlu ülke büyük ölçüde toplumsal anlamda zarar görür.

> COVID-19'un borca etkisi

Pandemi sürerken, küresel ekonomide var olan eşitsizlikler açığa çıkmakla beraber daha da derinleşti. Ülkelerin döviz getirisi için kaynak olarak gördüğü ticarete yaşanan durgunlukla beraber finans piyasaları tarafından belirlenen önemli mal fiyatlarındaki düşüş ve sermaye akışının 2020 baharındaki ani değişimi rekor seviyede idi. Bu durum, ülkelerin para birimlerinin değersizleşmesine yol açarak, yabancı para birimiyle yapılan borç ödemesi yükünü artırdı. Kriz döneminde sağlam paraya erişimdeki zorluklar uluslararası ekonomiyle bütünleşmede eşitsizlik ve ikincil konuma düşmeyi beraberinde getirirken, karşılık verebilmek gücünde de eşitsizliğe neden olmuştur. Gelir grupları arasında mali destek önlemlerine dair birbirinden farklı durumlar öne çıksa da, güçlü aktörlerin eylem planları ihtiyaç duyulan likiditeye erişimde asimetri yarattı.

Sadece bazı büyük ülkeler, ABD Merkez Bankası tarafından başlatılan dolar swap mekanizmalarına dahil oldu ve bölgesel anlamdaki finansal düzenlemeler çoğu zaman pasif kalarak, küresel borç konusuna dair ana politikaların G20 ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yapılmasına izin verdi. Ancak, koşulsuz ve borçsuz finansman için 2,5 trilyon dolara gereksinim olduğu öngörülse de, gelir grupları arasında borç iptali için gerekli olan 1 trilyon dolar ve borç yapılandırmasına yönelik düzenlemeler için adım atılmaması, genellikle halihazırda borç geri ödemesinde sorun yaşayan ülkeler başta olmak üzere bölgeler ve gelir gruplarının yüksek oranlı krediler alma ihtimaline bel bağlamalarına neden oluyordu. Söz konu ülkelere bazıları kamu gelirlerinden sağlık harcamalarına ayrılan kısımdan daha fazlasını borç yönetimi için kullanmıştır. IMF borçları ve G20 tarafından Nisan 2020'de kurulan Borç Yönetimini Askıya Alma İnisiyatifi (DSSI) üzerinden karşılıklı borç yönetiminin geçici bir süre için ertelenmesi, var olan borç sorunlarını daha da ağırlaştırdı ve gelecekteki kemer sıkma politikalarına göz kırparak, dolaylı olarak özel ve çok uluslu alacaklılara ödeme yapılmasına olanak tanıdı. DSSI'nin gö-nüllülük boyutu, borç yönetimindeki esnekliğin bu özel kre-

di verenlerin lehine işlediğini göstermekle beraber krediler hem daha ağır şartlara sahip olmakta hem de ihtiyaç duyulan miktardan daha az verilmektedir. Kasım 2020'deki Ortak Çerçeve, söz konusu kurumsal zaafiyetlere işaret ederek, yeniden yapılanmaya dikkat çekmektedir.

> Çarpık uluslararası borç yapılandırması

Pandemi, var olan uluslararası borç yapılandırma sisteminin kredi verenleri idare etmede, kolektif eylem sorunlarının önüne geçmede, kredi verenler arası adaleti sağlamada ve en önemlisi borcun geri ödenme sürecinde yaşanan zorlukların hızlıca, şeffaflıkla, müstakilen ve borç krizi içinde olan ülkelerin vatandaşlarının bu durumundan en az etkilenmesini sağlayacak bütüncül bir şekilde ele alınmasında uzun süredir başarısızlık göstermektedir. Günümüzde varlığını sürdüren bu yaklaşım, kredi verenlerin borç krizini kendi çıkarlarına göre yönlendirmesi, düşük ve orta gelirli ülkelerin önerilerine kulak tıkamaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sistemin ana unsurları olan Dünya Bankası ve IMF'nin kemer sıkma politikalarının insan haklarına olumsuz etkisiyle beraber borçları “sürdürülebilir” olarak etiketleyen borçlanma sürecine güvendiği, borç yükünü ağırlaştırdığı, sorunların boyutuna yeteri kadar önem vermediği ve borç ödeme politikalarının sağlaması gereken rahatlamayı göz önünde bulundurmadığı da görülmektedir. Her zaman, yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerde yüksek sesle çalınan canlandırma çanları, küresel borç sorununa yönelik adımlar, büyümenin pandemi-öncesi seviyelere geleceğini ve ülkelerin geçici bütçe açığına karşılık mali kemer sıkma politikalarına destek vereceğini, kamu harcamalarını azaltmak için yatırım ve gerekli sosyal harcamalardan vazgeçeceğini varsaymaktadır.

IMF'ye koşulluluk ve kemer sıkma politikaları büyüme tahminlerini kötü etkilerken aynı zamanda sağlık, eşitsizlik, yoksulluk ve borç geri ödemesine de ağır darbe indirmektedir. Bu durum her ne kadar yeteri kadar finanse edilmiş ve zayıf sosyo-ekonomik altyapıları yeniden üretse de, kurumların meşruiyetini de sorgulatmaktadır. Bir kez daha ortaya çıkmıştır ki kurumsal süreçler uluslararası ekonomiye entegrasyonun tarihsel unsurlarının yerini sağlamlaştırmaktadır. Kredi onay süreci, alacaklı ve borçlu arasındaki eşitsiz güç dengesini işaret etmekte, bu durum kimin neyi ödeyip ödeyemeyeceğine karar veren bilgi politikalarına vurgu yapmaktadır. Borçluların içine düştükleri durumu hafifletmek yerine kredi verenler borcun yeniden yapılandırma maliyetine öncelik vermektedir. ■

Christina Laskaridis'e ulaşmak için <christina.laskaridis@open.ac.uk>

> Afrika'da Yoksulluğun ve Eşitsizliklerin Önlenmesinin Önündeki Engeller

Luckystar Miyandazi, Program Sorumlusu, Sınır Tanımayan Denetçiler, ve UNDP Afrika Finans Sektörü Merkezi Afrika Koordinatörü, Güney Afrika

2020 yılının mart ayındaki koronavirüs pandemisinden de önce, çoğu göstergeye göre küresel eşitsizlikler uzun süredir artmaktaydı. Hayatın her alanını etkisi altına alan COVID-19 pandemisi ve onun öngörülemeyen sonuçları nedeniyle ulus, yaş, toplumsal cinsiyet, ırk, ulusal ya da etnik köken, din, ekonomik durum ve diğer boyutlardaki eşitsizlikler katbekat arttı.

> Yoksulluk ve eşitsizlikte kötüye gidiş

Her ne kadar COVID-19'a bağlı vakalar ve ölüm oranları Afrika'da düşük olsa da kıta, pandemi dolayısıyla daha da derinleşen borç yükü ve finansal krizden çıkış yolları aramaktadır. Bu durum, iyileştirilmiş sağlık hizmetleri, gıdaya erişim ve eğitimin de içinde olduğu Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın (SDGs) 17 maddesinde aşama kaydeden Afrika'nın gelişimini de etkilemektedir. Daha da önemlisi, Birleşmiş Milletler'de yer alan ülkelerin her birinin 2015'te kabul ettiği ve yoksulluğun önlenmesi için eşitsizliğin de önlenmesi gerektiğine dair bir adım olan SDGler'in de altını oymaktadır. Kıta ölçeğinde, Afrika'nın 2063 Gündemi'ne yönelik istekleri arasında yer alan sürdürülebilir ve katılımcı bir ekonomik büyüme ve kalkınmaya yönelik dönüştürücü vizyon da yoksulluğun ve eşitsizliğin önlenmesini öncelemektedir. Dolayısıyla, eşitsizlik kalkınma ve ekonomik büyümeyle yakın ilişkide olup, küresel çapta da önemli bir politika halini almaktadır.

Ne yazık ki, Birleşmiş Milletler'in raporu Sahara-altı Afrika'nın 2020 yılında aşırı yoksulluk oranlarının artacağını, pandemi nedeniyle uluslararası yoksulluk sınırının altında yaşayacak insan sayısında da 26 milyonluk bir artış yaşanacağını öngörmektedir. Bu sayı, Sahara-altı Afrika'nın 2015'teki verilerine geri dönmesi demek olup, bölgenin 5 yıl geriye gittiğini göstermektedir. Dolayısıyla, şimdi, Afrika'nın en yoksul ve kenara itilmiş halklarının her alanda sürdürülebilir, adil ve eşitlikçi bir topluma kavuşmaları amaç edinilmelidir.

Birçok Afrika ülkesi için, ekonomik eşitsizlik- toplumun farklı grupları arasında gelir ve fırsatların eşitsiz dağılımı- endişe verici boyuttadır. Nijerya, Güney Afrika, Mısır, Cezayir, Fas ve Angola gibi Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GDP) en yüksek Afrika ülkelerinde dahi yüksek oranda yoksulluk ve eşitsizlik görülmektedir.

Afrika ülkelerinin eşitsizliği önlemek ile büyüme ve kalkınmaya yatırım yapmaları önünde iki engel bulunmaktadır: Yasa Dışı Para Akışı (IFFs) ve artan borç yükü.

> Yasa dışı para akışı

IFF, yasa dışı paravan şirketler yoluyla şirketlerin gerçek sahiplerinin ismini saklı tutan ticari işlemlerle, kaçak avlanma, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı ile petrol ve maden kaçakçılığı gibi organize suç eylemleri ve bu tür para alışverişine olanak sağlayan yozlaşmış pratikleri içeren yasa dışı yollarla kazanılan ve transferi yapılan parayı temsil eder. Zengin çok uluslu şirketler, vergi cennetleri ve şahıslar dünyanın en yoksul ülkelerinde yapılan IFF'den sorumludurlar. Başta madencilik ve maden işleme olmak üzere IFF trafiği belli sektörlerde yoğunlaşmakta olup, bu trafiğin son durağı zengin gelişmiş ülkeler ve Afrika'nın ticari ortakları olmaktadır. Son yirmi yıla dönüp baktığımızda, Luanda Leaks, Mauritius Leaks, Lux Leaks, Swiss Leaks ile Panama Papers ve Paradise Papers gibi vergiyle ilgili skandallar IFF sorununu ortaya çıkarmakla kalmayıp, bu sorunla baş etmek için alınacak kamusal ve siyasi önlemlere de dikkat çekmiştir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'ndaki (UNCTAD) veriler, Afrika'nın IFF nedeniyle yılda 88,6 milyar dolar - bu da GSYİH'in yaklaşık %3,7'sine denk gelmektedir- kaybettiğini göstermektedir. Bu miktardaki para çıkışı, Afrika ülkelerine yapılan kalkınma yardımı ve doğrudan yabancı yatırımların yıllık toplamı kadardır. Bu da, IFF ile kaybolan paranın önüne geçildiği takdirde Afrika'nın yabancı kaynaklara ihtiyaç duymaksızın kendini kalkındırma potansiyelinin olduğunu gösterir.

“Yasa dışı para akışı “kurbansız bir suçun” bir parçası değildir- insanlara ve topluma zarar vermektedir”

Bu para, halihazırda gelir sıkıntısı çeken bir kıtanın kaybına işaret eder. IFFler bu nedenle “kurbansız bir suçun” bir parçası değildir, insanlara ve topluma zarar verirler. Afrika'daki sosyo-ekonomik eşitsizliği arttırdığı ve küresel anlamda da sağlık, eğitim, altyapı ve diğer kamu malları ve hizmetleri için gerekli olan paranın kaybına neden olduğu için kalkınma üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir.

> Artan borç

Afrika aynı zamanda hem kamu hem de yabancı özel kaynaklardan aldığı krediler medeniyle artan borç yükünün getirdiği finansal krizle karşı karşıyadır. COVID-19 döneminde bazı Afrika ülkeleri, pandeminin sebep olduğu sağlık ve ekonomik etkilerin yaralarını sarmak için borç iptali ya da borç erteleme gibi yöntemlere başvurdu.

Ancak, her tarafı karayla çevrili ve kaynak bakımından zengin Zambiya dahi alt-orta gelir seviyesine 2011 yılında kavuştu, artan dış borç yükü ve borçların geri ödenmemesi nedeniyle halk, siyasi seçkinleri kötü yönetimleri, yolsuzluk, şeffaf olmamalarıyla birlikte yoksulluk ve eşitsizlik oranlarını körükleyen yetersiz politikaları nedeniyle suçlamaktadır. 2020'de Zambiya, 42,5 milyon dolarlık euro tahvil borcunu ödeyemeyen ilk Afrika ülkesi olmuştur. Zambiya, Çin gibi devletlerden, çok ortaklı kurumlar ile para ve tahvil olmak üzere yabancı özel kredi sağlayan kişi ve kuruluşlardan aldıkları dış borçların ödenmesi konusunda zorluk yaşamıştır. COVID-19, sağlık sistemine getirdiği yük nedeniyle insani ve ekonomik krizi daha da körüklemiştir. Madencilik, tarım ve turizm gibi önemli sektörler pandemiden olumsuz etkilenmekle beraber bu durum iş kayıplarına ve yüksek işsizlik oran-

larına neden olmuştur. Sosyal güvenlik ağına daha fazla yatırımı teşvik etmek için alınacak mali önlemler, borçlar ve çok uluslu şirketlere verilen vergi muafiyetleri yüzünden sekteye uğramıştır.

> Yoksullara yönelik vergi politikalarına duyulan ihtiyaç

Vergilendirme ve yoksullara yönelik ulusal vergi politikalarıyla yurt içi kaynakların harekete geçirilmesi (DRM), birçok Afrika ülkesinde ve küresel çapta ekonomik eşitsizliklerin önüne geçilmesinde büyük rol oynamaktadır.

Vergilendirme, eşitlik konusunda önemli bir yere sahiptir, örneğin, vergilerden kazanılan gelirlerle eğitim ve halk sağlığı gibi kamu malı ve hizmetlerine yönelik harcama yapılabilir. Artan oranlı vergiler, gelir ve varlığın yeniden dağıtımında bir araç olarak kullanılabilir, toplumsal refahın artmasını sağlayıp, ekonomik farklılıkların önüne geçebilir. Vergiler, sağlık, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çevreyi etkileyecek seçimler ve tutumların düzenlenmesinde önemli bir toplumsal araçtır. Vergilerin tahsisi, yoksulların yararlanabilmesi için kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde örnek teşkil edebilir.

Vergi, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ve hem Afrika'daki hem de dünyadaki eşitsizliklerin giderilmesinde önemli bir yere sahiptir. Vergi tek boyutlu düşünülmemelidir, yalnızca pandeminin yarattığı sorunları çözmek için değil, daha adil ve eşit toplumların inşasında da büyük bir rol oynamaktadır. ■

Luckystar Miyandazi'ye ulaşmak için <AzreeStar@gmail.com>

> Hindistan'da İkiz Felaket Sıcak Gündem

E. Venkat Ramnayya ve Viha Emandi, Youth For Action, Hindistan

Çevre felaketlerinin sonuçları, ilk olarak pandemiden yara alan grupları etkiliyor. Örneğin, 2020 yılında Hindistan'da yaşanan sağanak yağışların neden olduğu su baskınından Haydarabad'da koronavirüs hastalarını tedavi eden Osmania Hastanesi de etkilendi. Foto: Twitter@UttamTPCC.

Pandemi bittiğinde ya da eğer biterse, yaşam normale dönmeyecektir. Hindistan'da halk COVID-19 ve sel gibi ikiz felaketle karşı karşıya kaldığında da görüldüğü üzere, insan, geçim kaynağı ve mal-mülk kaybı inanılmaz boyutlara ulaşacaktır. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin göbeğinde Hindistan, birçok bölgesinde kuvvetli yağışlar ve kasırgalarla boğuşmuş ve doğanın bu gazabı sonucunda insanlar hem geçim kaynaklarını, hem ekinlerini hem de hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu durum, COVID-19'un başlangıcında köylere geri dönen milyonlarca göçmeni fazlasıyla etkilemiş ve yaşamlarını sürdürmelerine olanak tanımamıştır. Hükümet ve sivil toplum örgütlerinin refah paketleri bu büyük ikiz felaketle başa çıkmak için yeterli olmamıştır. Doğa, sonunda bizden elini çekmiştir. COVID-19 şüphesiz ki halk sağlığında kaos yaratmış ve hak sağlığına yönelik yatırımların gerekliliğini hatırlatmıştır. Ancak, daha temelde pandemi ekolojik bir dengesizliğe işaret etmektedir. Kanıtlar gösteriyor ki, biyoçeşitliliğin yok oluşu ve doğa üzerinde artan insan müdahalesi COVID-19 gibi pandemilerin ortaya çıkmasına ve yayılmasına neden olmuştur. Ekolojiyi anlamak ve çevresel değişimleri değerlendirmek gelecekteki potansiyel pandemileri tanımlamada kilit rol oynayacaktır. COVID-19 aynı zamanda tarım, sağlık ve çevrenin temelini oluşturan

biyoloji bilimlerine önem göstermemiz gerektiğini de ortaya koymuştur.

> Pandemi nedeniyle karantina ve tersine göç

Hindistan'da, göçmenler ve özellikle kadın ve çocuklardan oluşan kırılgan kesimler psikolojik ve ekonomik strese birçok yönden maruz kalmışlardır. Kadınların çoğunun kayıt dışı ekonominin bir parçası oldukları bilinmektedir; tersine göç hareketi de başlayınca, kadınların büyük çoğunluğu karantina nedeniyle gittikleri şehirlerden dönünce, yaşadıkları köylerde iş bulamadılar. Bu durum, kadınların depresyona girmelerine, çaresizlik içinde olmalarına ve ekonomik belirsizliklere yol açtı. Aynı dönemde, aile içi şiddet vakaları %100 artarken, kadınlar hiçbir şekilde kurumlardan sosyal yardım alamadılar. Akıllı telefonlara erişimde yaşadıkları sorunlar nedeniyle aileleriyle iletişim kuramadılar ve devlet desteği alamadıkları için de kadınlarda anksiyete artışı ve intihara eğilim izlendi. Çok sayıda genç kız ve kadın, çocukları fiziksel ve zihinsel şiddetten korumayı amaçlayan destek hattı 1098'i aradı. Sağlık kurumları COVID-19 dışındaki vakalarla ilgilenemedi ve yoksul kadınlar kendi bütçelerinden harcayarak COVID tedavilerini ve doğum masraflarını karşıladılar. Kadınlar ve çocuklar arasında gıdasızlık oranları, hükümetin sunduğu refah paketlerinin yetersizliği ne-

deniyle artış gösterdi ve okulların kapanmasından dolayı çocuklar okulda verilen öğle yemeğinden yararlanamadı. Aileler arasında kısmi açlık vakaları tespit edildi, bu durum işsizlikle de birleşince insanlar kıt kanaat gelirlerini hayatta kalmak için kullandılar.

> Seller

Haydarabad gibi şehirlerde bile sel felaketi nedeniyle ke-nar mahallelerde ve ufacık evlerde yaşayan insanlar evleri-ni terk etmek zorunda kaldı. Yoksul mahallelerde yaşayan insanların birçoğu işlerini ve mallarını kaybettiler, geçici süreliğine yeni yerlere taşınmak zorunda kaldılar ve fizik-sel, psikolojik ve ekonomik olarak büyük stres yaşadılar. Seller, yanlış şehir planlamasıyla beraber tahliye kanalları ve su tankları üzerinde yapılaşmayla şehrin taşıma kapas-tesinin aşılması sonucunda yaşandı. Dahası, 2014 yılından beri Hindistan'da yaşanan kasırga ve seller yalnızca Hin-distan'daki değil tüm dünyadaki antropojen emisyonların ve ülkedeki plansız kalkınma eylemlerinin bir sonucudur. 2014 yılının ağustos ayında, Bihar'ın doğusundaki Kosi nehrindeki seller, nehrin doğduğu ve 7800 m3 suyun taş-tığı Nepal'deki şiddetli yağmurlar nedeniyle olmuştu. Ko-si'nin taşması sonucu 225.000 kişi zarar görmüş, insanlar hayatlarını, ekinlerini, hayvanlarını ve mallarını kaybetmiş-lerdi.

> Hükümet eyleme geçmeli

Politika yapıcılar artık iklim değişikliğinin yarattığı durum-ları dikkate almalı ve kolektif biçimde ekolojinin ve çevrenin yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalıdır. Amerika'nın, Başkan Biden liderliğinde bu sorunun ortadan kalkma-sı için adım atacağına inancımız tam. 2020 yılının kasım ayında on beşincisi düzenlenen G-20 zirvesinde, Hindistan Başbakanı COVID-sonrası döneme dair, "Doğa Ananın" ve-sayetine korunmasının altını çizecek yeni bir küresel en-

deks çağrısında bulundu. Bu endekse dahil olacak bir diğer unsur da, "yönetimde şeffaflığı" garanti altına alacak ve toplumun her kesiminin teknolojiye yararlanmasını sağla-yacak bir yetenek havuzunun oluşturulmasıdır. 18 ülkenin ve dört uluslararası örgütün üye olduğu Afet Sonrası Ça-buk Toparlanmaya Yönelik Altyapı Koalisyonu'nun (CDRI) kurulması, afet sonrası altyapının uğradığı zarara dikkat çe-kilmesi açısından önemlidir. Felaketlerden orantısız zarar gören yoksul ülkelerdeki insanların hayatlarının ve geçim kaynaklarının kurtarılması büyük önem taşımaktadır.

Küresel politikalar zaman alacaktır ancak Hindistan'da ileriye dönük bir adım olarak "yoksulluk sınırı" kavramı yeniden tanımlanmalı ve "güçlendirme endeksi" için ça-lışmalar yapılmalıdır. Güçlendirme endeksinde, en temel sekiz ihtiyaç yer almaktadır: sağlık hizmeti, sanitasyon, barınma, temel gıda, temiz enerji, eğitim, temiz içme suyu ve sosyal güvenlik. Kurumsal sektör bu temel ihtiyaçların tesisi için hükümetle birlikte hareket etmelidir; aşı gelişt-i-rilmesi için ihale kazanmaya odaklanmak yerine, şirketler sürdürülebilir kalkınmaya öncelik vererek nitelikli sonuçlar elde etmeli böylelikle de aşıya erişim kırılgan toplumla-rın "temel hakkı" olmalıdır. Şirketlerin Sosyal Sorumluluk (CSR) fonları sağlık altyapısının geliştirilmesi, aşıya erişim ile COVID-19 ve iklim değişikliğini önlemek için kullanıl-malıdır. Hindistan hükümeti COVID-19 sonrasında sağlık alanında yaşanacak sorunları çözmek adına, GSYİH içinde sağlığa ayırdığı bütçeyi %1'den en az %5'e çıkarmalıdır. Örgütümüzün beraber çalıştığı yardımlaşma derneğine üye kadınların da belirttiği gibi, hükümet "yaşamak için güvenli bir yer, temel ihtiyaçlara daha iyi erişim koşulları ve acil temel ihtiyaçların karşılanması için beklenmedik durum planı geliştirmelidir." ■

E. Venkat Ramnaya'ya ulaşmak için <vedvon@yahoo.co.in>
Viha Emandi'ye ulaşmak için <viha.emandi@gmail.com>

> Sosyal Yenilemenin Anahtarı Olarak Temel Ekonomi

Julie Froud, Manchester Üniversitesi, Birleşik Krallık, Temel Ekonomi Kolektifi adına

Temel çalışanlara" karşı duyulan minnet, korona krizi sırasında sık sık ifade edilirken, çoğunun çok düşük ücretler karşılığında güvencesiz koşullarda çalıştığı ve COVID-19 nedeniyle işleriyle bağlantılı yeni risklere açık hale geldikleri ortadadır.
Foto: [Flickr/Creative Commons](#).

Su an içinde bulunduğumuz pandemi, temel ekonominin, yani güvenli ve uygar yaşamı mümkün kılan, gündelik olarak tüketilen mal ve hizmetlerin önemini sert bir şekilde hatırlatmıştır. Bunların arasında elektrik, su, ısınma hizmetlerini bile ulaştırın boyu ve kablo ağları, iletişim, ulaşım ve gıda tedariki ve aynı zamanda sağlık, bakım, eğitim ve gelir desteği gibi ihtiyatlı hizmetlerini içermektedir.² Ciddi bir aksama, bir sıkıntı ya da büyük bir tehdit oluşturan dek bunları kanıksama, hizmetleri de bunları sunan çalışanların değerini bilmeme eğilimi mevcuttur. COVID-19 boyunca pek çok vatandaş, tıpkı elektrik dağıtımındaki kesintinin ya da kuraklığın kesintisiz elektrik ve suya olan bağımlılığını hatırlattığı gibi, gıda dağıtım sistemlerinin de kırılgan olduğunu fark etmiştir. Pandemi bize "anahtar çalışanlar" veya "temel çalışanlar" kavramlarını kazandırdı. Bu kişiler, gündelik altyapıların sürdürülmesini garanti altına almak için kriz sırasında "işe gitmeye" devam ettiler. Aynı zamanda bu temel çalışanlarının düşük ücretler karşılığında güvencesiz çalıştıkları ve COVID-19 nedeniyle işleriyle bağlantılı yeni risklere açık hale geldikleri de ortadadır.

Temel ekonominin doğasına dair bu vakitli hatırlatmanın ötesinde bu kriz, kolektif örgütlenmenin, tedarikin ve bazı durumlarda tüketimin önemini altını çizmektedir. Yüksek geliri olan kişiler bile ulaşım sistemlerinin ya da hastanelerdeki yoğun bakım ünitelerinin kalitesine bağımlıdır. Yüksek gelir iyi bir Wi-Fi sinyalini, temiz havayı ya da kaliteli kamusal parkların varlığını garanti altına alamaz. Benzer biçimde, bireysel güvenliğimiz pandemi sırasında tüm dünyada sağlık hizmetlerinin niteliği ve kapsamına bağlıdır. Bunların tümü (kişi başına düşen milli gelir gibi) ekonomik ilerlemeye dair standart ölçülerin sınırlarını sağlamlaştırrır; bu ölçüler iyi bir yaşama katkıda bulunan değerlerin çeşitliliğini yakalayamaz ve sıklıkla zaruri işleri gerçekleştirenleri yeterli şekilde ödüllendirmez.

> Sunumu ve altyapıyı yenileme

Bu maddi hizmetlerin ve ihtiyat hizmetlerinin öneminin farkına varmak, içinde bulunduğumuz anın sunduğu fırsat üzerine düşünmeyi gerektirir. Kısacası, şimdiki ve gelecekteki nesillerin refahını politika açısından ve siyasi açıdan temel ekonomiye odaklanarak güvence altına almanın iki-

li bir zorluğu bulunmaktadır. Temel hizmet sunumunun eksiklikleri COVID-19'dan önce bile, az yatırım, özelleştirme, piyasalaşma ve finansallaşmanın farklı kombinasyonları üzerinden pek çok ülkede tüm çıplaklığıyla görülebiliyordu. Darmadağın olmuş bir altyapı, yaşanan toplumlarda bakım kaynak ayrılması, vatandaşların kaliteli taze gıdaya kolayca erişemediği “gıda çölleri”: bunların hepsi temel sunumun başarısızlığının örnekleridir; buralarda yapılacak iyileştirmeler, vatandaşların iyilik halini güçlendirecektir.

Pek çok durumda bugünkü nesillerin refahı için temel yenilenme, hem sermaye hem gelir finansmanı için ek finansal kaynaklar gerektirir. Almanya gibi yüksek gelirli ülkelerde bile ulaşım ve eğitim altyapılarının kötüleşmesi, [yoğun tartışmalara](#) konu olmuştur. Fakat tek başına yatırım, aynı zamanda hizmetlerin örgütlenme ve sunum biçimlerinin sonucu olan sorunları ele almaya yetmeyecektir; yani yenilenme aynı zamanda işlevsiz iş modellerinin reformunu da kapsamalıdır. Örneğin, kaynak aktarılmayan bakım sisteminin giderek büyüyen yaşlı ya da kırılgan nüfusun sağlık ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için daha çok kaynağa ihtiyacı vardır. Fakat eğer bakım sunan kişi ve kurumlar özel sermayeye ya da diğer çıkarıcı mülkiyet biçimlerine aitse, ek kaynaklar daha fazla çalışanı işe almak veya bakımın kalitesini iyileştirmek yerine daha yüksek kar etmeye yönlendirilebilir. Ya da, eğer bakım, bakımı alanlardan çok az geribildirim alan büyük bürokrasiler tarafından örgütleniyorsa, ek kaynaklar bakım sunumunu yerelleştirmek ve paydaşlara daha çok ses vermek üzere yapılacak reformlarla birleştirilmelidir.

Temel yenilemenin siyasi zorluğu, bir yandan vatandaşları için altyapı ve hizmetleri yeniden inşa ederek iyileştirirken, diğer yandan gelecek nesillerin esenliği için iklim krizleri ve doğa krizlerini ele almak olacaktır.³ Örneğin, net sıfır emisyon hedeflerine ulaşmak için barınma, ulaşım ve gıda gibi temel ekonomi faaliyetlerinden önemli miktarda katkı gerekecektir.⁴ Bunlar zaruri olduğu için emisyonlardaki düşüşler faaliyetlerin durdurulmasından değil, üretim ve tüketimdeki değişikliklerden kaynaklanacaktır. Bunlar da yeni düzenlemeler ve davranış değişikliğiyle teşvik edilecektir. Bunun içine farklı inşaat teknikleri ve varolan binaların enerji açısından daha verimli hale gelmeleri için

iyileştirilmesi, tüketilen gıdanın bileşiminde değişiklikler ve özel araçların yerine aktif seyahat ve toplu taşımanın tercih edilmesi dahil olabilir.

> Devlet için belirgin bir rol

Bu yenilenme süreçlerinde devletin belirgin bir rolü vardır. Konu yalnızca pek çok temel hizmetin bir ölçüde devlet tarafından sunulması ve/ya finanse edilmesi değildir; gündelik yaşamın bu altyapılarına erişim sayesinde mümkün olan sosyal vatandaşlık, hesap sorularbilir ve duyarlı bir devleti gerektirmektedir. Su ve kanalizasyon sistemleri, elektrik teçhizatları veya kamu hastaneleri gibi pek çok temel altyapı, yukarıdan aşağıya bir planlama ve mühendislik yoluyla sunulmuştur. Yeni altyapıların yenilenme ve sunumu aynı zamanda özellikle (iklim değişikliğini ele almak ya da bütçeye uymak gibi) ödünleşimlerin olduğu ya da (halk sağlığında olduğu gibi) topluluklarda ve yerel örgütlerde uzmanların halihazırda sosyal çıktılarının nasıl iyileştirileceğini anladığı durumlarda, vatandaş katılımına daha güçlü bir rol verilmelidir.

Temel ekonominin yenilenmesi aynı zamanda evrensel temel gelir veya evrensel temel hizmetleri destekleyen diğer politikalar için de önemli bir önkoşuldur. Yalnızca vatandaşlara nakit dağıtmak esenliği güvence altına almayacaktır. Çünkü yaşam kalitesi sağlık hizmetleri, sabit bant internet, sosyal barınma, entegre ve hesaplı toplu taşıma ve yeşil alan gibi kolektif olarak sunulan hizmetlere bağlıdır. Pandemiden çıkarılacak anlamlı miras, günümüzde yaşanabilirliğin sosyal ve ekolojik olarak sürdürülebilir biçimde güçlendirilmesini sağlayacak olan temel ekonominin yenilenmesi olmalıdır. ■

Julie Froud'a ulaşmak için <julie.froud@manchester.ac.uk>

1. İhtiyat kavramı burada tasarruf, gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilmek için, manasında kullanılmıştır. Kavram, insanların gelecekteki hastalık vb. masraflarını ödeyebilmeleri için kenara para koymalarını sağlayan tasarruf topluluklarını çağırıştırılmaktadır. Kavram hem kamusal hem özel hizmetleri kapsar.
2. Daha fazla bilgi için, bkz: <https://foundationaleconomy.com/introduction/>
3. Daha fazla bilgi için, bkz: <https://foundationaleconomycom.files.wordpress.com/2021/01/fe-wp8-meeting-social-needs-on-a-damaged-planet.pdf>
4. Örneğin, Stockholm Enstitüsü Galler'deki ekolojik ayak izinin %59'unun gıda tüketimine (%28), barınmaya (%20) ve ulaşımına (%11) atfedilebileceğini tahmin etmektedir.

> Geleceğe Uygun Ekonomiler ve Devlet

Andreas Novy ve **Richard Bärnthaler**, Viyana Ekonomi ve İşletme Üniversitesi, Avusturya

Yoğun bir kargaşa döneminde yaşıyor olduğumuz, herkes tarafından kabul görmektedir. Mesele artık yirmibirinci yüzyılda önemli değişikliklerin *olup olmayacağı* değil, bu dönüşümün *nasıl* gerçekleşeceği: şu an pandemiyle baş ederken deneyimlediğimiz gibi kaotik bir biçimde mi olacak, yoksa kolektif olarak mı şekillenecek? İkincisi, iki önkoşula bağlıdır: ekonomileri yeniden düşünmek ve kamusal ve demokratik kurumları güçlendirmek.

> 20. yüzyıl iktisadi düşüncesinin sınırları

Geçtiğimiz on yıllık dönemler içinde, on dokuzuncu yüzyılda halihazırda hakim olan liberal piyasa düşüncesi bir rönesans yaşadı. Genellikle neoliberalizm olarak eleştirilen bu düşünce siyasi düşünceye sızdı ve sağcı politika oluşturma ötesine geçti. Piyasanın (eko-) verimliliği artırmak ve kıt kaynakların dağılımını optimize etmekteki gücü, AB ve ABD’de anaakımı kontrol altında tutan bir dogma haline geldi. Fakat piyasaları optimize etmek bizi gezegensel sınırlar içinde tutmak için yeterli olmayacak. Bunun sebebi yalnızca (ekonomik büyüme ve çevresel baskının tümüyle ayrılmadığı durumda aslında hiç de yeşil olmayan) yeşil büyümenin tüketimin artmasıyla verimlilik kazanımlarını düşürmesi değildir, aynı zamanda piyasa liberalizminin hakim olan sürdürülemez rutinleri, pratikleri ve alışkanlıkları görmezden gelmesidir. Piyasa liberalizmi, bilgili, rasyonel tüketicilerin bireysel piyasa tercihleriyle iklim krizini “çözebilme” gücü olduğuna dair neredeyse dini bir inanişaya sahiptir. Piyasa çözümlerine verilmiş bu öncelik, yalnızca tüketime erişimin eşitsizliğini güçlendirmez, aynı zamanda demokrasiye karşı da bir tehdittir. Piyasa liberalizminde devlet ne zayıftır ne de laissez-faire’e sıkıştırılmıştır; fakat sözleşmeleri uygulamak ve özel mülkiyet haklarını korumak için güçlü bir yetkisi vardır. Fakat mülkiyet haklarının şirketler içinde yoğunlaştığı bir dünyada, piyasa-liberal devlet yeni, demokratik olmayan ve çok eşitsiz güç yapıları ortaya çıkarmıştır. Çokuluslu şirketler, maliyeti topluma ve çevreye devredebilen ve bu dışsallaştırmayı özelleştirilmiş hissedar değerine dönüştüren küresel kural koyucu ve karar vericiler haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hem Küresel Kuzey’de hem de Küresel Güney’deki gelişen ülkelerde refah kapitalizmine dayanan bir “savaş sonrası konsensüsü” ortaya çıktı. Sağlığa ve eğitime erişimden enerji, barınma ve ulaşım

hizmetlerinin ulusallaştırılmasına ya da belediyeleştirilmesine kadar, altyapının tedarik edilmesi kamu otoritelerinin temel görevi olarak görüldü. Makroekonomik müdahaleler, piyasaların ölçeğini sınırlama ve yeniden bölüştürme tedbirleri gibi araçlardan oluşan geniş bir repertuar, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da refahı ve Küresel Güney’de de ulusal kalkınmayı sağlayan birkaç ekonomik kurumun kurulmasına yol açtı. Yirminci yüzyılın sonunda bu ekonomik konsensüs akademi ve politika dünyasında büyük yenilgilere uğramış olsa da, 2008 Finansal Krizi’nden sonra tekrar nüfuz kazandı. Refah kapitalizminin yirmi birinci yüzyıl versiyonu, sosyo-ekolojik dönüşüme dair pragmatik bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu version, ekolojik modernleşmeyi teşvik etmekte ve inovasyon ve sanayi politikalarında devletin daha aktif bir rolü olması gerektiğini kabul etmekte, fakat kâr ve büyüme zorunluluklarının ve tüketimin üretim ve yaşam biçimimizi nasıl yapılandırıldığını görmezden gelmektedir. Sonuç olarak eşitsizlik yüksek düzeyde olmayı sürdürmekte ve iklim felaketleri tırmanmaktadır. Dahası, bölgesel olarak örgütlenmiş “refah devleti ve düzenleyici devlet”in etkinliği, giderek daha az bölgesel hale gelen ekonomi tarafından zayıflatılmakta, çok uluslu şirketlerin ulusal düzenlemelerden kurtulmasını ve servetlerini yoğunlaştırmalarını sağlamaktadır.

> Yükselen gerçeğe

Tırmanan krizler ışığında, henüz başlangıç aşamasında olan üçüncü bir iktisadi düşünce akımı ortaya çıktı. Marx, Keynes, Braudel, feminist iktisat ve Temel Ekonomi Kolektifi’nden aldığı kavrayışlarla, (i) varoluşsal ve yerel hizmetler ve ücretsiz bakım işi de dahil olmak üzere, gündelik faaliyetlerin temel ekonomik alanları; (ii) zaruri olmayan yerel hizmetler ve ihracat odaklı faaliyetler de dahil olmak üzere, değer yaratan piyasa ekonomisi; ve (iii) değer alan rantiyeye ekonomisi arasında ayırım yapar. Karl Polanyi’nin ekonomiyi geçim kaynaklarını örgütleyen bir sistem olarak gören anlayışı, sosyo-ekonomik dönüşümün zorluklarıyla yüzleşmeye çok uygundur. Bu anlayış, temel ekonominin (en büyük öncelik) yanı sıra zaruri olmayan yerel hizmetleri (ikinci öncelik) genişletme ve güçlendirme, ihracat odaklı piyasa ekonomisini dönüştürme ve rantiyeye ekonomisini daraltma ihtiyacını vurgular.

Gezegen sınırları içindeki herkes için iyi bir yaşamın, kapitalizm sonrası üretim ve yaşam biçimlerine geçişle ger-

“Geleceğe uygun bir ekonomiyi güçlendirebilmek için etkili stratejiler, birbiriyle bağlantılı bölgeselleşmiş özerklik biçimlerini gerçekleştirmeye çalışmayı gerektirir. Bunu yapmak için ekonomik küreselleşmenin seçici bir biçimde geri çevrilmesi yoluyla, birbiriyle dolaşık çeşitli politika alanlarını güçlendirmek gerekir.”

çıkılabileceğini kabul eden bu yaklaşım, gerekli değişiklikleri demokratik bir biçimde nasıl sunabileceğine dair bir stratejiden yoksundur. Bazı destekçileri devleti reddetme ve taban hareketleri ve sivil toplum aktivizmine ayrıcalık tanıma eğilimindedir. Böylece liberal piyasacı, devletçilik karşıtlığını ve siyasi kaderciliği güçlendirir ve son on yılların anaakım siyaset sonrası politika yapıcılığını devlet öznesiyle bir araya getirir. Geniş bir yelpazede otoriter hükümetlerin yükselişi ise devlet kurumlarının potansiyel gücünü göstermektedir. İster çağdaş Brezilya’da veya Hindistan’da, ister çağdaş Çin’de olsun, hiçbirisi rol model değildir. Öte yandan belediye-devlet, ulus-devlet veya Avrupa-devlet olarak, bölgesel bağımsızlığı olan, sınırları belli, yargı yetkisine sahip bir varlık olarak devlete içkin imkanları gösterirler. Devletlerin meşru kural koruculuk üzerindeki tekellerinde yatan potansiyeli görmezden gelmek, yalnızca saf ve tehlikeli değildir; her şeyden önce potansiyel karşı-hegemonya projeleri pahasına niş oyunlar içinde sıkışmayı sürdürmektedir.

> Kapitalist olmayan devlet kurumlarına olan ihtiyaç

Geleceğe uygun bir ekonomiyi güçlendirebilmek için etkili stratejiler, birbiriyle bağlantılı bölgeselleşmiş özerklik biçimlerini gerçekleştirmeye çalışmayı gerektirir. Bunu yapmak için ekonomik küreselleşmenin seçici bir biçimde geri çevrilmesi yoluyla, birbiriyle dolaşık çeşitli politika alanlarını güçlendirmek gerekir: Örneğin, şehir, bölge, ulus ve ötesi. Bir bölgeyi kamusal ve demokratik kurumlar aracılığıyla yöneten devletler, ulus-devlete ya da merkezi bürokrasi-lere indirgenmemelidir. Yenilikçi devlet biçimlerinin daha merkeziyetsizleştirilmiş olması, kendini yöneten, meta dışı çalışma ve yaşama alanları ve aracı kurumları koruması ve güçlendirmesi gerekecektir. Fakat eleştirel siyasal iktisat, kapitalizmde devletin kapitalist bir devlet olduğunda ısrar ederek, kapitalizmde bu tür bir ilerici devlet organının sınırları olduğunu vurgulamıştır.

Kamusal ve demokratik devlet kurumlarının yalnızca kapitalizm ötesindeki ekonomik sistemlerde gelişebileceği

konusunda hemfikiriz. Fakat kapitalist olmayan bölgeler de kapitalizm içinde her zaman varolduğu için, kooperatifler, belediye şirketleri ya da kamusal emeklilik sistemleri gibi kapitalist olmayan devlet kurumları da kapitalizm içinde varolabilir. Kapitalizm (özellikle bakım ve altyapı gibi) temel ekonomik bölgelere dayalı olduğu için, kapitalist olmayan devlet kurumları kapitalizmin meşruiyetini ve etkililiğini ayakta tutabilir. Kapitalizm kendi hükümsüzlüğüne dayalı olduğu için kamu daireleri tüm nüfus için uygar bir yaşamı mümkün kılan temel ekonomik bölgeleri güçlendirebilir. Sosyo-ekolojik evrenselleştirilebilmesi için, hesaplı kolektif hizmet sistemlerine (bakım, sağlık, eğitim, barınma, ulaşım gibi) kapsamlı erişim, sürdürülebilir olmayan seçeneklerin dışlanmasıyla (örneğin kısa mesafeli uçuşların yasaklanması gibi) ve yatırımların sürdürülebilir ekonomik faaliyetlere yönlendirilmesiyle (örneğin teşvikler, doğrudan yatırım, vergileme, sosyal lisanslar, yeniden eğitim programları aracılığıyla) bir araya getirilebilir. Kısa vadede bu, neoliberalizmin ötesine geçmek, kapitalizm içinde kapitalist olmayan yeşil devlet biçimlerini güçlendirmek için geçerli bir stratejidir.

Fakat uzun vadede kapitalist üretim biçimi, gezegenin sınırları içindeki herkes için iyi bir yaşamın gerçekleşebilmesiyle uyumsuz olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla kapitalizmin ötesine geçebilmek için yeni devlet biçimleri, sermayenin yeniden üretimi için foksyonlarının ötesinde, metalaştırılmamış yaşam alanlarının filizlenmesi etrafında evrilmelidir. Bu, altyapı yatırımlarının ve işletmelerinin daha sosyal olduğu ve emek piyasasındaki gelire bağımlılığın azaldığı, dönüşmüş bir sivil toplum – devlet ilişkisi oluşturabilir. Esenliği teşvik edilmesi, artırılmış ücretler yerine daha çok boş zamanla, özel mülkiyet sahipliği yerine kamusal mallara erişimle, alım gücünü yükseltmeye öncelik verilmesi yerine yaşam maliyetini azaltmayla (örneğin hesaplı kamusal altyapı ve barınma) sonuçlanacaktır. ■

Andreas Novy’e ulaşmak için <Andreas.novy@wu.ac.at>

Richard Bärnthaler’e ulaşmak için <richard.baernthaler@wu.ac.at>

> COVID-19:

Devlet ve Ekonominin Yeni Eklemlilikleri

Bob Jessop, Lancaster Üniversitesi, Birleşik Krallık

CCOVID-19 pandemisinin ne kadar önemli olduğu, gözler önüne serilmeye devam etmektedir. Virüs ortadan kaldırılamasa bile, kontrol altına alınana dek, hangi tedbirlerin işe yaradığını tam olarak bilemeyeceğiz. Fakat bazı ülkelerin vakaları kontrol etme ve herhangi bir nedenden gerçekleşebilecek fazla ölümleri azaltma konusunda daha başarılı oldukları şimdiden ortadadır. Pandeminin karşılıklı yardıma ve işletmeleri desteklemeye yönelik devlet müdahalesi için yeni bir mantıksal zemin üretmiş olduğu da açıktır. Bu makale pandeminin bu boyutunu ele almaktadır.

Pandemi küresel bir kriz olarak görülebilir. Krizler dünyaya ve üzerinde nasıl “hareket edileceğine” dair kabul edilmiş görüşleri sekteye uğratar, teorik paradigmalardan, politika paradigmalarının ve gündelik rutinlerin sorgulanmasına neden olur. Pandemiler uzun zamandır potansiyel bir tehdit olarak görülse de, COVID-19 krizi ilk etapta insanlığı tehdit eden dış kaynaklı, rastlantısal bir şok olarak açıklanıyordu. Bu, nüfusu korumayı amaçlayan biyopolitik güvenlik söylemlerine ve iç tehditlere (örneğin göçmen işçiler ve Roman nüfus) yönelen militant söylemlere yansımıştır. Bunun aksine pandemi krizinin izi, doğal dünyayı işgal eden ve hayvanlardan insanlara hastalıkların geçmesine yol açan koşulları yaratmış olan sermayeleşmiş tarıma sürülebilir. COVID-19’un yayılması aynı zamanda ülkeler ve kıtalar arasında gidip gelmeyi kolaylaştıran küresel ticaret ve uluslararası seyahati de yansıtmaktadır. Pandeminin görülme sıklığı ise eşit değildir: farklı siyasi rejimler ise biyopolitik güvenliğe, içerideki düşmanlara karşı savunmaya ya da sağlık yerine zenginliğe öncelik vererek, pandemiye farklı şekillerde anlamlandırır.

> Britanya’nın zayıf tedbirlerini açıklamak

Bu makale, zayıf performansın, neoliberal söylemde açıklandığı gibi, politikayı daha doğrudan ve sürekli biçimde “küreselleşmenin” “zorunluluklarına” tabi kılan bir stratejiden kaynaklanmış olabileceği Avrupa ve Kuzey Amerika’ya odaklanmaktadır. Bu strateji, artan ekonomik eşitsizlikler ve sınıflar arasında daha çok ayrılmayla birlikte, toplumdaki “güvencesizliği” gündelik yaşamın finansallaştırılmasını güçlendirmek üzere bir disiplin aracı olarak destekler. Aynı zamanda ortak vatandaşlık haklarının olduğu refah devletinden baskıcı bir istihdam rejimine geçişi, ve özellikle ABD’de, mahkumiyet olasılığını hızlandırır. Neoliberalizm, piyasa güç-

lerine ayrıcalık tanır ve devlet, gücünü bunları genişletmek için kullanır. Bunun aksine COVID-19, temel bir aktör olarak devlete, kamu-özel ortaklıklarına ve karşılıksız dayanışmaya (karşılıklı yardım) ayrıcalık verir ve bakım toplumunu diriltir.

Birleşik Krallık organizasyonel olarak parçalı, merkezi olmayan ve kötü koordine olmuş kamusal ve özel birimleri bağlamında pandemi için hazırlıksız bir neoliberal siyasi rejimdir. Hükümetin dikkati, Brexit’i yürürlüğe sokma ihtiyacı ve kamuoyun anketlerinde nasıl görüldüğüne odaklanmış yeni Başbakanı nedeniyle dağılmıştı. Buna rağmen Britanya’nın sağlık sistemi de pandemiye hazırlıklı değildi. Kişi başı sağlık harcaması 2009 ve 2018 arasında yalnızca ortalama %1,2 artmış, bu oran da sağlık hizmeti ihtiyacındaki büyümeyi karşılamamıştır. 40.000’den fazla hemşire, 2.500’den fazla pratisyen hekim ve 9.000 hastane hekimi açığı ve yoğun bakım cihazlarında eksikler bulunmaktadır.

Geçmiş hükümetler bir pandemi stratejisi hazırlamıştı. Bu strateji, sağlık ve sosyal bakım altyapısının zayıflığını yansıtmayan teknokratik bir plandı. Zayıf olunan konular arasında solunum cihazı, kişisel koruyucu ekipmanlar ve işçilerin ve kıyıda kalmış grupların güvencesizliği de vardı. 2011 İnfluenza Pandemisi Hazırlık Stratejisi’nde Britanya hükümetinin politikası, Acil Durum Bilimsel Danışma Grubu tarafından sunulduğu gibi “bilimi izliyordu”. Bilim, influenza epidemisiyle yanıltıcı bir analogi üzerine kuruluydu, virüsün fazladan 250.000 ölüme neden olacağını ve bunun hastaların sıralandırılmasıyla ele alınacağı (yaşlıların ölmesine izin vererek ve hastaları bakım evlerine yayararak) beklentisini yansıtıyordu. Kamuoyu bunu reddedince, Hükümet, virüsün yayılmasını engellemek için yükselen enfeksiyon eğrisini düzleştirme teşebbüsünde bulundu ve sonra biraz bozulmayla, ulusal stratejileri yürürlüğe koydu. Bunu genellikle işi geçen olduğu halde birkaç düzeyli karantina önlemleri takip etti. Hastalık ödeneğinin düşük olması, finansal olarak güvencesiz olanların hasta olduklarında bile çalışmaya devam etmeleri anlamına gelmekteydi. Bu durum, yüksek enfeksiyon ve ölüm oranların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştu.

Hükümet işleyen bir test-takip-izolasyon sistemi kurma konusunda başarısız olmuştur. Özel sektöre olan tutkusu nedeniyle uyumlu önlemler alabilmek için yerel hizmetlerin ve ulusal ajansların bağıni kurmamıştır. Belirli ülkelere

“Pandemi, karşılıklı yardıma ve işletmeleri desteklemeye yönelik devlet müdahalesi için yeni bir mantıksal zemin üretmiştir”

dönerler dışında kalan kişiler, izole edildikten ya da karantinaya alındıktan sonra sistematik bir biçimde izlenmemiştir. Yerel düzeyde koronavirüs testleri NHS yapısı dışında yapılmaktadır; başka ülkelerdeki (örneğin Almanya, İrlanda ve Güney Kore) iyi tıbbi denetimden yoksundur. Fakat aşı politikası sağlık hizmetleri sayesinde iyi şekilde yürütülmüştür.

Birleşik Krallık COVID-19'a karşılık verirken sağlıktan çok servete öncelik vermiş, fakat bu geri tepmiştir. Aslında sağlığı korumak, ekonomiyi savunmaktan daha etkilidir. ABD, Britanya, İsveç ve Brezilya'da hükümetler en başta COVID-19'un ölümcül doğasını ve insan yaşamını korumayı ciddiye almayı reddetmiştir. (Dev) şirketlerin çalışmayı sürdürmesini sağlamaya daha çok önem verilmiştir. Bu da sokağa çıkma yasaklarına ve sosyal izolasyon tedbirlerinde geç kalınmasına, sonra da virüsü bastırmayan “hafif” yasaklar uygulanmasına ve fazla erken rahatlamaya yol açmıştır. Bu da pandemiye yeniden canlandırmıştır.

> Güçlü devlet faaliyetinin başarısı

COVID-19'un küresel bir pandemi olmasına rağmen, bilim insanlarının aksine siyasetçiler arasında pandemiye nasıl karşılık verileceğine dair çok az koordinasyon vardır.

Onun yerine gelişmiş kapitalist toplumlarda pandemiye ve aşıya dair milliyetçi çözümler yaygınlaşmış, küresel bir aşılama kampanyasını koordine etmek için çok az çaba ve para harcanmıştır. Bu durum özellikle pandemilerin Küresel Güneyi etkilemesini bekleyen Küresel Kuzeyde açığa çıkmıştır. Yine de, ülkenin demokratik ya da otoriter, ada ülkesi ya da kıta ülkesi, Konfüçyüsçü ya da Budist, komüniter ya da bireyci oluşunda bağımsız olarak, Doğu Asyalı, Güneydoğu Asyalı ya da Avustralyalı olanlar COVID-19'u herhangi bir Avrupalı ya da Kuzey Amerikalı devletten daha iyi yönetmiştir. Güçlü devlet faaliyeti ve halk sağlığı tedbirlerinin işlediği Yeni Zelanda, Singapur, Vietnam, Tayvan, Avustralya'da olduğu gibi Sıfır COVID politikaları, tahammül edilebilir ölümlere, zaman içinde bağışıklığın artmasına ve/ya geniş aşılama politikalarına dayanan sürü bağışıklığı politikalarından daha iyi işlemiştir. COVID-19 sonrası yapılacak incelemelerin, neoliberal tedbirleri eleştirmesini ve yeterli halk sağlığı bakım altyapısına daha çok yatırım yapılmasını tavsiye etmelerini ve etkili devlet faaliyetini güçlü biçimde desteklemelerini bekleyebiliriz. ■

Bob Jessop'a ulaşmak için <b.jessop@lancaster.ac.uk>

> Leviathan Geri Döndü! Korona Devleti ve Sosyoloji

Klaus Dörre ve Walid Ibrahim, Friedrich-Schiller Üniversitesi, Jena, Almanya

Erfurt, Almanya'da bir aşılama merkezi. "Korona Devleti"nin şefkatli tarafı mı yoksa ekonomik iyileşme için gerekli bir tedbir mi?

Foto: Walid Ibrahim.

Leviathan geri döndü! Korona pandemisi nedeniyle şu anda dünyanın farklı yerlerinde olanlar böyle özetlenebilir. Thomas Hobbes önemli eseri *Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği Biçimi* ve *Kudreti*'nde modern devletin çelişkili doğasını ifade etmek için deniz canavarı analojisini seçmiştir. Neoliberalizm döneminde Leviathan inzivada gibi görünüyordu. Elbette bu hiçbir zaman doğru değildi; Şilli'de bile yalnızca despot bir devlet Şikago Oğlanları'nın radikal piyasa deneylerini mümkün kılmıştı. Yine de sosyolojik toplumsal eleştiri, her şeyin ötesinde piyasa eleştirisi anlamına geliyordu. Piyasaların kapsamlı ayrışmasına neden olan çifte hareketin baş akademik şahidinin Karl Polanyi olması hiç de tesadüf değildir. Korona pandemisinden beri, sarkaç geri salınmıştır. Leviathan müdahale etmektedir: pandemiyle mücadele için bir olağanüstü hal olarak ve aynı zamanda ekonomiyi korumak ve gerekirse inşa etmek için aslında bunu karşılayabilecek ülkelere ve bölgelere trilyonlarca dolar yatırım yapan bir ekonomik müdahaleci devlet olarak.

> Korona devletini değerlendirmek

Bu devlet nasıl değerlendirilebilir? Sistem kuramcıları, devletin her tali toplumsal sisteme etkili bir biçimde müdahale eden bir aktör devlet olma ihtimalini eledikleri için tedirgindir. Keynezyen iktisatçılar hükümet borcunun artık ekonomiyi canlandırma için tercih edilen araç haline geldiği için sevinçlidir. Öte yandan liberal gazeteciler "Korona Devletinin karantinalar ve kapanmalar boyunca askıya alacağı temel haklara dair endişelidir. Öyleyse bu yeni devlet müdahaleciliğini nasıl değerlendirmeliyiz? Bir ön cevap olarak devlet müdahaleciliğinin "yeni bir yüze sahip kapitalizmi" doğurduğu tezine cüret edebiliriz. Fakat Korona Devleti pandemi ve ekonomik krize birbiriyle çok gevşek bağı bulunan iki çok farklı devlet faaliyeti biçimiyle yanıt verdiği için bir hibrittir. COVID-19, bir yandan anayasal bir çerçeve içinde işleyen, diğer yandan da temel hakları geçici olarak askıya alarak anayasayı çiğneyen bir olağanüstü hal tarafından ele alınmaktadır. İstisnai hali meşru kılan tek şey pandemiyle mücadeledir. Devlet, hastalığın hızla

yayılmasını önlemek için bağlayıcı sosyal mesafe kuralları koymaktadır. Böyle yaparak tıbbi bir felakete karşılık vermektedir, fakat pandemi biraz daha kontrol edilebilir hale geldiğinde meşruiyetini kaybedecektir. Bazı analistlerin istisnai halde memnuniyetle karşıladığı tüm bu eğilimler – gündelik yaşamın hızının azaltılması, tüketimin azaltılması, seyahatten kaçınma, kişinin kendine ve başkalarına bakmak için zaman ayırması – pandemi sona erdikten sonra yalnızca gönüllülük zemininde sürdürülebilir. COVID-19 öncesi bir nomalleşmeyi yeniden sağlama ısrar, bu tür analizlerin gerçekten ne kadar kopuk olduklarına dair bir ipucu vermektedir.

Ekonomik müdahaleci devlet ise farklı biçimde değerlendirilmelidir. Finsansal kemer sıkmadan, denk bütçelerden, “Schwarze Null”¹ zaman içinde uzaklaşma ve (şimdiye kadar yalnızca üstü kapalı biçimde ima edilen) büyük varlıklar ve yüksek gelirlere daha yüksek vergi uygulamaları, daha erken zamanların piyasa radikalizmiyle karşılaştırıldığında bir ilerleme olduğuna işaret eder. Yine de, Korona Devleti, Birleşmiş Devletler’in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne (SKH) erişebilecek bir sosyo-ekolojik dönüşümün garantisi değildir. Siyasal iktisadi anlamda büyük risk altındadır, çünkü zengin ülkelerde bile aşırı kamu borcu yalnızca merkez bankaları ve finansal piyasalar uyum gösterdiğinde ve düşük faiz politikasını güvence altına aldıklarına işlemektedir. Sorumlu devlet aygıtları sıklıkla ekonomi ve sanayi politikaları konusunda hayalgücüne sahip olmadığı için durum daha da ciddileşmektedir. İhtiyatlı müdahaleciliği bir kenara koydukları için, yatırım ve yeniden yapılandırma programlarından gelecekleri ne yapacaklarını çok bilememektedirler.

> Ekonomik müdahalenin sınırları

Bu nedenle Korona Devleti’nin ekolojik olarak sürdürülebilir bir etkisi olacağı konusunda büyük umutlara sahip olunmamalıdır. Müdahaleci ekonomiye sahip devlet doğrudan ekonomik faaliyetin daralmasına karşı eyleme geçmeyi hedeflemektedir. Borç finansmanlı yeniden yapılandırma programlarının meşruiyeti, büyüme başarısıyla ölçülmektedir. Bu bağlamda Korona Devleti ikircikli bir varlıktır. Ekonomik müdahaleci devlet, eşitsiz ikizi pandemi olağanüstü hal devletinin hazırladığı yemeği sofraya getirecektir. Bu süreçte ekolojik sürdürülebilirlik hedefleri suya düşecektir.

İklim değişikliği ibret alınacak bir ders sunmaktadır. COVID-19 yalnızca ilk bakışta ekolojik olarak faydalı bir görünmektedir. 2007 krizinde olduğu gibi, kapanmalar ve ekonomik kriz “felaket nedeniyle küçülme”ye neden olabilir. Kısıtlanmış hareketliliğinin ve geçici sanayi çöküşünün son yıllarda görülmemiş ölçekte karbondioksit emisyonlarını azaltmış olduğu doğrudur. Fakat ekonominin yeniden

canlanmasıyla, emisyonlar beklenenden çok daha hızlı biçimde artmıştır. Uluslararası Enerji Akansı’nın (UEA) hesaplamaları, 2020’nin ilk üç ayında dünya çapında emisyonlarda %5,8 düşüş olduğunu doğrulamıştır. Bu miktar tüm Avrupa Birliği’nin emisyonlarının toplamına denktir. Fakat Nisan 2020’den beri küresel emisyonlar tekrar artmıştır. Aralık ayında halihazırda bir önceki seneki düzeyinden daha yüksektedir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli’nin hala kontrol altına alınması mümkün olarak gördüğü 1,5 derecelik küresel ısınma senaryosunu başarmak için, küresel sera gazı emisyonlarının yıllık ortalama %7,6 oranında azaltılması gerekmektedir. Fakat bunun yalnızca geçici kapanmanın sonucu olarak değil, sürekli olarak başatılması gerekmektedir. UEA, dünyanın 2019 yılında tarihin en yüksek küresel emisyon düzeyine ulaşmış olma fırsatının boşa harcandığından korkmaktadır. Tüm toplumların yüksek borçlar ve azalan bergi gelirleri sonucunda karşı karşıya kaldığı dağıtım sorunları, bu eğilimi alevlendirebilir.

Son olarak, müdahaleci devlet bir Leviathan olsa bile bu canavarın faydalı etkileri olduğunu da söylemek gerekmektedir. Kendi ulusal nüfusunu korur, insan yaşamını ekonomik çıkarların üstünde görür. Bunun olumsuz yönlü elbette pandemiyle mücadeleyi imparatorluklar arası rekabet nesnesi haline getirmesidir. Yalnızca yeterli aşıya sahip olup aşılama kampanyalarını hızla harekete geçirebilecek devletlerin, ekonomilerini hızlı biçimde canlandırma şansı olacaktır. Bunun sonucu olarak, küresel bir sağlık tehdidiyle aşı milliyetçiliği üzerinden mücadele edilmektedir. Tüm dayanışma ifadelerine rağmen 2021 baharı itibarıyla mevcut tüm aşıların %76’sını 10 ülke almıştır. Düşük gelirlili 85 ülkenin nüfuslarını aşılama başayabilmesi yıllar sürebilir. Bu durum, aşılarla dayanıklı mutasyonların ortaya çıkma riski artırmaktadır. Kapitalizm hakimiyetindeki devlet sisteminin aşıları kamusal mal olarak göremeyeceği ve herkesin sağlığının korunmasını amaçlayan sürdürülebilirlik hedefine (SKF 3) ulaşmakta yardımcı olmayacağı açıktır. Dolayısıyla yaygın biçimiyle Korona Devleti sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğinde ilerlemenin garantörü olmak dışında her şeydir. Sosyolojik analiz ve eleştiri için konumuzu yeniden tanımlamamız gerektiğini ima etmektedir. Devlet bir kez daha sosyolojinin odağı haline gelmelidir. Korona Devletinin ne olduğunu ve nasıl işlediğini gerçekten değerlendirebilmek için büyük, küresel odaklı, disiplinlerarası araştırma programlarına ihtiyacımız vardır. Uluslararası sosyoloji komünitesinin bu görevleri hızlı ve kararlı biçimde yerine getirmesi gerekmektedir. ■

Klaus Dörre’ye ulaşmak için <klaus.doerre@uni-jena.de>

Walid Ibrahim’e ulaşmak için <walid.ibrahim@uni-jena.de>

1. Denk bütçeyi ima eden “Kara Sıfır”

> COVID-19:

Almanya’da Güvenli Yerleri Güvensiz Hale Getirmek

Daniel Mullis, Frankfurt Barış Araştırmaları Enstitüsü (PRIF), Almanya

Terk edilmiş bir üretim binası. Foto: Daniel Mullis.

Rosemary-Claire Collard, “kimin ya da kimlerin yaşamının kontrol altında tutulduğu ya da güvenli kılındığının”, biyo-politik hesaplamaları tanımlayan şey olduğunu ileri sürer. Fourcault’nun izinde Biyopolitika, nüfusun esenliğiyle ilgilenen politikadır. “Yaşatabilme” ve “ölmesine izin verme” kabiliyetidir. Matthew Hannah, Jan Simon Hutta ve Christoph Schemann, devletin COVID-19’a verdiği karşılıkların “biyo-politik anlamda nüfusu ‘yeniden biyolojikleştirerek’ ve geniş kapsamı mümkün olduğunca çok insanı yaşatma hedefiyle meşrulaştırıldığını” ileri sürmüştür. Fakat elbette bazı yaşamlar diğerlerinden daha önemli görülmektedir. Küresel düzeyde farklı nüfuslara atfedilmiş eşitsiz itibar, hem ölüm sayılarında hem de aşıya erişim düzeyinde görülmektedir. Kuzey Amerika ve Avrupa’da COVID-19’la enfekte olma seviyesi sınıf, ırk ve cinsiyet bağlamında ötekileştirmeyle paralel olarak yükselmektedir. Pandeminin toplumun göz ardı edilmiş kesimlerine ışık tutan çok belirgin bir coğrafyası, devletin güvenli hale getirmek istemediği yerleri vardır. Bu argümanı Almanya’ya referansla açıklayacağım.

> Çevreselleşme

“Hem şehirde hem toplumda, virüsün yoğunlaştığı yerde, çevreseli göreceksiniz”, diyor Biglieri, De Vidovich ve Keil. Roger Keil çevreselleşmenin birbiriyle ilişkili üç örüntüsü olduğunu ileri sürmektedir: *Mekansal çevreselleşme*, çağdaş toplumlarda merkezde bulunmayan mekanları içermektedir; *kurumsal çevreselleşme*, toplumunu insanları kenarlara itecek biçimde örgütleyen devlet pratiklerinden kaynaklanmaktadır; *sosyal çevreselleşme* toplumun ırksal bölünmesini ele almaktadır. Bu sonuncu yaklaşımı, ırkın yanı sıra sınıf ve toplumsal cinsiyet boyutlarını ekleyerek genişletmek istiyorum.

Robert Koch Enstitüsü, COVID-19’un coğrafyalarıyla ilgili olarak 2020/21 kışında sosyo-ekonomik yoksunluğu yüksek bölgelerde ölüm oranının, düşük sosyo-ekonomik yoksunluk çeken bölgelerden %50-%70 daha yüksek olduğunu göstermiştir. Kentsel bölgelerden veriler, pandeminin en çok nüfus oranının yüksek olduğu, insanların daha düşük gelir ortalamasına sahip olduğu ve yoksulluk oranının daha yüksek olduğu yerleri vurduğunu işaret etmektedir. Devlet müdahalesi(zliği)ni tartışırken üç çevreselleşme örüntüsü

arasındaki en anlamlısı *kurumsal çevreselleşmedir*. Diğer ikisi, örneğin, yoksulluğun üretiminde ve mekansal çevrede açığa çıkmaktadır.

İlk örüntüyle bağlantılı olarak, Gündem 2010 olarak anılan Alman refah sistemi reformunun uygulanmasıyla yoksulluk daha göze batır olmuştur. Başka şeylerin yanı sıra düşük ücretli sektör hayata geçmiş ve temel sosyal yardımlar yeniden organize edilmiştir. Yoksulluk doğal olarak var olmaz: adaletsiz bir ekonomik sistem tarafından yeniden/üretilir, hukuktan ve devlet gücünden destek alır. Sonuçları ise ortadadır. Rakamlar, temel sosyal yardıma muhtaç insanların, toplumun zengin kesimlerine göre, COVID-19'dan daha çok etkilendiğini göstermektedir. Uzun süredir işsiz olanların hastaneye kaldırılma oranı istihdamdaki insanların neredeyse iki katıdır. Ekonomik kaynaklardan yoksun insanlar, daha kalabalık alanlarda ve sıklıkla çeperdeki sosyal konutlarda yaşamakta, güvencesiz koşullarda çalışmakta, uzaktan eğitimi mümkün kılan dijital altyapıdan yoksun kalmaktadır. Tüm bunlar kırılganlığın yüksek olmasına ve toplumsal ayrımın büyümesine yol açmaktadır. Pandemi sürecinde daha az varlıklı olanlar gelir kaybı yaşamış, orta sınıflar statülerini korumuş, zenginler ise daha zengin olmuştur.

Tartışılan ikinci örüntü – mekansal çevreselleşme – toplumun merkezinden uygulanan siyasi bir süreçtir. Bir yandan kapitalist devlet ilkeleri altında siyasi kararlar merkez ve çevre alanları yaratmaktadır. Bunun ürünleri arasında sosyal konutlardan, mülteci kamplarından, evsiz barınaklarından ve huzurevlerinden dışlanma örüntüleri ve güvencesiz çalışma koşulları bulunmaktadır. Pandemi süresince tüm bu toplumsal alanlar COVID-19'un sıcak noktaları haline gelmiştir. Aynı zamanda, özellikle toplu konutlar ve kentsel bölgeler, pandemiye anaakım toplumdan ayırtmak için, siyasi söylemde tehlikeli yerler olarak sunulmuştur. Bu strateji zaten kenar mahallelerle ilgili söylemlerden tanındıktır. İlk önce pandemi mekansallaştırılır, sonra mekanın bir kısmı “göçmen”, “yoksul”, “itaatsiz” olarak etkilenir, bu da bu mekanın, sakinleriyle birlikte, gerçek sorun olduğu sonucuna varılmasına neden olur.

> Merkezilik

Güvenli mekanları güvencesiz hale getirmenin, güçlüler tarafından uygulanan siyasi bir süreç olduğu aşıkardır. Foucault, neoliberalleşme sürecinde siyasal iktisadın hükümet kararlarını belirleyen mantık olduğunu ileri sürmektedir. Wendy Brown ise “devletin amacının ekonominin

ilerlemesine yardımcı olmak olduğunu ve devletin meşruyetinin ekonominin büyümesine bağlı olduğunu” eklemektedir. COVID-19'u engellemeyi hedefleyen Alman tedbirleri de bu ilkeye uymuştur. Verilere göre, brüt katma değer in yalnızca %12,8'i pandemiyle bağlantılı kısıtlamalardan doğrudan etkilenmiştir: bu etkiler en çok perakende, yeme içme, eğitim, turizm ve eğlence endüstrilerinde ve kültürde hissedilmiştir. Ekonominin kalan %87,2'si operasyonlarını aşağı yukarı hiç etkilenmeden sürdürmüştür. Güvencesiz iş gücünü enfeksiyondan korumak için ekonomiyi durdurma için herhangi bir girişim olmamıştır.

Çevreselleşmiş mekanlarda kitlesel olarak patlayan salgın da merkeziyetin bir göstergesidir. Bunun kanıtı, mezbahalarda, lojistik merkezlerinde ve okullardaki yüksek enfeksiyon oranlarıdır. Et endüstrisi Almanya'da önemli bir ihracat sektörüdür. Dolayısıyla üretimin durmasına izin verilmemiştir. Lojistik merkezi konusunda ise Polonya'nın Poznan kentinden bir Amazon işçisi olan Agnieszka Mróz, kendisinin ve çalışma arkadaşlarının kurban olmadıklarını ama malların engelsiz biçimde dolaşımını sağlayan, küresel kapitalizmin göbeklerinden birinde çalıştıklarını söylediğinde bu konunun sert bir şekilde üzerine durmuştur. Okullara gelince, çocuk haklarına dair tartışmalara rağmen pandemi sırasında çocuklara çok önem verilmemiştir. Okullar temel olarak adil eğitim amacıyla değil, ebeveynlerin iş gücüne hazır olmasını sağlamak için açık kalmıştır.

> Devlet müdahalesi(zlığı) örüntüleri

COVID-19 pek çok mekansal, kurumsal ve sosyal çevrelere işaret etmektedir. Bunlar virüsün ve toplumsal sonuçların en kötü etkilerinin olduğu mekanlardır. Sosyo-ekonomik yoksunluk insanları ölümcül risklere ve yoksulluğa açık hale getirir. Devlet müdahaleciliği, pek çok hükümetin virüsle mücadelede tercih ettiği otoriter ve güvenlik odaklı yolların altını çizmek için çok önemlidir. Bunlar, insanların dahil ediliği ve özgürlükleri dayanışma ve adalete dayanarak kısıtlamayı içeren demokratik süreçlere tercih edilmiştir. Fakat devletin hangi alanlarda eyleme geçmediğini ve mekanları güvenli hale getirmediğini daha dikkatli analiz etmek de önemlidir. Bir diğer önemli nokta, marjinalize edilmişlerden ayırtılmış insanları korumak adına siyasi kararların, sınıf, ırk ve cinsiyet hatlarında dışlama, ötekileştirme ve çevreselleştirme örüntülerini nerelerde derinleştirdiğini incelemektir. ■

Daniel Mullis'e ulaşmak için <mullis@hsfk.de>

> Depresyondan Sonra: Post-Neoliberal Özne

Arthur Bueno, Frankfurt Üniversitesi, Almanya ve ISA Kavramsal ve Terminolojik Analiz Araştırma Komitesi (RC35) üyesi

Yirmi birinci yüzyıla giriş büyük ölçüde, kendini yorgunluk ve boşluk hisleri ve harekete geçme konusunda yetersizlikte gösteren depresyon emaresi içinde gerçekleşti. Foto: Ehimetalor Akhere Unuabona / Unsplash.

Büyük dönüşümler çağında yaşıyoruz. 2008 finansal krizinden onu takip eden yıllarda ortaya çıkan siyasi protesto dalgalarına, yeni aşırı sağ hareketlerin yükselişinden pandeminin günümüzdeki etkilerine kadar bir dizi olay, tarihi bir kavşakta olduğumuza işaret ediyor: adeta bir dünya ölüyor, yenisi ise henüz daha doğmadı. Bu süreçler yalnızca yerleşik toplumsal kurumlar için değil, bizim için en şahsi olan şeyler için de yeni güçlükler teşkil ediyor; son on yıllar boyunca yaygın olan hissetme, düşünme, hareket etme biçimlerinin tükenmiş olduğunu gösteriyor. Bizim krizimiz aynı zamanda bir özellik biçiminin krizidir. Bu öznellik biçiminin yapısını ve günümüzdeki dönüşümlerini ele almadan, bugünün tehlikelerini ve potansiyellerini tam olarak değerlendirmek mümkün değildir. Fakat şu an bir kriz içinde olan bu özne nasıl tanımlanabilir?

> Girişimci-depresif özne

Yirmi birinci yüzyıla giriş büyük ölçüde depresyon emaresi içinde gerçekleşti. Psikolojik ırdırıp artık yaygın olarak Freud'un zamanının klasik nevrotik semptomlarında değil, daha ziyade yorgunluk ve boşluk hisleri ve harekete geçme konusunda yetersizlikte kendini gösteriyordu. Freudyen nevroz, öznenin kendisini izin verilen ve yasak olan arasında, hukukun otoritesi ve bastırılmış güdülerin gücü arasında kaldığını hissettiği, bir suçluluk hastalığına dayanıyordu. O halde depresyon, her şeyin görünürde serbest

olduğu ama kişinin mevcut tüm imkanlara erişemeyeceğini hissettiği bir yetersizlik hastalığı olarak tanımlanabilir. Kişi depresyona girer çünkü her şeyin başarılabilir olduğu ilüzyonunun ağırlığını taşımak zorundadır: mümkün olan ve mümkün olmayan, sınırsız biçimde mevcut olan ve gerçekte başarılabilir olan arasında bölünmüş depresif birey, "benzini tükenmiş" bir bireydir.

Klinik teşhislerde nevrozdan depresyona böyle bir geçiş, yalnızca belirli ırdırıp deneyimleriyle ilgili değildir. Daha ziyade, geniş anlamda, 1960'lardan sonra kurulmuş yeni toplumsal düzenin bir işareti olarak görülebilir: Bu yeni toplumsal düzende bireyler, azalan sosyal destek ve artan eşitsizlik, rekabet ve güvencesizlik bağlamında kendi sorumluluklarının ve kendilerini gerçekleştirme her zamankinden daha kuvvetli gereklilikleriyle yüz yüze geldiler. Post-Fordist birikim rejiminin gelişimi ve Romantik kişisel gerçeklik ideallerinin yayılması arasındaki "seçimi yakınlık" sonucunda, sahneye yeni bir özne çıktı: Neoliberal "girişimci öznenin" "kendi olma" ya da ya da popüler "self-help" kitabının ileri sürdüğü gibi kişinin *En İyi Kendisi: Siz Olun, Ama Daha İyi Olun* talebine uygun bir biçimde karşılık vererek piyasa başarısı yakalaması gerekiyordu. Bu girişimci öznenin istenen, disiplinli itaat değil, kendini keşfeden, deneyimsel olarak yaratılmış, duygusal anlamda iletişimsel ve sürekli değişen piyasa koşullarına esnek bir şekilde uyum sağlayacak tekil bir yaşamın sürekliliğini sağlamaktır.

Depresif birey, girişimci özne olmaya dair bu gereksinimin, öznel olarak sorunlu hale geldiği bir noktaya işaret etmektedir: samimi bir kendini gerçekleştirme beklentisinin boşluğa ve tükenmeye döndüğü, özerk hür irade arayışının bir yabancılaşma hissiyle sonuçlandığı an. Depresyon, klinik bir teşhisin ötesinde, yirminci yüzyılın son on yıllarında kurumsallaşmış normatif beklentiler nezdinde çeşitli öznel başarısızlık biçimleri için bir anahtar kelime haline geldi.

> Kriz ve tükenmenin siyaseti

Metonimik olarak *depresif toplum* diye tanımlayabileceğimiz toplumsal biçimlenim, artan gerilimler tarafından ele geçirilmiştir; fakat yine de geçtiğimiz on yıllarda kayda değer derecede istikrarlı olmayı sürdürmüştür. Öyle ki, yirmi birinci yüzyılın başında bu kurumsal düzenleme, mantığı itibarıyla, açık siyasi iddialar ve örgütlü sosyal mücadeleler bağlamında depresif semptomların eklenmesini engellemektedir. Fakat bugün, bu düzenin baskıları, sürekliliğini ciddi biçimde tehlikeye atacak derecede yoğunlaşmıştır. Depresif tükenmenin kendisi tükenme noktasına gelmiştir. Bu anlamda, *post-depresif bir kümeden* bahsetmemiz gerektiğini düşünüyorum: depresif düzendeki sosyo-psikolojik gerilimlerin zirveye ulaştığı, çeşitli tepkilere ve mücadelelere yol açtığı, fakat henüz yeni bir uzlaşının ve sabit kurumsal bir çerçevenin oluşmadığı bir durum.

Son yıllarda önem kazanmış siyasi mücadele biçimlerinin neoliberal, girişimci-depresif bireyselliğe ilişkin iki büyük gerilime tepki olduğu gerçeğinin bu tür bir anlatının temelini oluşturduğunu ileri süreceğim.

Özerklik konusunda, bu tür bir özneliliğin vaadi, kişinin hür iradesine girişimci inisiyatifle ulaşacağıdır: kişi, toplumsal yaşamı oluşturan çeşitli piyasalardan birinde inovatif bir ürün sunarak bunların üzerine kişisel damgasını burabilir ve bunları kendi dilediği gibi dönüştürebilir. Fakat bu vaadi gerçekleştirmek konusunda tekrar tekrar başarısız olmak, daha ziyade kişinin anlaması ve değiştirmesi zor, önceden belirlenmiş bir takım kanunlara tabi olduğuna dair şu kuvvetli hisse yol açmaktadır: “Alternatif Yok”. Dolayısıyla zamanımızın bazı hareketlerinin yönetici seçkinlere karşı belirgin bir nefret duymaları ve daha çok katılım talep etmeleri şaşırtıcı olmamalıdır: bunların yaygın toplumsal düzenleme biçimlerinin *kaderciliğine* karşı bir tepki oluşturduğu düşünülebilir.

Neoliberal özneliliğin belirgin bir özelliği olan ikinci bir gerilim daha vardır. Bu gerilim *samimiyet* meselesiyle ilgilidir: diğerleriyle duygusal bir bağlantı kurulması vaadi ve sosyal yaşamın atomize bireyler arasında piyasa benzeri bir rekabet olarak yapılandırılması arasındaki gerilim (bu da Thatcher’in sloganlarından biriyle sentezlenmiştir: “Toplum diye bir şey yoktur”). Fakat her insanın kendi kendine yeten bir birey olması gerektiği talebi, giderek, izolasyon ve toplumsal parçalanma hislerinin artmasına yol açmıştır. Öyleyse zamanımızın bazı siyasi hareketlerinin duygusal cemmat deneyimleri için bir arzuları olması şaşırtıcı olmamalıdır: bu anlamda da yaygın hale gelen toplumsal *çözülme* biçimlerine karşı bir tepki oluşturdukları düşünülebilir.

Fakat yine de post-depresif durum yalnızca tek bir uyumlu siyasi eylem ya da organizasyon biçimiyle nitelendirilmemektedir. Yeni bir düzenle değil, yeni bir kümelenme, yeni bir dizi farklı tepki ve siyasi ufukla uğraşmaktayız. Bundan sonra, son yıllarda önem kazanmış iki siyasi duruşu ele alacağım. Fakat günümüzdeki krizden yalnızca bu siyasi duruşlar çıkmamıştır. Günümüzü çerçeveleyen bir temel soru vardır: depresyondan sonra ne geliyor? Fakat bu sorunun öne çıkan ya da tek bir cevabı yoktur.

> Post-depresif fevran

Arap Baharı’ndan Occupy Wall Street’e, Brezilya’da Haziran 2013’ten Fransa’da sarı yeleklilere, 2010’lu yılların siyasi isyanlarının çoğunun en önemli anlarındaki belirgin özelliği, duygusal olarak muğlak yapısı olan kolektiflerin içine gömülme deneyimleri olmaları ve açıkça tanımlanmış hedeflerinin bulunmamasıydı. Bu iki özellik, bu isyanların neden post-depresif durumun ifadeleri olarak görülebileceklerini anlayabilmek için çok önemlidir.

Bu hareketlerin çoğu zaman eleştirilmelerine neden olan normatif ve duygusal muğlaklıkları, aynı zamanda çekiciliklerinin de temelini oluşturuyordu: Ortak bir atmosfere katılmaya bağlı olarak bir birliktelik hissi, sosyal ve siyasi farklılıkların uzlaştırılmaz olmadığına, çeşitlilik içinde ve dışında kurulabilecek duygusal bir birlikteliğe yol açabildiğine dair bir algı oluşmasını sağladılar. Bu, bu hareketlerin dürtülerini anlayabilmek için çok önemlidir. Girişimcinin kendine yeterliliği ve depresif öznenin izolasyonuna zıt olarak, pek çok insanla kendisi sokaklarda bulma deneyimi, kişiler tarafından duygusal anlamda özgürleştirici ya da “katarsis” olarak hissedildi.

Artık bu (belirsiz) duygusal birliktelik hissini ortak (fakat yine çok muğlak biçimde tanımlanmış) bir düşmana, yani siyasi sisteme, mevcut kurumlara, “varolan her şeye” karşı ihtilafla bağlantılı olarak ortaya çıktığı açıktır. Kolektif fevran deneyimi, mevcut normlara karşı, anlık da olsa, radikal meydan okumalarla birleşerek yoğunlaştı. Polisler karşı karşıya gelmek, sokakların kapatılması, kamu kurumlarının işgal edilmesi: bir anda yaşam bir dizi sabitle, onulmazla, kanunla kısıtlandırılmamış gibi göründü. Girişimcinin verili normalara uyum sağlamasına ve depresif öznenin güçsüzlük hissini aksine, kurulu düzene meydan okuma deneyimi kişiye etkili kolektif *hür irade* kapasitesini tekrar kazanma hissi verebiliyordu.

Fakat bu tür anların, doğaları gereği, istikrarsız olduğu bilinmektedir. Kısa sürede bu birliktelik hissini kolay kolay uzlaşamayacak heterojen öğelerden oluştuğu algısı ortaya çıktı; kısa sürede dahil olan kişiler kendi normatif bakış açılarının radikal biçimde farklı siyasi düzenlemelere yol açabildiğini farketti. Bu hareketlerin normatif muğlaklığından ve duygusal belirsizliğinden yeni bir dizi gerilim ortaya çıktı. Bu an, bu çok zıt hisler içeren kolektif deneyimin siyasi anlamı ve kurumsal ifadesine dair mücadelelerin ortaya çıkış anı oldu. Bunun içinden, diğer siyasi duruşların yanı sıra, yeni bir aşırı sağ hareketler dalgası yükseldi.

> Post-depresif otoriterlik

Giderek büyüyen toplumsal parçalanma algısı, yeni sağın yakın zamandaki yükselişinin neden, 2010'lardaki hareketlere benzer biçimde, yoğun bir duygusal cemaat beklentisiyle nitelendirilebileceğini açıklayabilir. Fakat heterojen bir çokluk, belirsiz bir "ortaklık" içine gömülmek, burada daha tekbiçimli ve dışlayıcı (ulusal) cemaatler kavramlarına yol verdi. Trump'ın "Amerika'yı Yeniden Büyük Yap" ve Bolsonaro'nun "Her şeyin Üstünde Brezilya, Herkesin Üstünde Tanrı" anlayışı bunlara örnektir.

Dolayısıyla bu siyasi duruş, toplumsal çözümleye agresif *defansif* tavırda bir tepki olarak görülebilir: duygusal birlikteliğin yalnızca dışsal ve yozlaştıran öğeleri dışlama, hatta elimine etme yoluyla mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu öğeler (Solla bağlantılandırılan) "komünistler", (ötekileştirilmiş yoksullarla bağlantılandırılan) "suçlular", (feministler ve LGBTQI+ hareketlerle bağlantılandırılan) "aile düşmanları" vb olabilir.

Yeni aşırı sağ, duygusal parçalanma algısına yalnızca farklı biçimlerde ahlaki cihat yürüterek karşılık vermedi; aynı zamanda 2010'lardaki siyasi protestoların ve 2008 krizinin ardından popüler olan normatif gayrimeşrulaştırma hissine de karşılık verdi. Bu anlamda, toplumsal kurumlarla ilgili sorunlu olduğu düşünülen şey, (depresif düzende olduğu gibi) değiştirilemez "doğa kanunları" içeriyor gibi görünmeleri değil, "doğal" normların tesirlerini kaybettiği bir dünyada yaşayacak olmamızdı. Otoriter özne kadercilik durumundan ziyade *anomi* durumu algısına, yani toplumsal ilişkilere düzen ve istikrar sağlayan düzenleme biçiminin artık geçerli olmadığı hissine, tepki göstermektedir.

Bu, bu tür bir siyasi görüşün, daha önceki kolektif fevran deneyimlerine benzer biçimde, neden yaygın normların askıya alınmasına yönelmediğini, bunun yerine baskıcı bir düzen inşasına yöneldiğini açıklamaktadır. Otoriter lider, toplumsal olarak çözülmüş, anomik biçimde düzensizleş-

tirilmiş bir topluma karşılık olarak, çözülen öğeleri söküp atacak ve etkilerini koruyacak kadar baskıcı veya şiddetli normlar tatbik edecek bir siyasi komünite iddiasındadır.

Fakat yeni sağın, otoriter olmaya ek olarak bir özelliği de sıklıkla (özellikle Brezilya vakasında) neoliberal projeyi daha da radikalleştirme iddiasında olmasıdır. Bu post-depresif otoriterliğin çelişkisidir: Neoliberal öznelliğin krizine tepki verir ve muhalefet gücünü bundan alırken, aynı zamanda aynı öznellik biçimi sürdürmek ve hatta daha da radikalleş-tirmek ister. Büyük yıkıcı potansiyelinin kaynaklarından biri, tam da bu çelişkili yapısında (depresyonun ötesine geçmek için depresyon koşullarını yeniden oluşturma çabası) bulunmaktadır.

Otoriterlik ve radikal neoliberalizm burada belirgin (ve hatta post-depresif) bir biçimde birbirine karışmıştır. Siyasi ittifakları, bir yandan sözde bozulmamış girişimci özne ide-alini reddeden herkesin dışlamasına ya da eliminasyonuna dayalı bir duygusal cemaatin kurulabileceği fikrine, diğer yandan da, yeterince uyumlu bir normatif düzenin, yalnızca "piyasanın kanunlarının" azimli, hatta gerekirse şiddetli biçimde uygulanmasıyla sağlanabileceğine yol açmaktadır: bir alternatif *olamayacaktır*.

> Depresyonun ötesinde?

Yeni otoriterlik ve radikal neoliberalizm kombinasyonunun günümüzde içinde bulunduğumuz durumun açtığı yegane ve temel ufuk olduğunu düşünmek elbette yanıltıcıdır. Yeterli yer olmadığı için burada yapamayacağım daha kapsamlı bir analiz, diğer siyasi projelerin girişimci-depresif öznelliğinin krizine nasıl tepki verdiğini de ele almalıdır. Bu öznellik biçiminin içsel gerilimleri pandeminin başlangıcından beri daha da güçlenmiştir. Yine de, kolektif olarak seçeceğimiz yolun, yalnızca bu tür bir kümelenmenin getireceği gerilimler ve mücadelelerden geleceği kesindir. ■

Arthur Bueno'ya ulaşmak için <oliveira@normativeorders.net>

> Görünmez Emegin Görsel Temsili

Jenni Tischer, Uygulamalı Sanatlar Üniversitesi, Viyana, Avusturya

C OVID-19 ile mücadelede alınan önlemler sonucunda kimilerimiz sosyal mesafe, uzaktan eğitim, çevreden uzaklaşma ve izolasyonu deneyimledik. İlk bakışta, bu durumu yaşayan “biz”, “bizim” deneyimimiz gibi kolektif bir çerçeveden bakabilir ya da bunun küresel bir kolektif deneyim olduğu düşünülebilir. Viyana, Uygulamalı Sanatlar Üniversitesi’nde verdiğim dersteki gözlemlerime dayanarak, söz konusu durumun mümkün olduğunu söyleyemem. Kamusal alanda serbestçe dolaşma hakkımızın oldukça kısıtlandığı zamanda, bu olağanüstü durumla başa çıkmak için atılacak siyasi ve toplumsal adımların önemi daha da görünür hale gelmektedir.

Okullar ve üniversiteler gibi kolektif eğitim ve deneyim alanları ile park ve oyun alanları gibi kamusal alanlara kısıtlı erişim olması nedeniyle yaşamın odağı özel alanlara çekilmiş oldu. İnsanlar işlerini kaybetti, çocuklar kreş ve yuvalara gidemediği için- en azından bahçeli bir evde hafta sonu geçirme imkanına da sahip olunmadığı düşünüldüğünde- herkes evlerinin sınırlı alanlarına hapsoldü. İstatistikler, ev içi psikolojik ve fiziksel suistimal vakalarının artışına dikkat çekerken, cinsiyet-temelli iş bölümü konusu da (yeniden) gündem maddesi oldu. COVID-19, toplumların bel bağladığı temel iş kollarını vurgulamış oldu: sistemsel ve yeniden üretici emek. Her birey ve onun çevresi beslenme, bakım, temizlik, sevilme, ilgilenme, ilgilenilme, kucaklanma, şifalanma ve canlanma gereksinimi duymaktadır. Burada “sistemsel” kavramının problemleri olduğunu altını çizmek isterim, çünkü bu kavram sanki bazı işlerin “sisteme” yönelik değiştirilmiş (gibi) anlamının çıkarılmasına da sebep oluyor.

Hepimizin deneyimlediği üzere, temel ve varoluşsal ihtiyaçlarımızı temin eden işler üzerine artan medya ilgisi ve süpermarket çalışanlarının birden bire görünür hale gelmesiyle alkışlama eyleminde de görüldüğü gibi, insanlar onlara bu yollarla minnetlerini ifade etmeye çalışıyor. Öğrencim Nora Licka, kamusal alandaki kolektif bir eylem biçimi ile siyasi bir eylem olarak dayanışma arasındaki farkı ele aldığı bir makale yazdı. Makalesinde, kamusal alanda minnet duygusunun gösterilmesine yönelik kolektif eylemlerin insanları düşünmeye ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için kendilerine umut verdiği sonucuna vardı. Ancak, eninde sonunda, bu minnet gösterisi süpermarketlerde, hastanelerde, bakım merkezleri vb. yerlerde çalışanların

çalışma koşullarının daha iyi ve güvenli hale getirilmesine hizmet etmeyecek ya da uzun vadede daha az çalışma saati ile adil bir çalışma programına ve daha iyi ücretlere kavuşmalarını sağlamayacaktır. Bununla birlikte, ilk başta sistemsel kavramıyla neleri kategorileştirdiğimize geri döndüğümüzde görüyoruz ki, özel alanlarda, ev-içinde ya da gece yapılan bu işler her daim görünmez (ve ücretsiz) olmaya devam edecektir.

Bu durum karşısında, yazıya eşlik etmek üzere 2020 yılında yaptığım iki kolajı size tanıtmak ve bu kolajlar üzerine tartışmak isterim: “Gece temizlikçileri” ve “Servis”. “Gece temizlikçileri” adını verdiğim kolajda, The Berwick Street Film Collection tarafından yapılan deneysel bir belgesel olan Gece Temizlikçileri’nden (1972-75) bir fotoğraf alınıp, kopyalanmış ve sanatçı Mierle Laderman Ukeles’in Hartford’daki Wadsworth Atheneum Müzesi’nde sergilenen performansı Hartford Wash: Yıkama/Yedek Parça/Bakım: İçeride (1973)’yi belgeleyen resimden de esinlenilerek yapılmış birbirine yaslanan iki mermer heykel bulunmaktadır. The Berwick Street Film Collection’ın ilk düşüncesi bir grup göçmen ve işçi sınıfından kadının, sendika kurulmasını desteklemek amacıyla bir grup feminist aktivistle güçlerini birleştirmesinden yola çıkmaktı. Sanatçılardan biri olan Mary Kelly, film ekibinin bir parçasıydı ve bir feminist aktivist olarak da gece temizlikçileri kampanyasına katılmıştı. İlk kavramlardan biri, neredeyse sekiz saat süren bir tuvalet temizleme sahnesini gerçek zamanlı belgesel olarak çekmekti. Bir kadının tuvalet temizlediği sahnenin yer aldığı Gece Temizlikçileri afişine göndermede bulunularak, kolajda yer alan fotoğraflar tüm gece boyunca ofis çalışanlarının arkalarında bıraktıklarının bitmek tükenmeyen ve tekrarlanan temizliğini temsil etmektedir. Kadınların ayaklarının ucunda, güya rahatlamış bir halde yere yatan bir kadının beyaz mermer heykelinin çift imgesini görürüz.

Bu heykel, Amerikalı sanatçı Mierle Laderman Ukeles’in, müzenin yerlerini temizlediği performansından alınan bir fotoğraf karesinin arka planında görülür. Sanatçının, 1969’da yazdığı *Manifesto for Maintenance Art* ve diğer çalışmaları ev hayatı, yeniden üretici emek ve temizlik işlerinin tanınmamasına ve değersizleştirilmesine işaret etmektedir. Ev işini özel alandan kamusal alana taşımakla, ev işini görünür kılmıştır. Bu çalışmasını sanat olarak [“Yıkadım, temizledim, yemek yaptım, yeniledim, kaldırdım, sakladım, bir sürü iş yaptım. Ayrıca, (tüm bunların

Jenni Tischer, "Gece temizlikçileri," kolaj, 30 x 40 cm.

dım, sakladım, bir sürü iş yaptım. Ayrıca, (tüm bunların dışında) sanat da "yaptım". Tüm bu gündelik işleri yapacağım, ve bunları bilinç düzeyine çıkarıp, Sanat olarak sergileyeceğim"] nitelendirip, sergilemekle beraber Laderman Ukeles sadece görünürlük ve yeniden üretici emeğin değerine dair sorular sormamış, aynı zamanda her ne kadar söz konusu yaratım süreci maddiyattan uzak olsa da, maddi desteğin (konu sanat dahi olsa) sistemik alt katmanlarının kaçınılmaz olarak nasıl değer üretimine bağlı olduğunu göstermiştir. Kolajdaki ters yüz edilmiş temsil, Klasik akımda heykelde çok renkliliği göz ardı eden, eski dünyada hiçbir zaman var olmamış saf bir tek renklilik ve beyazlık üzerinden ırkçı bir ideoloji inşa eden ikonografiyle hiyerarşize edilmiş beyazlığı sorgulamaktadır.

Jenni Tischer, "Servis," kolaj, 30 x 40 cm.

"Servis", bir gazetede kulaklık takmış bir kadının afişi önünde temizlik yapan başka bir kadının fotoğrafının basılı kopyasından oluşan bir kolajdır. Üzerinde mavi üniformasıyla yeri temizleyen kadın arka planda gösterilmektedir. Aksine, afişteki kadın bize gülümsemekte ve sözde keyifli ve cana yakın bir servis operatörünü temsil etmektedir. Bu kolaj, teknik araçların değişiyor olsa da- kolajda yer alan tüylü toz alıcı ve robot süpürge gibi- farklı bir imge ya da araç kullanarak servis sektöründeki emek değerini değiştirmeyeceğini göstermektedir. Temsil, değer biçme ve görünmez emeğin bağdaşımı, sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet çizgileriyle ayrılan "pis işlerin" gizli yapısını ortaya çıkarmak için sürekli vurgulanmalıdır. ■

Jenni Tischer'a ulaşmak için <jenni.tischer@uni-ak.ac.at>

> Küresel Pandemi Döneminde Aile içi Şiddet

Margaret Abraham, Hofstra Üniversitesi, ABD, eski ISA Başkanı (2014-18) ve ISA Irkçılık, Milliyetçilik, Yerellik ve Etnisite (RC05), Göç Sosyolojisi (RC31), Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum (RC32), İnsan Hakları ve Küresel Adalet (TG03) ve Şiddet ve Toplum (TG11) Araştırma Komiteleri Üyesi

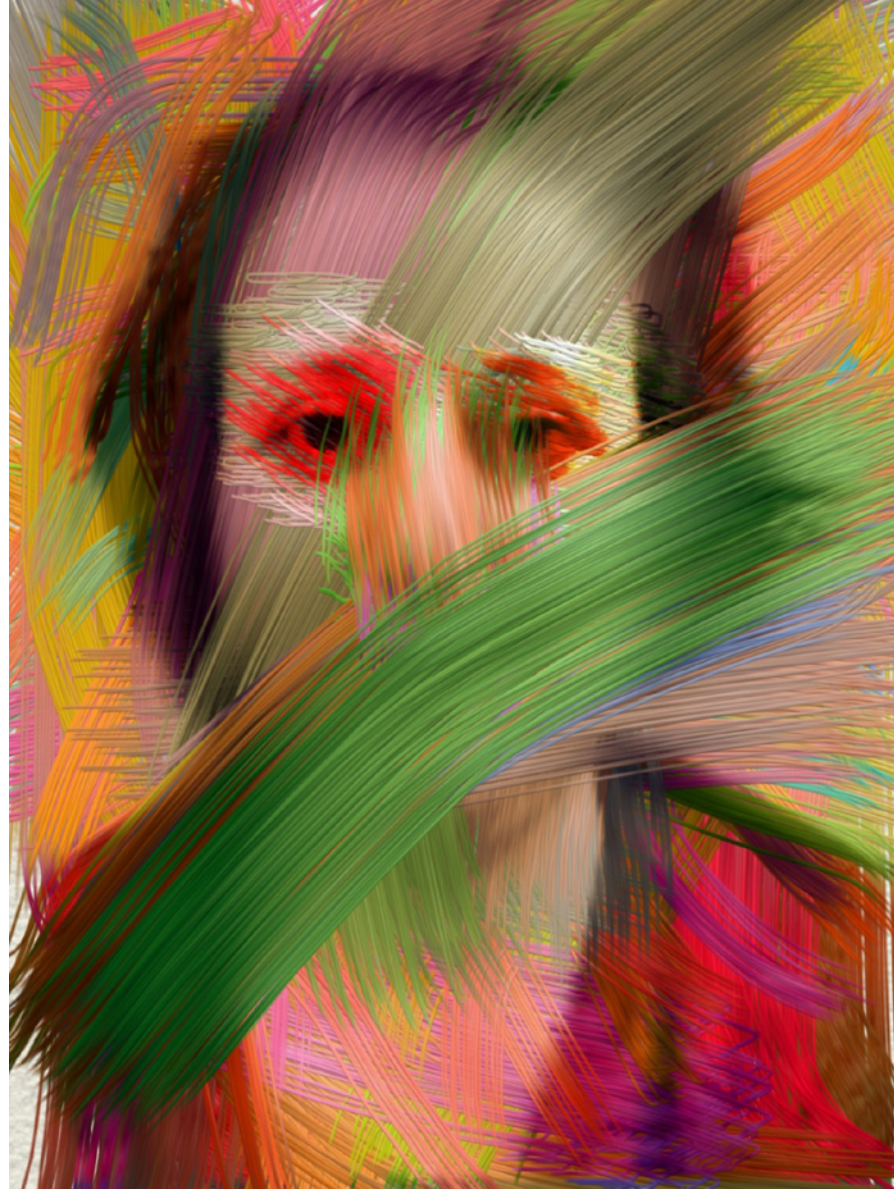

Foto: [Flickr/Jane Fox](#).

olarak adlandırıldığı bir durumu da ortaya çıkardı. Sosyal izolasyon ve mesafe politikaları, halk sağlığı ve güvenliği için önemlidir ancak aynı politikalar işlevsiz ve istismarcı ilişkilerin parçası olanları güvende tutmaya yaramamaktadır. Pandeminin neden olduğu ekonomik ve zihinsel stres, daha önce bu tür vakaların yaşanmadığı ailelerde dahi istismarın baş göstermesine yol açtı. İstismarın yaşandığı ailelerde ise, bu durum daha da şiddetlenerek, bazı vakalarda ölümlere sebep oldu.

Aile içi şiddet, bir kişinin diğer kişiye uyguladığı güç ve kontroldür ve bu birçok yolla uygulanabilir: fiziksel, duygusal, sözlü, cinsel, psikolojik ve ekonomik. Aile içi şiddet her toplumda görülebilir dolayısıyla hakkında genelleme yapılamaz. Her vakanın ve ilişkinin kendine özgü güç, ayrıcalık ve kontrol şablonları vardır. Ayrıca, ırk, etnisite, sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, kast, kültür, yaş, bölge, din ve göçmenliğin kesişimleri de söz konusu deneyimlere dair ortak özellikler ve farklılıklar sunabilir. Araştırmalar, aile içi şiddetin mikro, mezo ve makro seviyelerde ötekileştirilmiş gruplar üzerindeki orantısız etkisini göstermektedir. COVID-19 pandemisiyle de bu durum doğrulanmıştır zira ötekileştirilmiş gruplar iş kaybı, ekonomik zorluklar ve virüse yakalanma (örneğin, zorunlu hizmet sektöründe çalışanlar ya da sağlık hizmetine erişimde zorluk yaşayanlar) gibi durumlarla daha çok karşılaşmışlardır.

Kriz ve belirsizliğin hüküm sürdüğü zamanlarda aile içi şiddet vakalarının arttığı gözlemlenmektedir. İçinde bulunduğumuz COVID-19 küresel pandemisi de bu konuda istisna değildir. 2020 yılının mart ayından beri, koronavirüs tüm dünyayı “karantina” altına aldı, “evde

kalmaya” zorladı ve “bulunduğu yerde güvenli bir alan” yaratma tedbirlerine yönlendirdi, hükümetler tarafından koyulan kurallar çerçevesinde de insanların hareket alanları kısıtlandı. Her ne kadar bu tedbirler virüsün yayılmasını önlemek için atılması gereken adımlar olsa da, aile içi şiddetin kimileri tarafından “gölge pandemi”

> Pandemi şartları

2020'nin mart ayından beri birçok ülke, karantinalar ve çeşitli kısıtlamaların özellikle kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet olmak üzere cinsiyete dayalı şiddet vakalarını arttırdığını belirtmişlerdir. İstismara maruz kalanların kaçıp kurtulma ve evlerinin sınırlarının dışına çıkmada yaşadıkları zorluklar, onların arkadaşlarından, ailelerinden, iş yerlerinden ve diğer destek ağlarından kopmalarına neden oldu. Bu durum, istismarcıların kurbanlarını daha da baskı ve kontrol altına almasına olanak tanıyan koşullara geçit verdi ve onların her adımlarını takip etmelerine ve gıdaya, giysi, sağlık ve temizlik ürünlerine erişimlerini engellemelerine izin verdi. Pandemi aynı zamanda, toplanma, akıl sağlığı hizmetlerinin varlığını ve bu hizmetlere erişimi de engelledi. Korunun yanı sıra güvende olmalarını sağlayacak alternatiflerin yokluğundan dolayı kurbanlar istismarcılarıyla beraber yaşamak zorunda kaldı.

Koronavirüsün yarattığı koşullar, kurumsal ve sosyal destek gruplarının oluşumunu engelledi. Güç ve kontrol unsurları aile içi şiddetin merkezinde yer almaya devam ederken belirleyici etmenler, pandemiye-ilişkin stres ile gıda, güvencesizlik, işsizlik, korku ve kaygı, öfke, depresyon, yabancılaşma ve acı gibi zorluklar nedeniyle artış gösterdi. Okulların ve kreşlerin kapanması da stresi arttırdı ve ailelerin kaynaklarını her yönden etkiledi; çocukların istismarcı ailelerine daha fazla maruz kalmalarına neden oldu. Yardım arayışı, halk sağlığı ve güvenlik önlemleri nedeniyle fizikselden sanal ortama taşınan hizmetler nedeniyle dört duvar arasında kalmak daha zor hale geldi. Öte yanda, COVID-19 bazı kurumların destek sağlama pratikleri adına yaratıcı yöntemler geliştirmesine de olanak tanıdı.

Pandeminin erken dönemlerinde de bu konu gündemdeydi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, hükümetleri "aile içi şiddetin küresel boyutta endişe verici artışı" karşısında önlem almaya davet etti ve pandemi sürecinde kadınların

güvenliğine dikkat çekti. Gruplar ve topluluklar ile şiddet-karşıtı örgütler, aile içi şiddetten etkilenmiş insanlara destek olmak için birçok yöntem denedi. Amerika'da, Ulusal Aile İçi Şiddet Hattı, 2019'a kıyasla 16 Mart ile 16 Mayıs 2020 tarihleri arasında gelen aramalarda %9,5'lik bir artış olduğunu belirtti. Bu durum aynı zamanda istismarcıların COVID-19'u kontrol ve istismar amaçları doğrultusunda nasıl kullandıklarını da göstermektedir. Failler, istismar ve kontrol yöntemi olarak bu dönemde kurbanlarının gıdaya erişimiyle beraber sabun, dezenfektan ve koruyucu maske gibi temel sağlık ve güvenlik maddelerine ulaşmalarını da kısıtladı. Bazı ülkelerde istismarcıların kullandıkları yöntemler o kadar incelikli olmaya başladı ki, polis, sığınak ve adalet sistemi gibi destek gruplarına erişim engellenmekle kalmadı davalar da ertelendi. Göçmen kurbanlar aynı zamanda sınırdışı edilme korkusuyla da karşı karşıya kaldılar. Pandemi döneminde devlet, politikalar ve hükümetin iç ve dış göçe yönelik uygulamaları aile içi ve cinsiyete-dayalı şiddet deneyimi yaşayan göçmenlerin sorunlarını göz ardı etti.

Örgütler, pandemi sürecinde aile işi şiddetin güvenlik protokollerine uyum göstermesi gerektiğine dikkat çekerek, bu şiddetten kurtulanlara destek verme çalışmalarında yeni arayışlara girdi. New York'ta bulunan Güney Asyalı Kadınlar için Sakhi'nin Direktörü Kavita Mehra durumu şöyle açıklamaktadır:

Mart ve nisan aylarında, bulunduğu yeri güvenli alan hale getirme önlemleri New York'ta da uygulanıyordu, Güney Asyalı Kadınlar için Sakhi de salgının merkez üssünün merkez üssünde hayatta kalmaya çalışanlara hizmet veriyordu. Ekibimizin, Brooklyn, Queens ve Bronx'ta bu şiddet sarmalından kurtulanlarla yaptıkları görüşmeler, maruz kaldıkları şiddetin biçimlerini ve şiddetin ne denli arttığını gözler önüne seriyordu. Aynı zamanda bu insanlar barınma, gıda ve hizmet güvencesizliklerinin artışıyla sonuçlanan pandeminin

ekonomik etkileriyle de başa çıkmaya çalışıyorlardı. Federal hükümetin sınırlı destek paketleri bazılarını rahatlattı; yine de kaçak ve/veya istismarcılarıyla ortak banka hesabına sahip olanlar korumadan yararlanmıyordu. Topluluğumuzu korumak adına, Sakhi, acil yardım adı altında 130.000 dolar ve 2020 yılının mart ayından ekim ayına kadar da 16.000 poundluk gıda yardımı yaptı.

Aile içi şiddet derneklerinin bazıları da ev içinde sıkışıp kalmaları nedeniyle zorluk ve korku içinde olan, kişisel alanları kalmayan insanlardan ihbar telefonları alamadıklarını dile getirdiler.

> Sosyologlar ne yapabilir?

Aile içi şiddet konusu pandeminin geçmesini bekleyemez. Sosyologlar olarak, bilim insanları, sosyal bilimciler, politika yapımcılar, aktivistler ve diğer paydaşlarla bir araya gelerek cinsiyete-dayalı şiddetin önlenmesi ve yapısal değişime gidilmesi için küresel bağlamda sosyolojiye dikkat çekmeliyiz. Daha iyi veri toplama ve raporlama yöntemlerine ihtiyaç duyuyoruz. COVID-19 döneminde aile içi şiddeti tetikleyen toplumsal, ekonomik ve siyasi dinamikleri almaya çalışmalı ve eyleme geçmeliyiz. Kadın ve çocukları felaketlerin görüldüğü dönemlerde istismarcı bir ilişkiden kurtarmaya yardım eden ve önleyen faktörler nelerdir ve bu dönemde ne tür zorluklar ya da başarılı örneklerle karşılaştık? Kesişimsel yaklaşımdan faydalanarak, bilgi, teori ve analizi, bu konuyu vurgulamak, harekete geçmek ve müdahale etmek için kullanmalıyız. Bu yeni gerçeklik karşısında yaratıcı yollar bulan derneklerin ve inisiyatiflerin yanında olmalıyız. İnsanlık tarihinin içinde bulunduğu bu dönemde aile içi şiddetle beraber cinsiyete-dayalı şiddetin her biçimini yeniden düşünmeli ve değerlendirmek zorundayız. Karantinada, istismarcılarıyla aynı evi paylaşan kadınlar ve çocuklar göz ardı edilemez. ■

Margaret Abraham'a ulaşmak için
<Margaret.Abraham@Hofstra.edu>

> COVID-19 Krizi: Yeni Sosyolojiler ve Feminizmler

Karina Batthyány, CLACSO Yönetici Sekreteri, Uruguay ve **Esteban Torres**, Ulusal Córdoba Üniversitesi-CONICET, Arjantin

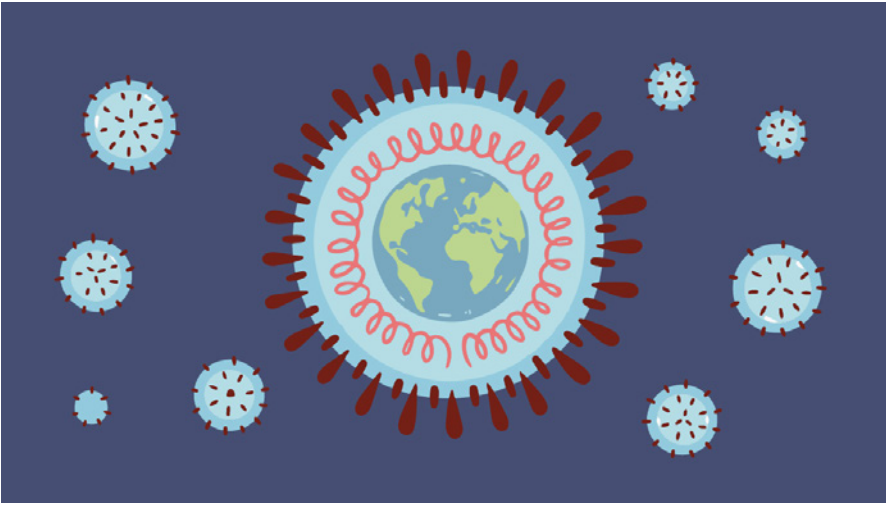

Foto: Creative Commons.

hip olduğu imha silahları gibi bölgesel alana “dışsal” sirayet eden bir olay, sosyolojinin otokton temellerini yerinden oynatarak, 1960’lardan itibaren tam gaz ilerleyen küreselleşme itkilerini de kesintiye uğratmıştı.

İkinci olarak, ortak akıl bilimin önünden gitmekte, ancak sonrasında bilim tarafından yutulmaktadır. Bu aşamada, embriyo halindeki bir devlete küresel bağlılık, yeni yaklaşımlar ortaya koymaktadır ancak kendisini ne yeni teorik ve analitik araçlarla ne de pratik eylemlerle yeniden kodlamayı başarmaktadır. COVID-19 olgusunu ciddiyetle ele alırsak, bu konuya tüm dikkatimizi yoğunlaştırsak, bizi tamamen silip süpürmesine izin vermiş oluruz. Sosyal bilimciler olarak, hakikatin geçici olduğunu kesin bir esenlikle varsaymaya meyilliyizdir ancak bu tür bir olumlamanın kötü sonuçlarını öngöremeyiz: her perspektif ve fikir sistematik olarak yok edilmeli ya da yeniden yaratılmak için kendini yok etmelidir. Bilinenin yanlışlığında konfor içinde yaşamaktan bizi alıkoynacak yegane yöntem budur.

> Dünya toplumunun yeni teorileri

Dünya toplumu tek bir yerin ürünü olmadığı gibi, dünya toplumu teorisi de tek bir yere ait olamaz. Dünya toplumu üst düzey büyük bir ağdan bahseder ve bu ağ tüm ulusal, bölgesel ve küresel sosyal alanları birbirinden ayırıştırır, birbiriyle bütünleştirir ve

Sosyal bilimler için asıl yenilik, COVID-19’un yayılmasına bağlı mega-krizlerin, küresel anlamda birbirine giderek bağlı hale gelen toplumlarda yaşadığımız gerçeğini reddetmenin imkansızlığını göstermesidir. Sosyal bilimler 2020’den önce gözleme dayalı küresel bir çerçeveden vazgeçmek için gerekçeler sunduysa da, artık böyle bir durum söz konusu değildir. Pandemiyle geri dönülmez bir süreç başladı ve bu süreç eninde sonunda tüm araştırma konularını etkileyecektir.

Küresel bir toplumun varlığını bir takım tarihi yanılgılara düşmeden yadsımak mümkün değildir. Deniz seyrüsefer zamanında, Amerika’nın keşfi materyal küreselleşmeye yön verdiyse, dijital ekranlarımızda rastladığımız COVID-19 temsillerinin yarattığı etki de fikri bir ortak akıl olarak küreselleşmeyi garanti altına almıştır. Dolayısıyla, materyal küreselleş-

me sürecinin yayılmasından ziyade, COVID-19 avatları kolektif olarak zihni küreselleşme sürecini geliştirmektedir. Bu durum, mikro-sosyal duyarlılıkların ve öznel tekilliklerin gerilemesine değil, toplumlar üzerinde dünya dinamiklerinin çekimsel gücünün uzun süre göz ardı edilmesine ve tarihsel reddine dikey, ani ve öngörülemez biçimde son vermiştir.

> Sosyal bilimlerde bilgi üretim mekanizması

Bilgi üretim gündeminin mekanizmalarının nasıl dönüşüme uğradığı bilinmezlik taşımamaktadır. Toplumsal değişim genellikle iki akisyon üzerinden ilerler. İlk olarak, tarihsel olaylar ve süreçler sosyal bilimlerde bilgi üretiminin prensiplerini belirlerler. COVID-19’un yayılımı “dışsal” ve nesnel bir olgu olarak sosyal-bilimsel alanı bütünüyle etkiler. Bunun kırk yıl öncesinde de, Güney Amerika’da askeri diktatörlüğün sa-

“COVID-19’un yarattığı dünya krizi, yeni dünya toplumu teorilerinin oluşturulmasına ön ayak olarak, her bir tarihsel yerden sosyal, cinsiyetçi ve ekonomik eşitsizliklerin artan küreselleşmesine daha iyi şartlarda bakma şansı vermektedir”

ilişkilerini düzenler. Dünya üzerindeki sosyal alanın her noktası birbirleriyle etkileşim halindeki bu üç alanın doğrudan ya da dolaylı olmak üzere kendine özgü bir yoğunluğuna sahiptir. Almanya’nın küresel toplumu kesinlikle Arjantin, Uruguay, Meksika, Şili ya da Çin’dekiyle benzerlik göstermez. Ama hepsi, birbirleriyle olan etkileşimleri temelinde, dünya toplumunu oluşturur. Tek bir patriyarkal sistem ya da küreselleşmiş kapitalizm yoktur: var olan şey somut patriyarkal biçimlerle beraber dünya toplumundaki merkez ve çevre kapitalizmler arasındaki farklı kontrol dinamikleridir.

İndirgenemez farklılıklar prensibi evrensel düzenlilikler ihtimalini ortadan kaldırmaz ama farklı yerlerde aynı modüllerin olduğunu varsayan yapısal ilişkiler ve süreçler ihtimalini azaltır. Toplumun ilk alt katmanının dünyevi olduğunu bilmek, sosyal bilim ve sosyolojinin de dünyevi olduğunu ortaya koyar. 1960’lardan itibaren, Latin Amerika sosyolojisi “öteki” sosyoloji ya da onun yabancılaşmış yenden üretimi olmaktan çıkmış, dünya sosyolojisinde etkin bir akım haline gelmiştir. Bu anlamda, oluşturmaya çalıştığımız dünya toplumu teorisi müdahil yerlerin karmaşık yapılarına dair bilgiyi, bu farklılaşmış totalitere yönelik kişinin kendi bakış açısıyla her birimizin yerine dair bakış açısıyla dengeyi, ve bu pratik aracılığıyla antropolojik önem taşıyan “kendimizi

Ötekinin yerine koyma” alıştırmasını etkin hale getirmeyi amaçlamaktadır. Başlangıç niteliğindeki bu varsayım-dan hareketle dünya, var olan tüm bilginin bir araya gelmesiyle değil her birimizin tarihsel yerinden üretilmiş ve aktarılmış dünya görüşlerinin yeniden sentezlenmesine olanak tanıyan yeni küresel diyalogla fethedilebilir.

COVID-19’un yarattığı dünya krizi, tüm sosyolojiler için yeni dünya toplumu teorilerinin oluşturulmasına ön ayak olmuştur. Yeni küresel vizyon, her bir tarihsel yerden sosyal, cinsiyetçi ve ekonomik eşitsizliklerin artan küreselleşmesine daha iyi şartlarda bakma şansı verir. Eleştirel feminist perspektiflerde, vizyonlardaki küreselleşmenin yapısal toplumsal dönüşüm programlarını nasıl geliştirebileceği açıkça ortaya konulmuştur. Bu durum, özünde küresel olan, siyasi hareketin maddi açılımlarına fikri bir düzenleme getirme sürecini simgeler.

Modern eleştirel sosyolojiyle, bu soru daha karmaşık bir hal almıştır. Perspektiflerindeki küreselleşme, toplumsal anlamda katılımcı bir bilimin gelişimini de beraberinde getirmemiştir. Kısıtlı ölçüde dönüşümcü sosyoloji olanağı yaratmıştır. Modern eleştirel sosyolojideki siyasi bağlılık kavramını sorunsallaştırmak, yıllardır neden akademi dışında siyasi etki yaratmadığını anlamak açısından da önem taşımaktadır. Bu tür pratikleri,

toplumsal değişime dair genel politikaların hizmetine sunmayı kıymetli buluyoruz. Modern eleştirel sosyolojinin gelişimi, siyasi katılımı, hareketler ve ulusal partiler arasında özgün bir bağ gereksinim duyar. Bu da, aynı 1970’lerde – en azından Latin Amerika’da olduğu gibi – sosyoloji akımlarının ve günümüzde de eleştirel feminist düşüncenin yaptığı gibi akademinin konfor alanının terkiyle mümkün olur. Ulusal siyasete yaklaşım, eleştirinin proto-radikalleşmesi ve daha iyi bir topluma nasıl ulaşabileceğimize dair ortaya somut bir açıklama koyamayan maksimalist ütopyacılaşma karşı en iyi panzehiri geliştiren gerçeklik ilkesiyle bütünleşmeyi gerektirir. O halde, modern eleştirel sosyolojinin siyasi dönüşümü feminizmle güçlü ve yapıcı bir diyalog kurulması için zaruri bir adımdır.

İçinde bulunduğumuz endişe verici zamanın toplumların halihazırdaki gelişimini değiştirmesi için gerekli olan yapısal değişimi yaratmada kolektif inisiyatiflerin güçlenmesini sağlamak, bize ve bizim fikri, bilimsel ve siyasi bir toplum yaratabilme kapasitemize bağlı olacaktır.■

Karina Batthyány’e ulaşmak için
<kbattyany@clacso.edu.ar>
Esteban Torres’e ulaşmak için
<esteban.torres@unc.edu.ar>

> COVID-19'un Korkutucu Küresel Etkisi

Mahmoud Dhaouadi, Tunus Üniversitesi, Tunus ve ISA Sosyoloji Tarihi (RC08), Din Sosyolojisi (RC22) ve Dil ve Toplum (RC25) Araştırma Komiteleri üyesi

COVID-19 pandemisi, insanların kolektif var oluşunun en temel toplumsal parametresini sarsmıştır: sosyal etkileşim. Sosyal mesafe, gelecekte gündelik yaşamlarımızı nasıl etkileyecek?”

Foto: [Wikimedia Commons](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:COVID-19_Pandemic_in_Thailand.jpg).

Koronavirüs pandemisi, her anlamda dünya üzerindeki en olağandışı felaketlerden birisidir. Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, sağlık çalışanları ölüm sayılarının ve virüse yakalanma oranlarının azaltılması için ön cephede savaşmıştır. Söz konusu bu toplumlar ve diğerlerinin bazılarında, karantinalar haftalarca sürmüştür. Amerika ve İngiltere bu duruma iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak, bu kriz sosyal bilimcilerin sadece nicel olarak değil nitel olarak da analizini bekleyen öncelikli konu olmuştur. Bu analizler, dünyanın bugünkü ve gelecekteki durumunu iyileştirmek için büyük öneme sahip olabilir.

> Sosyal bilimler kendini düşünmelidir

COVID-19 pandemisi, insanların kolektif var oluşunun en temel top-

lumsal parametresini sarsmıştır: sosyal etkileşim. “Evde kal” sloganı, birçok ülkenin temel mesajı olmuştur. Normal sosyal etkileşim küresel çapta sekteye uğramıştır. Toplamlar içindeki ve arasındaki sıradan sosyal etkileşimler aynı değildir ve gelecekte yeni korona dalgalarının tam anlamıyla önüne geçilmemiştir. Pandeminin küresel varlığı ve ileriki yıllarda da devam etme potansiyeli insanların ve toplumların yaşamlarının bir parçası olacaktır.

COVID-19 pandemisinin neden olduğu bazı sorunlar vardır. Sosyolojik anlamda, pandeminin endişe verici varlığı küresel olarak yeni bir toplumsal sorunu ortaya koyarken, sosyal bilimleri, Erving Goffman (1922-82) örneğinde olduğu gibi yeni kavramlar ve araçların farklı kullanımına da itmektedir. Sembolik Etkileşimcilikle, yüz yüze etkileşimi anlamaya yönelik yeni sosyolojik kavramlar geliştirilmiştir. Küresel pandeminin hüküm sürmesiyle yeni potansiyel sosyolojik kavramlardan, pandeminin insanlar üzerindeki şu etkilerini araştırmak için yararlanılacaktır: yaşamın belirsizliği, olay üzerindeki kontrolün kaybı, yalnızca anı düşünmek. Niteliksel sosyoloji bu yeni sorularla başa çıkmak için daha uydundur. Öte yandan, sosyal bilimlerin görevi iki yönlü olacaktır:

İlk olarak, 2019 yılının aralık ayından beri deneyimlediğimiz COVID-19 pandemisinin insan davranışları ve toplumun farklı dinamikleri üzerindeki toplumsal ve psikolojik etkilerini araştırmalıyız. *Scientific American* dergisi, Haziran ve Temmuz 2020 sayılarında, korona pandemisinin insanlar üzerindeki toplumsal ve psikolojik etkisini ele almıştır: pandemi, insanların zorluklar karşısında nasıl tepki verdiğine dair bize ne öğretmektedir? Haziran sayısı, devlet ve özel hastaneler ile kliniklerde çalışan doktor ve hemşire-

lerin yaşadıkları stresin altını çizmiştir. Dergi, Ağustos 2020 sayısında da sosyal mesafenin, hayvanların hasta olan diğer hayvanların enfeksiyon yaymasından kaçınmak için uyguladıkları doğal bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Bu doğru olabilir, ancak sosyal mesafe insanların normal sosyal etkileşimleri için uzun vadede sorun olmaya devam edecektir.

İkinci olarak, toplumlar bu virüsü tamamen ortadan kaldıracak bir tedavi bulunmadığı takdirde ne gibi toplumsal manzaralarla karşılaşacaklarını öngörmelidir. Pandeminin sonuçlarıyla başa çıkmak adına, halihazırdaki ana akımdan farklı olmak üzere çalışmalar, sosyal bilimlere yenilik getirmelidir. Korona pandemisi, toplumdaki sosyal dayanışmayı da etkilemektedir. Gelişmiş Batı toplumları bireyci olarak tanımlanırken, sosyal medya bireyciliğin temelini oymaktadır. Sosyal mesafe etiği ve pratikleriyle beraber sosyal izolasyonu önceleyen diğer korona-karşıtı önlemler, bireyciliği ve yalnızlığı sadece bu toplumlarda değil Batılı olmayan toplumlarda da güçlendirmektedir. Böylelikle, bireyler, gruplar, kolektifler ve toplumlar arasındaki normal sosyal etkileşimin küresel çapta aldığı darbe daha net görülmektedir.

> İklim değişikliği ve nefret söylemi

COVID-19 pandemisine ilişkin iki büyük soruna değinmek gerekir: iklim değişikliği ve nefret söylemi. Koronavirüs pandemisi kimi analistlere göre insanın doğada yarattığı kirliliğin küresel boyutundan kaynaklanmaktadır. Bu kirlilik, akabinde iklim değişikliğini olumsuz olarak etkilemekle beraber günümüzdeki teorilerin de öngördüğü üzere daha tehlikeli yeni virüslerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu duruma örnek

olarak, virüsün ilk görüldüğü Çin'in Wuhan kenti verilebilir. Nedeni ne olursa olsun, tüm dünyada görülen koronavirüs karmaşık ve şaşırtıcı bir soruna işaret ederek, bilim insanlarını disiplinlerini daha sade biçimde uygulamaya davet etmektedir. Bilimsel etik, ürettikleri bilimsel çalışmalarından doğabilecek potansiyel etkileri en aza indirmeyi amaçlamalıdır.

Tüm dünyayı etkisi altına alan nefret söylemine geldiğimizde ise, COVID-19 boyunca ve devamında nefret söyleminin arttığını söyleyebiliriz. Nefret söylemi, din, renk, toplumsal cinsiyet ve etnisite temelinde insanları aşağılayan, insanlara zarar veren ve onları dışlayan bir tutum olarak nitelenebilir. Kaynağını, bir insana, gruba ya da bir topluma ve medeniyete karşı beslediği düşmanca hisler ve tavırlar oluşturur. Görülüyor ki, koronavirüs de nefret söylemine yol açan maddelerden birini oluşturacaktır. Koronavirüsten fazlasıyla etkilenen ülkelerin vatandaşları kendi ülkelerinin dışına çıktıklarında ayrımcılık ve nefret söylemiyle çokça karşılaşacaktır. Böylelikle, WHO'nun da 2020 yılının ağustos ayında öngördüğü üzere turizm sektörü de önümüzdeki aylarda ve hatta senelerde ağır bir darbe alacaktır. Burada bir paradoks vardır. Dünyanın her yerinde yaşamakta olan COVID-19 pandemisinin aslında toplumları bir araya getirmesi gerekirdi ancak ayrımcılık ve nefret söylemine olan etkisi itibarıyla böyle bir durumdan artık söz edemeyiz. Dolayısıyla, küresel anlamda turizm sektörü ne bugün ne de gelecekte, yalnızca hareketliliğin kısıtlanması nedeniyle değil nefret söylemi ve ayrımcılığın artışı nedeniyle de zarar görmeye devam edecektir. ■

Mahmoud Dhaouadi'ye ulaşmak için
<m.thawad43@gmail.com>

> Adaptasyondan Kolektif Öğrenmeye Pandemi-Sonrası Senaryolar

Alejandro Pelfini, Salvador Üniversitesi, Buenos Aires, ve FLACSO Arjantin, Arjantin

Foto: Creative Commons.

Her ne kadar halen COVID-19 pandemisinin içinde olsak ve pandemisinin etkileri ve verdiği zararı tam olarak bilemesek de, öngörüler pandemiyi kontrol altına alacağını göstermekte, sosyal bilimlerde pandemi-sonrası dünyaya dair olası senaryolardan bahsetmektedir. Bu küresel krizin yoğunluğu ve pandemiyi günlük hayatla beraber kapitalizmin işleyişine etkisi o kadar büyüktür ki bu tür senaryolar yeterli aşının olup olmadığı, halk sağlığı sistemlerinin yeniden düzenlenmesi ve Dünya Sağlık Örgütü'nün uluslararası iş birliği mekanizmasının da ötesine geçmektedir. Aksine, pandemiyi uygarlığın karşılaştığı büyük bir sorun olduğu düşünüldüğünde, toplumların ve insanların eşi benzeri görülmemiş bir yapısal kırılganlığın içinde kendilerini buldukları dönemde olağanüstü durumlarda gerçek öğrenme kapasitesi ve toplumların travmatik olaylar karşısındaki dirayetini odaklanılmaktadır.

> Pandemi-sonrası olası tepkiler

Ekonomist Branco Milanović, uluslararası sistem ve belli toplumların 1873 ve 1919 yıllarındaki krizlerde olduğu gibi, ekonominin ötesinde halk sağlığı ve büyük savaşların yarattığı küresel krizlerde kalkınma ve siyasi örgütlülük modellerinde önemli değişiklikler yaptıklarına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, bu pandemiyi de, üretim, tüketim ve yaşam tarzları bağlamında önemli değişimler yaratacağını öngörmek ütopyik olmamakla beraber, kapitalizm ve modernitenin yeni durumlara adaptasyonu ve kendilerini bu durum ışığında tekrardan yapılandırma kapasiteleri de ortadadır. Elbette, bu durumun garantisi yoktur ancak yine de bu dönüşümlere ön ayak olacak etkinleşme, ilk önce düşünülüp, sonra siyasi eylemde bulunulmasına bağlıdır.

Şimdilik, pandemi-sonrası döneme yönelik ilk tepki ve de olası se-

naryolardan biri tikelci geri çekilmedir. Halihazırda bazı ülkelerde de görüldüğü gibi (Trump yönetimindeki Amerika ve Bolsonaro yönetimindeki Brezilya'da), bu durum hakkında kafa yormaya gerek yoktur. Bu senaryo, işleri her zaman olduğu gibi devam ettirmeyi, ulus-devletin sınırlarına çekilerek-diğer meselelerde olduğu gibi pandemiyi küresel etkileri ve radikal ölçüdeki birbirine bağıllığı göz ardı ederek- normale dönüşü destekler. Bunun yerine, insanların eylemliliği ve toplumların düşünümelliğine dayanan olası iki dönüşümcü senaryoya odaklanmak daha ilgi çekicidir. Bu yeterlilikler düzleminde dönüşüme yönelik iki aşamayı birbirinden ayırt etmek mümkündür: adaptasyonla ilgili ilk adım (yeni çevrenin zorluklarına göre tercihleri ve çıkarları düzenlemek) ve ikinci olarak kolektif öğrenme süreci (zararı önlemeye yönelik ahlaki bir zorunlulukla oluşturulan tercih ve çıkarların geçerliliğinin gözden geçirilmesi)

> Adaptasyon

Zararlı olduğu bilinen yerleşik pratikleri yeniden düşünmeden ya da tamamen onlardan vazgeçmeden üç temel sosyal alanın (devlet, piyasa ve sivil toplum) daha karmaşık ve zorlu bir çevreye yönelik iletişimsel ayarlamalar yapmasıyla adaptasyona dayalı senaryo nasıl anlamlandırılabilir? Uluslararası düzeyde, çok taraflılığın güçlendirilmesi gerekir. Ulusal düzeyde ise, devlet kendi varlığını, bir yandan halk sağlığına yatırım yaparak diğer yandan da özel hayatın gizliliğini güvence altına alma ve gözetimi konusunda daha dikkatli davranarak hissettirebilir. Piyasa çerçevesinden baktığımızda, daha çok ticari korumacılık ve devlet yatırımı bekleyebiliriz; dijitalleşmenin yayılması; ve fikri mülkiyet koruma kanunlarında değişikliğe gidilmeden bilimsel iş birliklerin teşviki yapılmalıdır. Ve, belli ölçüde, üretim ekonomisinin iyileştirilmesi, temel mal ve hizmetlerin finansallaşmanın yerini alması gerekir. Sivil topluma odaklanarak, sorumlu tüketim, yetki ikamesi ve öz-bakım desteklenmeli ve düşük-yoğunluklu demokrasi çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmaya önem verilmelidir.

> Kolektif öğrenme

Daha büyük bir tepki ve dönüşüm potansiyeli, yoğun bir kolektif öğren-

me sürecini gerektirir, bu da müzakere ve uluslararası iş birliklerinin ötesinde, kamu mallarının tedariki ve korunması, risk yönetimi ve felaketlerin önlenmesine odaklanan küresel yönetim alanlarına geçmek demektir. Bu durum, ulusal düzeyde devletin bakım üzerine kamu politikaları geliştirmesini ve kamu mallarına erişimdeki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını merkeze alır. Üretim ve tüketim alanlarında, kısa-mesafe taşımacılığı ile yerel ticaret ve yerel üretimin desteklenmesinin yanı sıra “önemli” etkinliklerin yeniden değerlendirilmesi temelinde küçük şehirlerin ve ekonomilerin güçlendirilmesi; Kuzey/Güney arasında fikri mülkiyet ve patentleme üzerine ihtilaf da daha eşitlikçi ve katılımcı rejimlere olanak tanıyacaktır. Sivil toplum, global-lokalın ortaya çıktığı ve bakım ağlarının toplumsal cinsiyet farklılıklarına duyarlılık göstererek, giderek “üreten tüketici” (J.Rifkin) ağı haline gelmesini sağlayacak; eşitlik ve erişimi önceleyen temel demokratikleşme çerçevesinde politikleşme sürecine dair kalkınma sonrası ve küçülme fikirlerine olanak tanıyan dönüştürücü mekanlar açılacaktır.

Hangi alternatiflerin gerçekleşmesi daha olasıdır ve bu olasılıkların varlığı neye bağlıdır? Halihazırda, dönüştürücü-olmayan ilk tepkinin

sınırlılıklarının bilincindeyiz ve ondan beklentimiz düşük. Öte yandan, bu yaklaşım hala olasılık dahilinde olup, desteklenmektedir de. Kapitalizm ve modernitenin en radikal eleştiriler (Boltanski ve Chiapello'nun *The New Spirit of Capitalism*'de ele aldıkları üzere) karşısında da adaptasyon ve yenilenme kapasitesi ortadadır. Dolayısıyla, adaptasyon yaklaşımı en olası seçenek olmakta ve uzman sistemler, büyük şirketler (özellikle, dijitalleşme içinde olanlar) ve kısa vadeli düşünen siyasi aktörler arasındaki etkileşimle mekanik bir oluşum sergilemektedir. Bu arada, en talepkar kolektif öğrenme, Küresel Yeşil Yeni Düzen ya da Güney Ekososyal Paketi'nin sosyal adaletin her daim Kuzey-Güney diyalogu çerçevesinde çevresel adaletle beraber düşünüldüğü ve bir kere de olsa, üretici emeğin merkeziliğinin yaşamın önceliği ile yer değiştirdiği- amaçlayan yardım ve sağlık risklerinin önlenmesine yönelik planların ötesine geçen popüler örgütler ve toplumsal hareketlerin radikalleşmesi ve etkinleşmesine bağlıdır. Şüphesiz, bu yaklaşım çok da olası değildir. Ama, bakıldığında en acil ve önemlisi de budur. ■

Alejandro Pelfini'ye ulaşmak için
<pelfini.alejandro@usal.edu.ar>

> Sivil-Siyasi Alanda Sosyologlar

Fredy Aldo Macedo Huamán, İbero-Amerikan Üniversitesi (IBERO), Mexico City, Meksika

Foto: Creative Commons.

43

Sosyologlar, en başından beri, ister eşitsizlik, ayrımcılık ve sefalet koşullarına, adaletsizliklere, gücün kötüye kullanıldığına, hak ihlallerine ve hükümetin toplumun büyük kesimlerini mağdur olmasına neden olacak şekilde kamu hizmetlerini ihmal ettiğine dair halkı uyarmak için olsun, ister bilgilendirilmiş kamusal tartışmayı harekete geçirmek için olsun, toplumlarının kamusal işlerine dahil olmuştur. Sosyologlar erişilebilir ve merak uyandırıcı bir dil kullanarak, eleştirel ruhu ve araştırma sanatını bir kenara bırakmadan, vicdanları sarsmayı ve gücü sorgulamayı hedefleyerek toplumsal meselelerle meşgul olmuşlardır. Yakın zamanda burada bahsedilen bu düşüncelere uyan bir sosyolog profili olarak Helen Jefferson Lenskyj'i anabiliriz. Araştırmalarıyla ilişkili olarak, akademisyenlerin kamusal entelektüeller olarak rolünü betimleyen Helen, "Olimpiyatların zarar verici etkileri gibi toplumsal sorunları ele alırken", akademisyenlerin "bu sorunların kökenini ve onları destekleyen baskı sistemlerini açığa çıkarmayı hedeflediklerini" söylemektedir. Toplumsal değişim için önerilerde bulunur, iktidardakilere meydan okumak için topluluklarla birlikte çalışır, bazen başarılı olur bazen de olamayız. Hedefimiz genellikle "kutsal ineklerdir

(örneğin Olimpiyatlar veya kurumsal din, ki aralarında örtüşme mevcuttur) ve bulgularımız da genellikle 'imparatorun giysilerinin olmadığını' göstermektedir.

Günümüzde şaşkın ama aynı zamanda yaratıcı bir sosyal bilimci nesli var; çalkantılı ve belirsizliklerle dolu bir dönemin karşısında çok huzursuzlar. Disiplinlerinin mirasına uygun bir biçimde, içinde bulunduğumuz zamanla yüzleşmemizi sağlayan inovatif ve düşünsel çerçeveleri yaratabilmek için, hemşerilerinin ve topluluklarının gündelik yaşamına karşı hassaslar. Benim görüşüme göre bu, David M. Farrell ve Jane Suiter'in *Reimagining Democracy* [Demokrasiyi Yeniden Tahayyül Etmek] (2019) adlı kitaplarında İrlanda toplumu içine dalmalarının, vatandaşları arasında katılımcı bir demokrasinin inşasına aktif olarak katılmalarının sebebi budur. Çalışmaları, İrlanda'da kürtajın ve herkes için evliliğin yasal olmasını sağlayan referandumlara bir mecra olan vatandaş meclislerini kamuoyunun dikkatine sundu.¹ Dolayısıyla, akademiden çıkan teori, toplumsal olarak karşılık buldu; soruların ve sorunların canlandırılmasına ek olarak, kamu kurumlarının ve kültürlerinin yeniden tasarlanması için diyalog açılmasını sağlayan aktörlerle bağlantılar incelendi.

>>

Eğer günlük düzeyde pek çok aktör siyasi komünitelerinin kritik meselelerine katılma konusunda (çıkarlarını desteklemek ve taleplerini sunmak, öğrenme, işbirliği yapma ve organizasyon modellerini güçlendirmek, girişimler ve eylem programlarını kanallara getirmek, katılımcı kanallar ve demokratik girişimleri bir araya getirmeyi amaçlayan iktidar alanları inşa etmek) birleşiyorsa, onların yanlarında da sosyologlardan ve onları desteklemeye ve teşvik etmeye hevesli diğer profesyonellerden oluşan gruplar da vardır.

> Sosyologlar için yeni roller

Dolayısıyla akademik dünya ve sivil-siyasi alan arasında, vatandaş iradesine katkıda bulunma hedefindeki sosyologlar, çağdaş demokrasilerde pek çok eylem alanında çeşitli profiller üstlenebilir. Yukarıdaki bahsedilenler göz önünde bulundurulduğunda, sosyologların ne tür katkıları olacağı düşünülebilir? Sosyologların eğitimi ve performansı nasıl yeniden gözden geçirilebilir?

Genellikle geleneksel akademik-profesyonel ayrımı, günümüzde aktörlerin alanları ve sistemlerinin çeşitliliği, birbirinin içine geçmesi, karmaşıklığı sayesinde çoktan aşılmıştır. Bu özellikler, değerlendirmeye değer koşullar içinde ortaya çıkmaktadır.

Sosyologlar için, bu karmaşıklıklara karşılık vermek – prensipte – üniversitelerini ve araştırma merkezlerini sivil ve siyasi aktörler için daha alakalı hale getirmeyi, onların ihtiyaçlarını, sınırlılıklarını, potansiyellerini ve ortak çerçevelerini hesaba katmayı içerecektir. İkincisi, sosyologların bu değişen alanlardaki deneyimleri, planlananları halihazırda varolanın ışığında ölçüp işlemeyi, dersler çıkarmayı ve vatandaşlara yönelik eğitim yeniliklerini ve uzmanlığı teşvik etmeyi mümkün kılacaktır.

Demokratik siyaset ve vatandaş eylemi düzeyinde disiplin içinde dikkatle değerlendirilmesi gereken bir figür, sosyologun vatandaş *danışman-ara bulucu* olarak rolüdür.

Sosyologların vatandaş kesimleriyle ilişki kurarak önemli analitik-operasyonel kapasitelere dayanan bir vizyonu ve performansı desteklemeleri gerekecektir. Aynı zamanda yaratıcı, pedagojik, diyalogik, önerimsel ve duygusal becerilerinin ve sivil ve siyasi aktörlerin rolünü üstlenecek kişileri sağlayacak öz tanımlama, mobilizasyon ve direnç biçimlerinin rehberliğinde hareket etmeleri gerekecektir. Bununla paralel olarak, sosyologların demokratik yaşamın temel değerleri (adalet, özgürlük, çoğulculuk, hoşgörü, dayanışma, eleştiri ve muhalefet, dinleme ve iş birliği) üzerine kurulu bir ahlaka bağlılıkları, ilişkilerinin temel eksenini oluşturacaktır.

Daha spesifik anlamda, bu yeni toplumsal ve siyasi kesimlerin ortaya çıkışı için gerekli koşullar, sosyologların şunlara açık olması gerektiğini ileri sürmektedir:

- kendilerini demokratik olarak farklı ölçeklerde güçlendirmelerini gerektiren, kendi içsel (ya da ortak) örgütsel süreçlerinde daha iyi öğeler, beceriler ve deneyimler edinmek;
- amaçlarına ulaşmak için hedefli ve sürekli gelişme ve (demokratik değerler ve insan haklarıyla uygun olarak) kendi kimlikleri için önemli ideallerin somutlaştırılması;
- kendi etkileri altındaki politikaları ve bunun ötesindeki politikaları yeniden oluşturmak için bir plan yapmayı hedefleyen bir *vatandaş lobiciliği* platformu eylemini üstlenmek;
- (diğer toplumsal aktörler ve uzmanlarla bağlantılı olarak) demokratik eylemleri üzerinden farklı alanlara yapacakları katkıyı berraklaştırmak, katı kurumsal çerçeveleri, devleti ve vatandaşları bir araya getirecek kapsamlı ve yenilikçi biçimlere doğru yönlendirmek.

Sosyologların durumunda, bu tür görevler için belli roller öne çıkmaktadır;

- daha önemli kültürel ve siyasi projeleri, iletişimi yeniden işlemeleri için söylemleri, anlatılar ve tahayyüleri çözecek şifre kırıcı;
- kendi örgütlerinde veya bunun dışında kök salmış çatışma ve gerilimler için ara bulucu;
- kamusal ve özel güçlere karşı siyasi, sivil, kamusal eylem süreçlerinde refakatçi ve tercüman;
- birlikte çalıştıkları vatandaş grupları tarafından yürütülecek sivil, demokratik ve kamu politikası projeleri için eklemleyici (veya eş yürütücü).

Kısacası, bugün yaygın olan iki ciddi tehdit (aşırı sağ popülizm ve hükümet gözetim sistemleriyle bağlantılı teknoloji şirketlerinin olağanüstü gücü) arasında duran vatandaşların, bu tehditlere sağduyuyla ve aktif olarak karşılık vermesi, kendilerini güçlendirecek ve sürdürülebilir kılacak demokratik seslerini ve yönetim kapasitelerini eklemeleri gerekmektedir. Dolayısıyla, demokratik projeyi yenilemek için varolan acil ihtiyaçla, siyasi eğitimlerinin odağını yeniden belirlemek, bilgilerini, vatandaşlar arası dostluğu ve örgütsel yönelimi entegre etmek isteyeceklerdir. Bunun yanı sıra diğer aktörlerle aralarında köprü kurmaya ihtiyaçları olacaktır. Bu aktörler arasında, tartışmacı ve empati kurabilen bir yaklaşımı daha enerjik ve iddialı bir dürtüyle birleştirerek katılım sağlamaya cesareti olacak kişiler, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji gibi disiplinlerin uygulayıcıları olacaktır.■

Fredy Aldo Macedo Huamán'a ulaşmak için
<fredy.macedo@gmail.com>

1. Bkz
<https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/irish-referendums-deliberative-assemblies/>.

> Trinidad ve Tobago'da Yakın Partner Şiddeti Konusundaki Sessizlik

Amanda Chin Pang, Batı Hint Adaları Üniversitesi, St. Augustine, Trinidad ve Tobago

Trinidad ve Tobago'da (T&T) kadınlar, erkekler ve çocuklar, yakın partner şiddeti (YPS) ya da çete savaşı nedeniyle öldüğünde, dikkatler derhal bu duruma yönelir. Fakat hemen sonrasında kurbanların ve hayatta kalanların çığlıkları susar; failer ise şiddet eylemlerine dair beylik gerekçeler ileri sürerek geride bitmek bilmeyen bir taciz felaketi bırakır.

Trinidad ve Tobago'da kadınların, erkeklerin ve çocukların yakın partner şiddeti (YPS) ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet nedeniyle öldürülmesi karşısında uzun zamandır bir sessizlik mevcuttur. Andrea Bharatt adlı bir kadının ölümü, taciz ve şiddet kurbanlarının ve sağ kalanların çığlıklarının duyulmasını sağlayacak umutlandırıcı bir katalizör olmuştur.

> Şiddet kültürü

COVID-19 tedbirlerinin “evde kal” çağrılarında beri, aile içi şiddet vakalarında – aile içi şiddet bazen YPS ile eş anlamlı olarak kullanılır – bir artış olmuştur. Aile içi şiddet olarak tanımlanan bu vakaların çoğu aslında yetişkin yakın partnerler arasında gerçekleşmiştir.

Kurbanların sessizliği ve süregelen şiddetten kaçmak için fırsatlarının olmayışı, beni Trinbagonyalılar arasında kökleşmiş şiddet kültürü üzerine düşünmeye itiyor. Bu olayların farkında olan arkadaşların ve akrabaların ağızları kapatılıyor ve susturuluyorlar. Ben sömürgecilğe dayanan derin kökleri olan bu şiddete dair sessizliğe bir son verilmesi çağrısında bulunuyorum. 1995 tarihli “Who Is That Masked Woman? Or, the Role of Gender in Fanon's *Black Skin, White Masks*” [O Maskeli Kadın Kim? Ya da Fanon'un *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*'inde Toplumsal Cinsiyetin Rolü] adlı makalesinde Bergner bu tarihsel bağlamı vurgular; yalnızca sistemik ırkçılık değil, erkekler tabi kadınların dezavantajlı pozisyonlarını da içerir. Yakın partnerler ve onlara bağımlı bireyler üzerindeki büyük etkisine rağmen YPS üzerine doğrudan politikaların ve araştırmaların olmaması, bana, bazı Karayipli insanların bu şiddet örüntüsüne dair bir rahatsızlık hissetmediklerini düşündürüyor. Bunu, ülkede normalleştirildiği için, Brereton'un (2010) “The Historical Background to the Culture of Violence in Trinidad and Tobago” [Trinidad ve Tobago'da Şiddet Kültürünün Tarihsel Arkapları] adlı eserinde tanımladığı gibi bir “şiddet kültürü” olarak adlandırıyorum.

> Şiddetin normalleştirilmesi

Bu konuyla ilgili çeşitli meseleler üzerine düşünebiliriz. Yakın partner ilişkilerinde şiddet, Karayip etkileşimlerinde normalleşmiştir. Trinidad ve Tobago gibi küçük bir ikiz ada cumhuriyetinde şiddetin normalleşmesine sebep olan nedir? İlişkilerdeki zorluklarla baş edilmemesi mi, şiddetin yakın partnerler tarafından kabul ediliyor olması mı, yoksa her ikisi de mi? T&T kültürünün bu şiddeti, az veya hatta hiçbir itiraz olmadan, kolaylaştıran ve onaylayan özelliği nedir? YPS, ilişkiler içinde özel bir mesele olarak mı görülmektedir? Kadınlar ve erkekler korkuyor mu?

Küresel ölçekte YPS pek çok çift arasında yaygındır. DSÖ Kadına Karşı Şiddet istatistiklerine göre, kadınların üçte biri yakın ilişkide YPS'ye maruz kalmakta ve dünya üzerinde kadın cinayetlerinin %38'i yakın bir erkek partner tarafından işlenmektedir (DSÖ, 2017). Bu istatistikler yakın kadın partnerlere karşı erkek şiddetini yansıtırken bir yandan da erkeklerle karşı kadınlar tarafından yakın partner şiddeti uygulandığı durumlar görülmekte ve eşcinsel çiftler arasında da YPS yaşanmaktadır. ABD Aile İçi Şiddete Karşı Ulusal Koalisyon

(AŞKUK, 2020) dokuz erkekten birinin YPS türlerinden birine, cinsel şiddete veya ısrarlı takibe maruz kaldığını belirtmektedir. Dahası, bu rapora göre, erkek tecavüz kurbanları ve istenmeyen cinsel temasın erkek kurbanları tarafından failerin genellikle erkek olduğu bildirilmiştir. Bu durum Trinidad ve Tobago'da da benzerdir. Le Franc ve arkadaşları (2008), “Üç Karayip ülkesinde şiddet: Barbados, Jamaika ve Trinidad ve Tobago”da Trinidad ve Tobago'da fiziksel ve cinsel şiddetin otoritelere bildirilmesine dair bulgularını sunmaktadır. Bulgular, erkeklerin %47,7'sinin ilişkilerde fiziksel şiddet, %52,2'sinin ise ilişkiler içinde cinsel zor kullanmaya maruz kaldığını göstermiştir.

İşin ilginç tarafı, Wiltshire'in (2012) “Youth Masculinities and Violence in the Caribbean” [Karayiplerde Genç Erkeklikler ve Şiddet] adlı eserine göre maskülinite, güç üzerinde öğrenilir ve jenerasyonlar boyunca ailedeki sosyalleşme, din, okul, medya ve arkadaşlar tarafından kuvvetlendirilir. Wiltshire, erkekliğin şiddet eylemleri ve agresyon üzerinden ifade edildiğini ve bazı erkeklerin, kadınların erkek partnerleri tarafından kimi zaman disipline edilmesi gerektiğini düşündüklerini belirtir. Hem kadınlar hem erkekler yakın partner şiddetinin faileriyken, T&T'deki haber

“Şiddete karşı ses çıkarmayı ve şiddeti benlik ifadelerinde ve ilişkiler içinde kabul edilemez ve uygunsuz olarak görmeyi norm haline getirmek, sessizliğe son verecek ve nihayetinde yakın partner ilişkilerini iyi yönde değiştirecektir”

bültenleri kadınların yakın partnerleri tarafından öldürüldüğü olaylarla dolup taşmaktadır. Bunun sebebi kadınlara karşı YPŞ uygulayan erkeklerin oranının, erkeklere karşın bu tür eylemlerde bulunan kadınların oranından daha büyük olmasıdır.

Kadınlık ve erkekliğe dair kadınlar ve erkeklerin üzerinde ortaklaştığı fikirler, erkek şiddetinin yakın ilişkilerdeki kaçınılmazlığını ve konuya dair kabulleri ve sessizliği yansıtmaktadır. Dahası, bu taciz, kadınların Karayip saygınlığına dair beklentilerin sınırlarını aştığı durumlarda, “saygıdeğer olmayan” olarak etiketlenmeleriyle meşru kılınmaktadır. Fakat kadınların cinselliklerini ve kadınlıklarını ifade ediş biçimlerine dair erkeklerin düşünceleri elbette taciz için bahane olarak kabul edilemez.

> YPŞ’yi ele almaya karşı bir engel olarak sessizlik

Sessizliği kırmak ve kurbanlara seslerini vermek için çabalar olduğunu da söylemek gerekir. Trinidad ve Tobago Sanayi ve Ticaret Odası (TTSTO) İşyeri Politikasında Aile içi Şiddet (2018) ve Trinidad ve Tobago Polis Kuvvetleri (TTPK) Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet Ünitesi, YPŞ sorunlarını ele alan politikalar. BM’nin Odak Girişimi, COVID-19 nedeniyle artan aile içi şiddet olaylarını vurgulamaktadır. Bu girişimlere rağmen T&T’deki şiddet kültürü ve erkeklik ve kadınlığa dair fikirler, ülkedeki şiddet kültürünü genel olarak kabul edildiğini yansıtmaktadır.

YPŞ kurbanlarını güvenlik ve destek mekanizmalarıyla güçlendirmek ve cesaretlendirmek, inkar etmeyen failer ve çiftler için tedavi edici seçenekler, kadınlar ve erkekler için ruh sağlığını teşvik etmek ve erkeklere yardım istemeleri için çağrıda bulunmak, şiddet üzerindeki sessizlik kültürünü, şiddete karşı gelen ve kamusal olarak tasvip etmeyen bir kültüre dönüştürebilir.

Dahası, erkeklerin ve kadınların cinselliklerini ve toplumsal cinsiyet rollerini ifade etmeleri açısından yeniden sosyalleştirilmeleri gerekmektedir. Kurbanlar ve hatta fail açısından YPŞ ile ilişkilendirilen utanç ve korku, ve şiddet görmüş kişinin mağduriyetine dair sahip olduğu yanıltıcı sorumluluk hissi, şiddete dair sessizliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla, Wallace’ın (2019) “Domestic Violence: Intimate Partner Violence Victimization Non-Reporting to the Police in Trinidad and Tobago” [Aile içi Şiddet: Trinidad ve Tobago’da Yakın Partner Şiddeti Kurbanlarının Polise Bildirimde Bulunmaması] adlı makalesinde de söylediği gibi, hem kadın hem erkek kurbanlar için, aile içi şiddetin polise bildirilmesinin önündeki temel engel utançtır. Sebep ne olursa olsun, karşılığı, sıklıkla cinayetle sona eren, bir sessizliktir.

Şiddete karşı ses çıkarmayı ve şiddeti benlik ifadelerinde ve ilişkiler içinde kabul edilemez ve uygunsuz olarak görmeyi norm haline getirmek, sessizliğe son verecek ve nihayetinde yakın partner ilişkilerini iyi yönde değiştirecektir. ■

Amanda Chin Pang’e ulaşmak için
<amandalall91@gmail.com>

> Dünyaya Bakım Verme Yapabilirliği Üzerine

Francesco Laruffa, Cenevre Üniversitesi, İsviçre

Bireyler toplumsal değişimin yönüne birlikte karar veren aktörler olarak görülmeli.

Çizim: Matteo Laruffa (yaş 7).

C OVID-19 pandemisi “Korona’dan sonra dünya” ve “nasıl bir gelecek istediğimiz” üzerine çeşitli tartışmaları besledi. Ana fikir, pandemiyi yalnızca neoliberal kapitalizmin ve ona içkin olan doğa sömürsünün (örneğin, ormansızlaştırmanın) trajik bir sonucu olduğu değil, pandemiyi aynı zamanda toplumumuzu ve nasıl düzenlendiğini yeniden düşünme fırsatı sunduğudur. Fakat, tahayyül edilen gelecek üzerine herhangi bir fikir birliği mevcut değildir. Bazıları “kapsayıcı yeşil büyüme” ve “yeşil işleri” teşvik edecek Yeşil Düzen’de ısrar etmektedir. Burada odak noktası, insanların yaşam biçimlerini (örneğin tüketimi) veya kapitalist yapıları (örneğin, işverenler ve işçiler arasındaki güç asimetrisini) değiştirmeden çevresel sürdürülebilirliği sağlayacak teknolojik inovasyonlardır. Diğerleri ise, ekonominin, kâr yerine sosyal ve ekolojik ihtiyaçların giderilmesine bağlı olduğu, daha derin bir “sosyo-ekolojik dönüşümü” arzulamaktadır.

Bu makalede Amartya Sen ve Martha Nussbaum’un “yapabilirlikler yaklaşımının” radikal bir yorumunu sunarak, bunun daha özgürleştirici ve sürdürülebilir gelecekler tahayyül etmemize nasıl yardımcı olabileceğini inceliyorum. Bariz biçimde, değerli bir gelecek çizebilmek tek başına sosyolojinin (ya da felsefenin) görevi değildir: geleceğin demokratik biçimde birlikte inşa edilmesi, vatandaşların katılımını içermesi gerekmektedir. Yapabilirlikler yaklaşımının “istediğimiz geleceğe” dair bu tür bir demokratik perspektife imkan tanıdığını ileri sürüyorum.

> Yapabilirliklerin radikal yorumları için

Yapabilirlikler yaklaşımı kamusal faaliyetin, insanların yapabilirliklerini, yani değer atfetmek için nedenleri olacakları bir yaşam sürebilme özgürlüklerini, teşvik etmeye odaklanması gerektiğini ileri sürer. Bu yaklaşımda toplumsal ilerileme ekonomik büyümeyle değil, insanların gelişmesi-

nin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasıyla eşit görülmektedir. Kamu politikaları bireylerin değerli “olmalarını” ve “yapmalarını”, yani “iyi yaşam” kavramlarının peşinden gitmelerini sağlayacak özgürlüklerini genişletmelidir.

Zeminde, yapabilirlik yaklaşımının politika çevrelerine hakim olandan daha radikal bir biçimde sunulabileceğini ileri sürüyorum. Öyle ki, yapabilirlikler ve ekonomik büyüme arasındaki bağ daha derin bir şekilde sorgulanmalıdır. Yapabilirlik yaklaşımının hakim yorumu, büyümenin kendi içinde bir amaç değil, yalnızca değerleri amaçlara ulaştırmak için bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Fakat çevre üzerindeki vahim sonuçları ve insan esenliği üzerindeki kötü etkisi göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik büyüme uygun bir aracı temsil etmemektedir; kamusal faaliyet bu hedeften tümüyle vazgeçmelidir. Pek çok durumda ekonomi insanın acı çekmesi ve çevre felaketleri *vasıtasıyla* büyür: bir depremin inşaat endüstrisinde ekonomik büyümenin motoru haline gelmesinden, üretimin neden olduğu çevre kirliliğinin çeşitli hastalıkları tetiklemesine kadar. İlk bakışta olumlu gibi görünen bile aslında hayalkırlıktır. Örneğin servet, iyi yaşama dair açgözlü-materyalist ve rekabetçi-bireyci bir vizyonu teşvik etmektedir. Bu vizyon nihayetinde iyilik halini sarsmaktadır. Dolayısıyla Batılı yaşam biçimi yalnızca sürdürülemez değildir: büyümeye dayanan “kalkınma” modelinin kendisinin cazibesi, iyilik hali perpektifinden tartışmalıdır.

Benzer biçimde, yapabilirlik yaklaşımının merkezinde yer alan, insanların “aktör” olarak görülmesi gerektiği fikri, politika dünyasında çok etkili hale gelmiştir. Fakat insanlar dar anlamda “aktör” olarak görülmektedir: yalnızca piyasalara katılan ekonomik aktörler olarak görülmektedir. Bunun yerine, toplumsal değişimin yönüne ortak olarak karar veren demokratik vatandaş figürü marjinalleştirilmektedir. Bu bağlamda, yapabilirlik yaklaşımı insan özgürlüğünü ekonomiye, özellikle de emek piyasasına katılma özgürlüğüne indirgeyen “güçlendirme”ye dair neoliberal-bireyci yorumların içine asimile edilmiştir. Yapabilirlik, beşeri sermayeyle eşanlamlı hale gelmiştir: bireylerin başarılı ekonomik aktörler olmak için sahip olmaları gereken beceri seti.

Hem ekonomik büyümenin ve hem de insanların kapitalist ekonomiye katılmasının kamusal faaliyet için arzulan hedefler olduğunu reddeden daha radikal bir yapabilirlik yaklaşımı yorumu, vatandaşlara toplumsal değişimin yönünü birlikte belirleme, kalkınmanın, ilerlemenin ve son amaçlar bağlamında yaşam kalitesinin anlamını tartışma gücünü vermeyi ima eder. Bu anlayış, kolektif kaderimizi

şekillendirmekte piyasaların etkisini azaltmayı ve bunu (kısmen) katılımcı-müzekereci bir demokrasiyle ikame etmeyi içermektedir.

> Kamusal faaliyetin odağına “dünyaya bakım verme yapabilirliğini” koymak

Bu noktada, yapabilirlik yaklaşımı, feminist kuramcılar tarafından geliştirilmiş “bakım etiği” ile birleştirilebilir. Joan Tronto’nun önerdiği gibi, bakım perspektifi, bizim bir toplum olarak neye önem verdiğimiz vurgular. Bir sistem olarak kapitalizm, kâr amaçlı bakıma odaklanır; bireyler kâr yaptıkları katkıya göre ödüllendirilir. Fakat kâr yerine diğer insanların (örneğin çocuklar, yaşlılar ve hastalar), çevrenin (hem çevre koruması/sürdürülmesi ve çevre onarımı biçiminde), demokratik kurumların ve kişilerin kendilerinin (spor, sanat, eğitim, vs.) bakımına öncelik verdiğimiz bir toplum inşa edebiliriz.

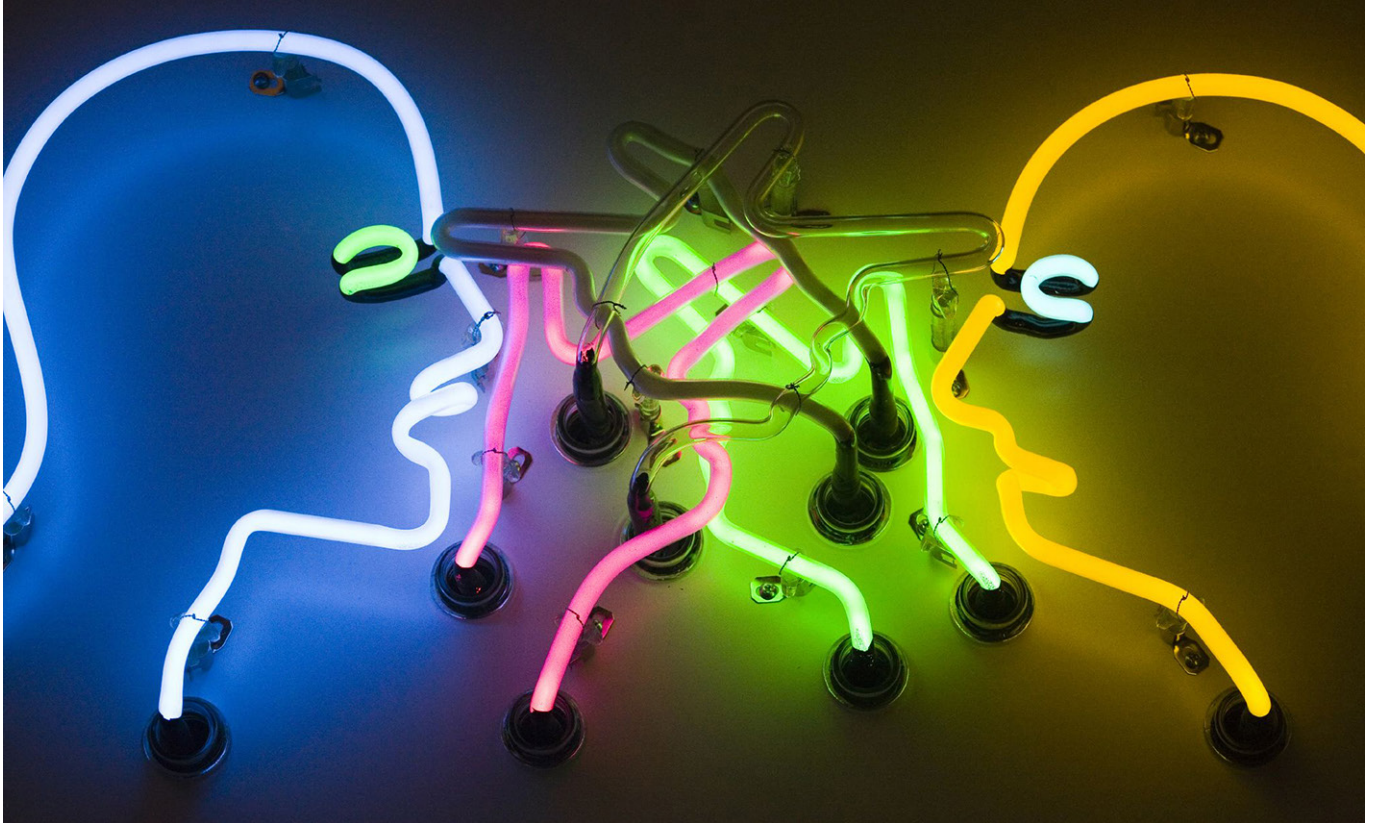
Bu perspektiften ödüller, üretimden toplumsal yeniden üretime kayabilir ve çalışma, *dünyanın bakımını üstlenme* faaliyeti olarak yeniden kavramsallaştırılabilir. Bu ikincisinin anlamı demokratik müzakere üzerinden tanımlanmalıdır. Dolayısıyla demokrasi, toplum için değerli olacak katkının ne olduğunu tanımlamada piyasanın yerini (kısmen) alabilir. Piyasa değeri yerine “toplumsal fayda” üzerine kurulu bu çalışma anlayışı, pandemi süresince “temel” çalışanlar üzerine tartışmalarla birlikte önem kazanmıştır. Bu çerçeveyi izleyen bir gündem, kapitalist toplumlarda (yeşil olsun olmasın) “tırışkadan işler”in (David Graeber) yaygınlaşmasına karşı çıkacak, bireylerin *anlamli iş* icra etme yapabilirliğini teşvik edecektir. Anlamli iş, emek piyasası içinde ya da dışında gerçekleşen, onu icra eden bireylere insani gelişme fırsatları sunan ve topluma “nesnel olarak” değerli bir biçimde katkı sağlayacak eylemleri içerir. Bütün vatandaşlar, neyin değerli olduğuna dair demokratik tartışmaya eşit biçimde katılma hakkına sahiptir (Ruth Yeoman).

Sonuç olarak, yapabilirlik yaklaşımı, kapitalizme dair eleştiren bakış açısı açık biçimde ortaya koyulduğu zaman ilericilere ilham verebilir. Bunu, kamusal faaliyeti ekonomik büyümeye ya da insanları emek piyasasına dahil etmeye odaklayarak değil, “dünyaya bakım verme yapabilirliğini” teşvik ederek gerçekleştirecektir. Bu aynı zamanda neyin bakıma değer olduğu üzerine tartışmaya katılma hakkını da içermektedir. ■

Francesco Laruffa'ya ulaşmak için
<Francesco.Laruffa@unige.ch>

> Homo Culturus olarak İnsanlar

Mahmoud Dhaouadi, Tunus Üniversitesi, Tunus ve ISA Sosyoloji Tarihi (RC08), Din Sosyolojisi (RC22), Dil ve Toplum (RC25) Araştırma Komiteleri üyesi

İnsanlar yalnızca konuşan hayvanlar değil aynı zamanda farklı Kültürel Sembollerin de kullanıcılarıdır. Dilin, bu Kültürel Sembolleri temeli olarak anlaşılması gerekir. Foto: [Flickr/ Thomas Hawk](#).

Sosyal bilimlerde *Homo Culturus* kavramı yoktur. İktisatçılar ve materyalist görüşe sahip olanlar İnsanı *Homo Oeconomicus* olarak tanımlamış, siyaset bilimciler *Homo Politicus* olarak etiketlemiş, sosyologlar ise insanı sosyal bir varlık ya da *Homo Sociologicus* olarak görmüştür. Günümüzde sayıların artan kullanımıyla birlikte bazıları *Homo Numericus*'tan bahsetmektedir. Fakat çağdaş antropologlar, kültürleri çalışmaya büyük ilgi duydukları halde İnsanı hepsinden önce bir *Homo Culturus* olarak tarif etmek için böyle bir kavram kullanmamıştır. Duyusal deneyimin bilginin temeli olduğunu iddia eden pozitivist epistemoloji sosyal bilimlerde hüküm sürmektedir. Öncü antropologlar, epistemolojinin etkisine şahit olmuşlardır. Leslie White 1973 tarihli *The Concept of Culture* [Kültür Kavramı] adlı kitabında, Ralph Linton,

Radcliffe-Brown ve diğerlerinin kültürü bir soyutlama ya da varolmayan bir şey ya da somut bir gerçekliğe tekabül etmeyen bir şey olarak gördüklerinden bahsetmektedir. Pozitivist sosyal bilimciler duyusal olmayan ya da muğlak bir olgu olarak kültürle çok ilgilenmezlerdi.

> Pozitivizmin kalıcı etkisi

Kültüre dair yukarıda bahsedilen tereddütler, Batı sosyolojisinin “kurucu babaları” arasında da görülmektedir. Weber, Durkheim, Marx, Parsons, Mills ve diğerleri gibi 1960 öncesi kültür kuramcıları, yayınlanmış çalışmalarında kültüre dair “zayıf programlara” sahip olmalarıyla bilinirlerdi. Yani kültüre az önem veriyorlardı. Dahası, Birmingham Okulu, Bourdieu ve Foucault da bu konuda daha iyi değildi: kültürü çalışmak için onlar da “zayıf bir program” be-

nimsemişlerdi. Kültürel sosyolojinin “güçlü programının” 1990’ların sonundaki “kültürel dönüş”ün doğumundan itibaren daha çok dikkat çekmesine rağmen, “zayıf program” eğilimi kültüre dair sosyolojik çalışmalara hakim olmayı sürdürmektedir.

> Homo Culturus’u arayış

Araştırmalarım, tesadüfen, kültür çalışmalarıyla uzun süreli bir yakınlık kurmama yol açtı. 1990’lardaki entelektüel merakım, insanların davranışlarını ve toplumların dinamiklerini anlamam ve açıklamama yardımcı olacak bir teorik çerçeve oluşturmaya çalışmam için beni motive etti. 2014 yılında yayınlanmış olan *The Art of Social Theory* [Sosyal Kuram Sanatı] adlı kitabında Richard Swedberg, sosyolojik kuramsallaştırmanın iyi bir itibarı olmadığını ileri sürer. Ben de kuramsallaştırma macerasında riske atılmam gerektiğini hissettim. Şu metodolojik soruyu sorarak başladım: insan davranışları ve toplumların dinamiklerinin arkasında yatan güçler yapbozunu incelemek için başlangıç noktası ne olmalıdır? İnsan türünü diğer türlerden ayıran özel vasıfları belirterek başlamak gerektiğini düşündüm. Bu vasıfları belirlemeye çalışmak için araştırmaya en başından başlamak gerektiğini hissettim. Potansiyel ayırt edici insan türü özelliklerini ararken aramadık yer bırakmadım ve sonunda aradığımı buldum: *Kültürel Semboller (KS)*, yani dil, düşünce, bilgi, din, hukuk, mitler, kültürel değerler ve normlar. KS çalışmaların insan davranışlarını ve toplumsal olguları anlamak ve açıklamak için çok önemli olduğu görülmektedir. Kuramsallaştırma çabalarım, dile, KS’nin ortaya çıkışının ardındaki çetin güç olarak bakmama yol açtı: *dil*, *KS’nin “anasıdır”*. Yani, insan yalnızca antik çağ filozofları ve sosyal düşünürler tarafından betimlendiği gibi konuşan bir hayvan değil, aynı zamanda çok iyi bir KS kullanıcısıdır. Buna göre, benim *cogito ergo sum* versiyonum şöyledir: Dili kullanıyorum, öyleyse insanım.

Bu teorik varsayımlar, *Homo Culturus* kavramını güçlendiren saha gözlemlerine yol açtı. İnsanların neden *Homo Culturus* olduğunu açıklayabilecek dört belirgin insan özelliği buldum.

> İnsanların farklılığı üzerine temel gözlemler

Az önce anlatıldığı gibi, KS’nin insan kimliğindeki merkezi yeri, güncel sosyal bilimlerde *yeni* sayılabilir. Benim KD’yi insan kimliklerinin merkezinde kavramsallaştırmam (*Homo Culturus*) şu patikayı izledi:

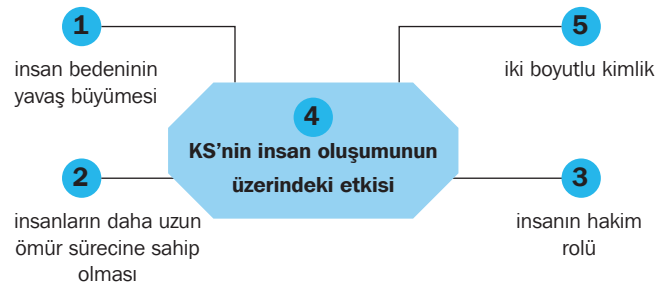
1. İnsan bedeninin büyüme ve olgunlaşma süreci, diğer pek çok yaşayan varlıkla karşılaştırıldığında yavaştır. Örneğin, insan bebekleri ortalama bir yaşında yürümeye başlarken hayvan bebekleri doğar doğmaz ya da doğduktan birkaç saat veya gün sonra yürümeye başlar.

2. İnsanlar pek çok hayvandan *daha uzun bir ömüre* sahiptir.
3. İnsan ırkının gezegende tartışmasız *hakim bir rolü* vardır.
4. İnsanlar KS sayesinde *ayrıcalıklıdır*.
5. İnsan kimliği iki parçadan oluşur: *beden ve KS*. Bu, dinler ve felsefeler tarafından sıklıkla beden ve ruhtan oluşan ikili bir kimlik olarak anılan, iki boyutlu bir kimliktir.

> KS’nin sunduğu içgörüler

İnsanlar hem beden hem KS açısından yavaş büyür ve olgunlaşır. Yani insanlar genel gelişimleri açısından *iki boyutludur*. Buna karşın insan olmayan türlerin büyümesi ve olgunlaşması, insani anlamda geniş ve sofistike bir KS’ye sahip olmadıkları için, genellikle *tek boyutludur* (sadece beden). İnsanların beden açısından yavaş büyümelerinin ve olgunlaşmalarının sebebi, iki düzeyde de gelişme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, insan bedeninin büyümesi ve olgunlaşması, insanların KS tarafından temsil edilen *ikinci* bir büyüme olgunlaşma sürecinin içinden geçiyor olması nedeniyle yavaşlamaktadır.

KS, Scientific American’ın Özel Sayısının (Eylül 2018) kapağındaki bulmacayı çözmeye katkıda bulunabilir: “İnsanlar: Neden gezegedeki diğer hiçbir türe benzemiyoruz.” Yukarıda da belirtildiği gibi, insanlar diğer türlerden KS sayesinde ayrılır. Dolayısıyla, onların diğer türlere benzememesini sağlayan KS’dir. Aşağıdaki tablo insanların neden *Homo Culturus* olduğunu göstermektedir.

> Homo Culturus ve sıklık ilkesi

Yukarıda KS’nin dört belirgin insan özelliğini açıklayabildiğini anlattık. KS insanların ve grupların davranışlarının sayısız belirgin özelliğini ve toplum ve uygarlık dinamiklerinin çeşitliliğini açıklayabilir. Dolayısıyla KS Sıklık İlkesiyle uyumludur: Mümkün olan en çok sayıda olguyu açıklayabilmek için mümkün olan en az sayıda değişkenin kullanılması. ■

Mahmoud Dhaouadi’ye ulaşmak için
<m.thawad43@gmail.com>

> 22 Temmuz 2011 Norveç Terör Saldırıları

Pål Halvorsen, dergi editörü, Scandinavian University Press, Norveç

69 kişinin öldürüldüğü Utøya adasındaki ana bina.
Foto: Pål Halvorsen.

“Olaylar olur, ama temsilleri muallaktır”

Alexander, J. C. & Gao, R. (2012)

Genellikle Anders Behring Breivik olan eski adıyla bilinen Fjotolf Hansen, 22 Temmuz 2011 tarihinde Norveç’te, birincisi hükümet binalarının olduğu bölgede, ikincisi ise İşçi Partisi Gençlik kollarının yaz kampının olduğu Utøya’da olmak üzere, iki terörist saldırı gerçekleştirdi. Şimdi, on yıl sonra, Norveç toplumu hala saldırılar sonrasında gündeme getirilen sorularla boğuşuyor. Saldırılarda 77 kişi öldü ve çok

daha fazla sayıda insan yaralandı. Norveç ulusunu ve tüm dünyayı sarstı. Uluslararası ziyaretçiler yaz kampına katılmaktaydı, dolayısıyla uluslararası medya saldırıları takip etti. Saldırıların hemen ardından sorular soruların arasında saldırıların uluslararası esin kaynakları da vardı. Fakat Norveç toplumu saldırıların hemen sonrasında alınması gereken pratik kararlarla uğraşmaktan bıkmıştı. Pek çok kişi anlatılarında saldırıların zamanlamasının altını çiziyor. Saldırıların yazın ortasında, Oslo’nun oldukça boş olduğu ve pek çok insanın tatilde olduğu bir zamanda gerçekleşti. Bu durum toplumu bu kadar korkunç bir olay için hazırlıksız halde yakaladı; tepki beklendiği ya da istendiği kadar hızlı

değildi. Terörist tam adıyla teslim olduğu ve saldırılardan önce bir “manifesto” yayınladığı için, cevap arayışı mevcut materyallerden başlayabildi. Breivik’in akli dengesinin yerinde olup olmadığına dair psikolojik soru, iki adli psikoloji uzman komitesi tarafından benzer biçimde ele alındı, fakat iki zıt sonuca varıldı. İlk komite paranoid şizofren olduğuna kanaat getirirken, ikinci komite narsist kişilik bozukluğu olduğuna, fakat saldırılar sırasında akli dengesinin yerinde olduğuna karar verdi. Oslo Bölge Mahkemesi’ndeki dava, Breivik’in akli dengesinin yerinde olduğu ve suçlu olduğu kararıyla sona erdi. Norveç’teki en ağır ceza verildi: uzatılma ihtimali de olan 21 yıllık hapis cezası. Hapishanede geçirdiği zaman içinde adını değiştirdi. 15 Mart 2019 tarihinde Yeni Zelanda’nın Christchurch şehrinde Brenton Tarrant Müslümanlara karşı bir terörist saldırı düzenledi. Tarrant, Breivik’in ilham kaynağı olduğunu açıkça söylediğinde “22 Temmuz” tekrar uluslararası haberlerde yerini aldı.

“22 Temmuz” olaylardan sonra ortaya çıkan kültürel travma için kullanılan bir metonimi halini almıştır. “9/11”e bezer biçimde, yalnızca tarihi bir olayı değil, aynı zamanda sonrasındaki süreçleri de yansıtmaktadır. Olaylar, kolektif kimlik hakkındaki soruların ele alınmasını acil hale getirdi ve Norveçliliğe dair eski fikirleri sorgulattı. Norveç sendikalar federasyonunun sorduğu gibi: “Nasıl olur da ‘bizden biri’ toplu katliam yapan bir katil haline gelirdi?” Kolektif temelleri böyle tartışmaya açmak, kültürel travmanın belirtilerinden biridir.

“22 Temmuz” üzerine geniş ve büyümekte olan, yalnızca Norveçli değil, uluslararası bir literatür var. En bilineni muhtemelen Åsne Seierstad’ın kurgu dışı eseri *Bizden biri*’dir. Akademik literatürde ise antropolog Sindre Bangstad, terörizmin ideolojik motivasyonlarına dair soruları araştırdığı *Andres Breivik ve İslamofobinin Yükselişi* isimli kitabını 2014 yılında yayınlamıştır. Bangstad, İslamofobinin tehlikelerini önemli bir bağlamsal etken olarak açık bir biçimde incelerken, Sveinung Sandberg, Breivik’in “manifesto”sunda sunulan öz anlatıları incelemiş ve bunları analiz etmek için “stratejik, belirlenmiş, birleşik veya parçalı” olmak üzere dört yol bulmuştur. Breivik’i betimlemenin farklı biçimlerinin, Breivik’in özelliğine odaklanmaya çalışan İslamcı karşıtlarının ve yapısal yaklaşımların altını çizen solcu aktörlerin arasındaki mücadeleyi yansıttığını göstermektedir. Diğer önemli araştırmalar medya çalışmaları, çokkültürlülük, güven ve sivil katılım ve terörle mücadele politikasına dair tartışmalar üzerinedir. Tüm bu örnekler genellikle 22 Temmuz’un etkilerini incelemeye çalışmaktadır. Üzerinde durulması gereken bir önemli sonuç, terörist saldırıların ardından Norveç hükümetinin Aşırılık Araştırma Merkezi’nin

(C-REX) kurulması için finansal destek vermiş olduğudur. Merkez Oslo Üniversitesi’nde bulunmakta ve Cynthia Miller-Idriss’e göre “artık yaygın biçimde küresel aşırı sağ üzerine akademik uzmanlık ve kamu politikaları uzmanlığı açısından en kapsamlı merkez olarak kabul görmektedir”.

Bu makale 22 Temmuz üzerine yazılmış ya da onunla bağlantılı akademik çalışmaların tümünü saymak için uygun bir alan olmamakla birlikte, bahsedeceğim makaleler Tore Rafoss’la birlikte üzerine çalıştığımız *Norwegian Journal of Sociology*’nin [Norveç Sosyoloji Dergisi] tematik “22 Temmuz” sayısının da içinde yer aldığı alanın örnekleri olarak sunulmaktadır. Makaleler farklı açıları ele almaktadır. İlk makale, “Norveç, Fransa ve İspanya’da terörizmin ardından güven”, vatandaşların terörist saldırılar sonrasında siyasetçiler ve topluma olan güvenlerinin bir parçası olarak anlatıların önemini incelemektedir. Karşılaştırılan vakalar 2016 yılında Nice’de ve 2017 yılında Barcelona’da gerçekleşen terör saldırılarıdır.

“Terörizme bir yanıt olarak ulusal anıtlar” başlıklı ikinci makale, hafıza çalışmaları ile ilgilidir. Oslo ve Utøya’da ulusal anıtlar inşa edilmesi sürecini Oklahoma City Ulusal Anıtı ve New York’taki 9/11 Ulusal anıtıyla karşılaştırarak incelemektedir. Makale, çelişkili biçimde, ulusal anıtların tarihsel olayların ve hatırlama eylemlerinin siyasi boyutlarını genellikle örttüğünü tartışarak sone ermektedir.

“22 Temmuzdan sonra mahkemelerin rolü” isimli üçüncü makale, hayatta kalan kişiler ve mahkeme arasındaki ilişkileri, hafızayı ve yeniden inşasını inceleyerek hukuk sosyolojisi içinde bir araştırma gündemi çiziyor. Burada amaç, mahkemelerin olağanüstü olaylara nasıl tepki verdiğini daha derinlemesine incelemektir.

Sayıda aynı zamanda Cynthia Miller-Idriss’in kitabı *Hate in the Homeland* [Anavatanda Nefret]; Anne Gjelsvik tarafından derlenen antoloji *Bearbeidelser* [Başa Çıkma Yolları]; Eirik Høyer Leivestad’in kitabı *Frykt og avsky i demokratiet* [Demokraside Korku ve Dehşet]; ve Hallvard Notaker’in kitabı *Arbeiderpartiet og 22. Juli* [İşçi Partisi ve 22 Temmuz] incelenmiştir.

Bu makalelerinin ve kitap eleştirilerinin de gösterdiği gibi, konu 22 Temmuz’u incelemeye geldiğinde sosyolojinin gücü, kapsamlılığına dayanmaktadır. ■

Pål Halvorsen’e ulaşmak için
<pai.halvorsen@universitetsforlaget.no>